

Adorjáni Anna (Segesvár, 1985) – író, Budapest
 Áfra János (Hajdúböszörmény, 1987) – költő, szerkesztő, Debrecen
 Czegő Zoltán (Bukarest, 1938) – költő, író, újságíró, Sepsiszentgyörgy
 Dobozi Eszter (Cegléd, 1956) – költő, író, szerkesztő, Kecskemét
 Farkas Balázs (Zalaegerszeg, 1987) – író, Budapest
 Fekete J. József (Bácskossuthfalva, 1957) – irodalomtörténész, kritikus, Zombor
 Gál Péter (Csíkszereda, 1949) – nyugdíjas köztisztviselő, Csíkszereda
 Hantz Lám Irén (Kolozsvár, 1937) – földrajzi szakíró, Kolozsvár
 Hász Róbert (Dorozzló, 1964) – író, szerkesztő, Szeged
 Király László (Sóvárad, 1943) – költő, író, Kolozsvár
 Kouács Eszter (Szatmárnémeti, 1987) – újságíró, kritikus, Szatmárnémeti
 László Hajnalka (Csíkszereda, 1983) – képzőművész, Csíkszereda
 Lőrinczi Dénes (Kovászna, 1990) – történelemtanár, Sepsiszentgyörgy
 Máriás József (Felsőbány, 1940) – kritikus, Nyíregyháza
 Simonfy József (Zilah, 1952) – költő, Szatmárnémeti
 Sylvester Lajos (Alsócernáton, 1934 – Kolozsvár, 2012) – író, újságíró
 Száraz Miklós György (Budapest, 1958) – író, Budapest
 Takács Zsuzsa (Budapest, 1938) – költő, író, Budapest
 Tamás Kincsó (Csíkszereda, 1982) – író, Sepsikőröspatak
 Térey János (Debrecen, 1970) – költő, író, drámaíró, Budapest
 Zsidó Ferenc (Székelyudvarhely, 1976) – író, kritikus, Székelykeresztúr

A SZÉKELYFÖLD TÁMOGATÓI:

HARGITA MEGYE TANÁCSA

RMDSZ ÉS A COMMUNITAS ALAPÍTVÁNY

SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY

NEMZETI KULTURÁLIS ALAP

BETHLEN GÁBOR ALAP

KOVÁSZNA MEGYE TANÁCSA

ROMÁN KULTURÁLIS MINISZTERIUM

SZABADELADÁSI ÁR: 5,00 LEJ · 490 FT
 ELŐFIZETŐI ÁR: 4,00 LEJ

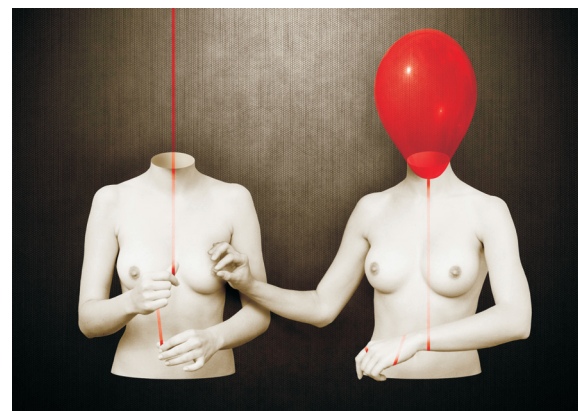

9 771453 387000 1 7004

SZÉKELYFÖLD

KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

ÁFRA JÁNOS, KIRÁLY LÁSZLÓ,
 SIMONFY JÓZSEF, TAKÁCS ZSUZSA VERSEI
 HÁSZ RÓBERT, SZÁRAZ MIKLÓS GYÖRGY,
 TAMÁS KINCÓSÓ, TÉREY JÁNOS PRÓZÁJA
 FORGÓSZÍNPAD: MÉHEŠ KATI
 GÁL PÉTER: EGY „TISZTELETBELI CSÁNGÓ”
 VISSZAEMLEKEZÉSEI
 SYLVEŠTER LAJOS: KLINIKAI ZÁRÓJELENTÉSEK
 MŰTEREMTÉS: LÁSZLÓ HAJNALKA
 SZÉKELY KÖNYVTÁR: ZSIDÓ FERENC
 SZÉKELYFÖLD-PÁLYÁZAT, 2017

XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM 2017. ÁPRILIS

XXI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM 2017. ÁPRILIS
 SZÉKELYFÖLD

„És Albert elment. Géza is. Lajos is.
 Együtt vágják már a nádat sugársarlóval
 az Úristen engesztelő Deltáiban,
 hol senki se ör, senki se rab már.”
 (Király László)

„Örülök, hogy a fiatal rendezők is
 hiúnak, mert ők már másképp gon-
 dolkoznak, más a képi világuk, s ter-
 mézetesen a saját hangjukat akar-
 ják hallatni. A feladat az, hogy tu-
 dok-e velük együtt dolgozni, értem-e a
 nyelvüket, be tudok-e illeszkedni az ő
 elképzeléseikbe.”
 (Méhés Kati)

„A férfiak esetében gyakorlatilag
 nincs tömeges ráksűrűség. Magam is
 csodálkozva tapasztaltam, hogy ami-
 kor a klinikáról hazakerültem, s az
 érdeklődések özönében tizedszer is el
 kellett ismételnem, hogy mi történt
 velem, »mi a bajom«, akkor nem egy
 esetben kiderült, hogy az érdeklődő-
 nek is voltak/vannak hasonló pana-
 szai, s ezeken vagy már túl van az
 orvosi beavatkozások következtében,
 vagy még mindig reménykedik, hogy
 »magától elmúlik«.”
 (Sylvester Lajos)

„Az arisztokrácia peregrinációja,
 egyetemjárása, országos érdekből
 vagy magáncéllal tett utazásai során
 szerzett tapasztalatai öltöttek testet
 a kastélyok arcúlatán, berendezéseiben,
 igényességében és művészi ízlésében,
 elvárásaiban, könyvtáraikban és
 művészeti tárgyaiban, díszparkjaik-
 ban.”
 (Máriás József)

„Le a kalappal Bogdán László tör-
 ténetszövevényi képessége előtt! Sikerül
 megfognia az olvasót, néha meg is
 rángatja, pedig a téma lassan idegen-
 né kezd válni, mert egy letűnt világé:
 az ötvenes évek vad-kommunizmusá-
 ba vezet vissza...”
 (Zsidó Ferenc)

Szépirodalom

Takács Zsuzsa versei	5
Száraz Miklós György: A koponya-könyvtár	7
Király László versei	18
Térey János: Trianoni Hamlet	21
Áfra János versei	27
Hász Róbert: A dirvánok könyve	30
Dobozi Eszter versei	39
Tamás Kincső: Fehér kavicsok (Egy boldog szerelem története)	42
Simonfy József versei	47
Farkas Balázs: Ravasz	53

Forgószínpad

Megtanultam boldognak lenni (Kovács Eszter beszélgetése Méhes Kati színművésszel)	59
--	----

Ujjenyomat

Gál Péter: Egy „tiszteltbeli csángó” visszaemlékezései	69
Sylvester Lajos: Klinikai zárójelentések	99

Szemle

Fekete J. József és Adorjáni Anna Hász Róbert könyveiről	134
Czegő Zoltán Dobozi Eszter és Lezsák Sándor könyvéről	141
Máriás József: „Isten segedelmével udvaromat megépítettem” (Bicsok Zoltán és Orbán Zsolt könyvéről)	147
Lőrinczi Dénes: A Habsburg Birodalom új ékköve (Köleséri Sámuel: <i>Erdély aranybányászata</i> című könyvéről)	155
Olvasólámpa (Móricz Zsigmond, Lev Tolsztoj és Czákó Gábor könyvéről)	159

Székely Könyvtár

Zsidó Ferenc ajánlja Bogdán László <i>Az ördög Háromszéken</i> című kötetét	166
--	-----

Vendégház

Hantz Lám Irén: Vass Albert festőművész és Székely Piros keramikus emlékezete	167
--	-----

Előfizetők listája	181
Székelyföld-pályázat	194

E lapszámunkat László Hajnalka munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Lövétei Lázár László (llovetei@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (gyorgyattila@hr.astral.ro)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (csillapor@freemail.hu)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Lestyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitantal57@yahoo.com)
TITKÁRNÓ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSÁK: Bogdán László, Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Nagy Koppány Zsolt,
Tánczos Vilmos, Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz. P. O. Box: 149.

Telefonszámok: 0266-311 775, 0266-311 026 (fax), 0746-195 413

E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro

Honlap: www.hargitakiado.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 12,00 lej, fél évre 24,00 lej, egy évre 48,00 lej.

Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR).

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó la Editura Harghita, P.O. Box: 149.

Külföldi előfizetőinknek a folyóirat árához hozzászámítjuk a postaköltséget is.

Folyószámláink: RO10 RNCB 0152 0423 6585 0001/RON

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Takács Zsuzsa

(*FÉLRE*)

Most, hogy magyarnak lenni itt
szánalmat vált ki azokból, akikkel beszélek,
egy vendéglő asztalánál, a hosszú, kockás
kötényben sürgölődő pincérek gyűrűjéből
kinézek, szemben az önkormányzat
szürke zászlói áznak a hóban és az esőben.
Már nem kérdezik, mint húsz (vagy negyven)
évvel ezelőtt: miért élek, értsd: rostokolok
itt? Nem keresnek kitörési lehetőséget
nekem. Nem tervezik a jövőmet. Úgy bánnak
velem, mint egy szenvedélybeteggel, aki rossz
döntése mellett az esztelenségig kitart.
Kerülnek bizonyos szavakat, ítéleteket,
melyekbe belevörösödnék, amelyek
ellen tiltakoznom kellene, bár – őszintén
szólva – ellenérveim nincsenek. Meg-
könnyebbülnek, amikor búcsúzó,
szemük elől (szemükben) egy kéteshírű
ország barlangi kapujában eltűnök.
A másnapi vendégséget tervezik. Ahova
nem hívnak meg, mert nem akarnak
fájdalmat okozni nekem, hiszen vidám
arcokat akarnak látni, ha egymás között vannak.

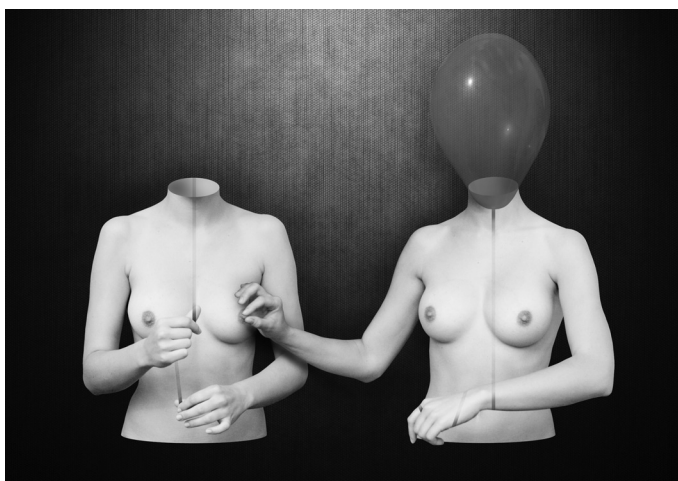
AZ EMLÉKEZETRŐL

Istenem, melyikünk apjának fejéhez
nem szögeztek pisztolyt, a német
vagy orosz katonák? Ki ne félt volna
a magyarul elüvöltött parancsszavaktól?

Emlékezetem, mint beomlott tárnában
rekedt bányász, elemes lámpával
homlokán, kijáratot keres. Felejtés
fémes íze a szájban. Ez volna hát
a keserű orvosság?

Unokatestvéreim iskolájában
Kassán, a háború után a lábtörlő
a magyar zászló volt. Reakciónk
különbözősége érzékenységünk
vagy tompaságunkon múlik.

A lámpa lidércfénye fokozatosan
gyöngül, de kialszik-e, ha – merő
véletlenségből vagy az elrendelés folytán
elénk ereszkedik a hajnal szakadós
szála, s megtart-e minket, amíg a nap-
világra vergődve átadjuk magunkat
a felejtés mohó ölelésének? Rettegek,
hogy: nem, és félek, hogy: igen.

Gabrielle D'Estrees és húga, 2011

Szár az Miklós György

A KOPONYA-KÖNYVTÁR

Sokszor játszom azzal, hogy felépítem a fejemben apám könyvtárát. Nem egyszerre az egészet. Mindig csak egy darabkáját. Olyankor azt gondolom, hogy a koponyám a könyvtár. Nagy figyelemmel építkezem. Mint a türelemüvegbe hajót, bányát, Golgotát álmódó megszállott.

Olvastam egyszer egy tengerészkapitányról. Vén tengeri medve. Londoni tetőtéri lakásának magányában azzal múlatja a vánszorgó időt, hogy hajómodelleket készít. Fejben. Fekszik az ágyán, és gondolatban megépíti a hajókat, amiken szolgált. Hajótőke, bordák, orrtőkék, könyökidomok, palánkok, fenéksúly. Rézszegek és a kátrányos kóc. Árbocok, vitorlák, ezernyi kötél. Csigák, hágcsók, csónakok, fegyverzet. A legkisebb apróság, a konyhai tökgyalu sem maradhat ki.

Az ő módszerét követem. Minden apróságra ügyelek. A kötésekre, a kármin-tetű vérével festett fedelekre, a mohazöld és avarbarna gerinczekre. Az aranyozott bőrre. Csontsárga pergamenekre, réz kapsokra és bronz szegecsekre. Májvörös és babiloni kék előzékekre. Bíbor pecsétviaszokra, cápabőr-ezüst fedelekre, palmettás és griffes nyomdai cifrákra. Etruszk és umbriai alfabetumok betűire. Ökörhugyozásszerű busztrofedonokra. Minusculákra és maiusculákra. Dülöngélő talpasok battalionjaira, groteszkek regimentjeire, ciradás gótok és darabos kiskapitálisok hadaira. A ligatúrák rejtelseire és a moiré délibábjaira. Kantnikra, oromszegőkre, leporellókra. Lakkokra és enyvekre. Bevalom, az orrom gyenge. A szagokkal boldogulok a legnehezebben.

A koponyám a könyvtár. Csontfalú gömb, mégis végtelen. A kilinc magasan a fejem fölött. Ahogy belekapaszkodom, és lefelé húzom, nem nyikordul, némán tárul az ajtó, mert apám ügyel a zsírozásra. Azzal az izgalommal, a felfedezés vágyával lépek a könyvtárba ma is, amivel gyerekkoromban. Szemem zárva, mégis mindent látok. Jobbra fordulok, az ívelt lépcsőfeljáró mögé megyek. Ma ott kezdem. Ujjbeggyel megérintem a legközelebb eső könyv gerincét. A tapintásból is tudom, hogy mi az. Johann Weichard Valvasor *Theatrum mortis*ának első kötete, melynek címlapján pálmafák alatt, strucc-toll-legyezős szere-

csen szolgák kíséretében, ölében majmokkal, vállán papagájjal vonul be a városkapun a harci elefánton trónoló, diadalittasan vigyorgó csontváz, a halál.

Mellette *Mahomet Alcoránja* és Francisco de Monzón tévelygőknek szánt iránytűje, a *Norte de Ydiotas*.

Hányszor, de hányszor lapoztam végig a jezsuita Hieronymo Natali matematikai pontosságú képeskönyvének oldalait?

Betéve tudtam a *Lázálmok Atlaszának* borzalmas históriáit.

Fél délutánokat töltöttem Antoine Sucquet és Sebastião Izquierdo képregényeinek színezgetésével.

Hatéves voltam, amikor apám arab talizmánkatalógusokat adott a kezembe. Vaskos illuminációkat, démonidéző kézikönyveket. „Ha jó talizmánt készítesz – állítja 888-ban a számok varázslója, Szábit Ibn Kurra –, azzal kiűzheted Bászra kikötőjéből a patkányokat.”

Asztrológiai műveket lapozgattam. Csillagászati traktátusokat és a toledói mágusiskola szakkönyveit.

Olvastam Maríá de Jesus, a granadai szent asszony visszaemlékezéseit.

Pedro de Valencia boszorkányokról írott értekezéseit, melyekből kiderül, hogy a Sátán hangja halk, rekedt és szomorú, a fingja bűdös, mint a döggút, s ha meggyújtják, fekete lánggal ég, a korma viszont piros.

Olvastam az 1526-ban Granadában összehívott inkvizítor-értekezlet teológusainak és büntetőbíráinak jelentését a navarrai csecsemőgyilkosságokról.

Olvastam a bibliát mandarin kínaira fordító Vaini bíboros briliáns dolgozatát – a címe: *Negyvenkét lilium* – arról a negyvenkét esetről, melyben megengedhető az öngyilkosság.

A gironai Nicolau Aymerich inkvizítor kedves kis kézikönyvét, a címe: *Directorium Inquisitorum*, melyből kiderül, hogy a kút is, és a tükör is az égre néz.

Nem hiszem, hogy sokan vagyunk a földön, akik átrágtuk magunkat Marcantonio Colonna di Paliano terjedelmes naplóján, melyeket Rómában, a Capitolium dombján, a Santa Maria in Aracoeli templom egyik kamrájában, elboruló elmével írt. A lepantói tengeri ütközet egykori hőse, a pápai gályák parancsnoka azt igyekezett számba venni, hány módon látta erőszak által kimúlni az embert.

Olvastam Turibiusz rémálmaid. Lima érseke, Peru szentté avatott apostola kecsua nyelven jegyezte fel szörnyalakkal hemzsegő vízióit. Észbontó, de a latin fordítás pocsek.

Olvastam a *Book of Martyrs* komor históriáit. Három vaskos babiloni-kék kötet, bennük a bostoni hulló, John Foxe kéjes látomásaival, melyekben minden megeshet a protestánsokkal. Izzó fogók. Fortyogó olaj. Élő húson rágcsáló rágcsálók.

Egy sorral lejjebb folytatom.

A *fájdalmas végtelen*. Habakkuk Guldinus, a rejtőzködő zsidó, a marannus, aki előbb ötvösből kalmár lett, aztán kalmárból jezsuita, végül matematikus. Ő írta, és úgy intézte, hogy a halála után jelenjen meg. A kínzás matematikája. Japáni példákat hoz. A cél a lassúság és az esztétikum. Hosszadalmasan és szépen ölni. Valamit közelíteni, de sosem érni el. Kortársairól szól, térítő jezsuitákat gyötörnek benne.

Mellette egy fedél nélküli, vaskos kötet. Zugarramurdi és Urdax parasztasszonyainak vallomásai, melyeket a szegény euskaldunák a logroñoi inkvizíciós törvényszék előtt tettek 1610-ben, és amelyben beismerték, hogy mindannyian boszorkányok, és a Valle del Macho Cabrío, a Bakkecske-völgy komor sziklacsarnokában pucéran táncolták körül az ördögöt, a rothadó hal szagát árasztó varangykirályt.

Szemem csukva, hanyatt fekszem az ágyamon. Balra fordulok a könyvtárban. Elmegyek a lépcső alatt. Jobbra fordulok. Pontosan tudom, ha kinyitom, mit fogok látni. Éppen szemmagasságban a *Vita Attilae Regis Hunnorum* kicsiny kötetének kell lennie. Calanus Coelius munkája. A Kalán nemzetségből származó dalmát kormányzó és pécsi püspök 1200 körül másolta. A meggypiros gerinc úgy virít a gesztenyebarna kötések között, mint az átvérzett kelme. Apám egy 1523-as kiadásra tett szert. A szöveg fantáziátlan, igazából a képek érdekesek. Képzeld el, a metsző hol merengő remeteként, hol könyvtárban gubbasztó papként, hol meg a cabinet de curiosités-jében, csodakamrájában gunnyasztó tudósként ábrázolja a hun királyt.

Kinyitom a szemem.

Tévedtem volna? Hogy lehet az? Guillaume de Rubrouck: *Itinerarium*.

Mi történt? Amúgy nem rossz, csak hogy kerül ide? A legjobb keleti beszámolók egyike. A kételkedő flamand semminek sem hisz, csak a két árgus szemének. „*Úgy tartják a régiek, hogy ami elképzelhető, kimondható vagy leírható, az létezik. Én nem hiszem. Ázsia sivatagaiban és vadonjaiban*

állati és emberi szörnyetegeket kerestem, amilyenekről Isidorus és Solinus regél. Sosem láttunk erre ilyeneket, mondták, bármerre jártam és kérdezősködtem is. Konstantinápolyban húzta lábára a vándorok saruját. 1253 áprilisában Bizáncból indult a tatár kán udvarába. Tökmag kis ferences volt, de felettébb okos. Mielőtt nekivágott az ismeretlennek, átböngészte Julianus barát, Riccardus és Plano Carpini feljegyzéseit is. Nem. Állítom, hogy ő nem vágyta a vértanúságot.

Hát persze! A tükör. Elfeledkeztem a tükörről. Megcsalt a tükör. Az Attila élete a másik oldalon van. Amikor kislány voltam, és kibújtam a galériára kanyarodó lépcső alól, először egy tükörben pillantottam meg a könyvek gerincét. A könyvtár északi falán, a mennyezetig érő polcok közt volt egy felnőtt embernél magasabb velencei tükör, melyet apám nem szereltetett le, és amibe ő maga sosem merészelt belenézni.

- A tükör nem valóság, mondta. Eltereli a figyelmet. Hamis világba vezet.

Egyszer elővettem, elébe tettem és felcsaptam Johannes Hartlieb munkáját. *A tiltott tudományok könyvét.* Abban a hónapban adták ki, amikor Hunyadi és Kapisztrán a törököt verte Nándorfehérvár alatt. Azokra a sorokra hívtam fel a figyelmét, melyekben arról értekezik, hogy ha a tükrünket megszenteljük, akkor démonok helyett angyalokat láthatunk benne. Nevetett.

- Kisasszony, maga rafinált kisasszony. De én mégsem fogom megszeretni a tükröket. De maga csak próbálja ki. Hozzon egy viola szenteltvizet a Teréz-templom szenteltvíztartójából. Nézzen bele a tükörbe. Aztán hintse meg a vízzel, és nézzen bele megint. Ugyanazt fogja látni. A démonok és az angyalok is mi magunk vagyunk.

Örvendezek.

Még a tévedésem is a hűséget szolgálja.

Kinyitom, majd újra lehunyom a szemem.

Az égbe, mint tükörbe, mélyen magamba nézek. Szent Pállal mondom: „per speculum in aenigmate”. Innen haladok tovább. Jobbról balra.

Stauromachia. Taurinus István 1519-es munkája. Négyéves voltam, amikor apám felolvasta nekem. „Íme, a pénz, az arany, mit a kard s a halál se riaszt meg, / emberi minden szent törvénynek felkavarója / pénz, csak a pénz. Fő rossz, első baja mind a bajoknak. / Vész és mérge a pénz, hitvány javak alja, legalja. / Mindig a pénz indít vad háborúságokat / Já

a nyomán a halál, a viszály, a csel, esküszegések, / száműzetés meg a harc, rablás, orzás, a hamisság. / Benne keresd bűnök gyökerét; légy bármi nagy ember, / annál jobban hajt az aranyra a kapzsi mohóság, / mely mivelünk születik.” Tetszett akkor, és tetszik ma is.

Széfer ha-Kuzari, a kazár király története. 1140 körül írta Júda ben Semuél Halévi, Gerona város kabbalistáinak egyike. Rabbi Móse ben Maimonnal és az örökké rosszkedvű Vak Izsákkal együtt vallja, hogy ha nincs túlvilág és lélekvándorlás, héberül gilgul nesámot, akkor Isten gyilkos. A csecsszopók halála ezek nélkül nem igazolható.

Könyvek, melyekben az ezer és egy éjszaka meséi találhatóak. Tízéves koromig mind a tíz kötete az ágyam mellett hevert.

Hazugságok könyve. Bevezetőjében Sul Khan-Saba Orbelian, a tudós grúz herceg azt fejtegeti, hogy igazat mondani nem lehet, mert az ember örökké hazudik. Akkor is, amikor emberfeletti küzdelmet folytat azért, hogy ne csapja be magát. Másutt azt írja, lehet igazat hazudni, és lehet hazug szóval igazat mondani.

A Szentírás politikai hasznáról. A szerzője Jacques-Bénigne Bossuet, egy főpap, aki a hercegek, a leendő uralkodók nevelésével megbízott főpapokat arra biztatja, hogy legszentebb feladatuk megértetni a gondjaikra bízott gyermekkel, hogy hit csak egy van: vakhit. „Felség, az egyház lát Ön helyett.”

Meghallgatott imák lexikona. Benne Ana Teresa Martínez de Texadillos, a granadai szent asszony Krisztus-fohászaival, melyekből máglyája tüzenél is forróbban süt a testi vágy.

Lélekszótár. Ki másé? Úgy van! Folietói Hugóé.

Aztán az álomleltárak sora.

Az első a bászrai Mohammed Ben Siriné. Korábban önálló könyvet szentelt a tardemáhnak, a héberek mély álmának, ami olyan sűrű, hogy Isten segítsége nélkül nem lehet belőle visszatérni. A második a bizánci Manuel Palaiologoszé. A harmadikat Alain de Lille szerkesztette egybe, aki a 13. század elején Istenhez vezető királyi útnak mondta az álmokat. A negyedik magyar: a *Gesta Hungarorum Hierosolim peregrinantium* feketének és pirosnak mondott álmait tartalmazza. Az ötödik a hanzavárosi német kalmáré, Arnold Fitz Thedmaré, aki 1270 körül Londonban a saját álmait jegyeztette fáradhatatlanul.

Én azt sem hiszem, hogy a szó elszállna.

Hogy hihetném, hogy a leírt szó illékonyabb?

A kínai császár máglyára hordatta a tudós könyveket. Mégis megvannak. Szintúgy Alexandria és Krokodilopolisz nagy gyűjteményei. A Szerapeion és a zsidó színhedron tekercei. A méd Kambüszész, Caesar, Diocletianus hiába pusztított, a leírt szó él. Omár kalifa Alexandria száz gőzfürdőjének bömbölő kemencéibe hányatta a könyveket, azok mégis épségben vannak.

Valahol.

Koponyám csontfalai közt gyerekkori végtelen délelőttök játszaniapsütése. Sarkon fordulok, harisnyás lábam alatt éppen csak nyikkan a selymes parkett. Hármát lépek előre, kettőt jobbra. Közelebb hajolok. Már a gerincükről is felismerem őket. Erre a polcra külön gyűjtöttem a kedvenceimet. Balról kezdem.

A Felhő-, Villám- és Mennydörgés mintakönyve.

Árnyékok atlasza.

Útmutató a lelkifurdaláshoz.

Bús Szelek enciklopédiája.

Illatok könyve. Ezt ő is sokat forgatta. Engem Granada rózsáinak, Szamarkand fűszereinek, Konstantinápoly balzsamainak illata érdekelt. Őt a romlás és enyészet bűzei foglalkoztatták.

De Monstris. Hugo de Sancto Caro munkája. 1469-ben adták ki, kétszáz évvel a halála után. Apám példánya valaha Mátyásé volt. Ott sűrűsödnek a lapszéleken a király jegyzetei.

A Felhőbe Borult Álmodók Mocsarának antológiája.

Etymologiae XIII. és XXI. Ki más? Sevillai Szent Izidor. Előbbiben felhők, szelek, vizek és tüzek, utóbbiban álmok, sejtések, jóslatok és csodák.

Híres névtelenek cselekedetei. A szerző Pseudo Anonymusnak nevezi magát.

A szabadulás ösvényei. Nem teljes ez sem. Csak a második kötet, amiben a tibeti haláldémon-portrékat gyűjtötte össze Fa-Hszien, a kínai szerzetes, aki oda és vissza végigjárta a Tibetbe vezető sivatagi ösvényt, mely a gonosz szellemek visításától és a szelek üvöltésétől hangos, és amelyen a halottak fehérülő csontjai jelölik az irányt.

Egy gazdagon illusztrált értekezés a karóba húzás szakszerű tudnivalóiról. Szerzője bizonyos Ecochoard mester, aki megjósolja, hogy karón végzi majd maga is. Nem tudjuk, jóslata beigazolódott-e.

Minden felsorolások felsorolása. (Ezé is.) Hieronymo de Santa Fe szerkesztette 1441-ben.

Corpus Dionysiacum. Titokzatos szerzője szerint a szentháromság lényege a Van, a Nincs és a Minden egysége.

Monstrorum historia, vagyis a Torzszülöttek gyűjteménye. A kígyókról és sárkányokról értekező Ulysses Aldrovandi munkája. Szó esik benne egy magyarországi elefántfejű emberről, és egy másikról, akinek teknőspáncél nőtt a hátán.

Magyar chirurgia, azaz a seb gyógyításának mesterségiről irt négy könyvek. Johannes Vitus Balsaratius nagy műve. Úgy rajzolt, mint Leonardo. Nem tudtam levenni a szemem a vázlatairól. Kislány voltam. Bámultam a hullák átmetszett gégejét, a zúzott csontokat, a gödréből kifordított, kocsányon lógó szemet. Becsaptam a könyv fedelét. Bömböltem. Aztán kezdődött előlről. Apám lesújtó véleménnyel volt a sebészetről. Azt mondta: „Barbárság! Ezek csak ölni, törni, darabolni tudnak. Hentesek!” Annál többre értékelte Balsaratius művének ötödik, kéziratban maradt kötetét. *Az álmodozásoknak haszna, avagy értekezés a léleknek éjjeli munkálkodásáról.* Nem fért a fejébe, hogy ezt ugyanaz a „mészáros” vetette papírra.

Ostello di dolore. A ferrarai Johannes Manardus orvosi leveleinek 1535-ös baseli kiadása. Manardi szerint az ember minden korban boldogtalan. Annak kell lennie, hiszen mindig az értelmet és a boldogságot keresi, holott a földi világ a nyomor tanyája, a rothadás földje. Milyen pontos, nem? Ostello di dolore. A szenvedés hona. Apám már ezért is felfigyelt rá, de a ferrarai 1513-tól Budán működött, és később Lajos király udvari orvosaként Mária királyné álmait boncolgatta.

Hieronymus Cardanus: *Könyvecske a vigasztalásról.* Rómában, IX. Pius pápa hagyatékának árverésén bukkant rá apám, akit a vigasztalás és meghalás kifinomult technikái nem izgattak. Az a levél csigázta fel az érdeklődését, melyet a könyv fedele alá köttetett a szerző. Ebben megjövendölte halála helyét, napját, óráját és percét, majd tíz év múlva a megjelölt helyen és időben öngyilkos lett. A levelet titkos szeretőjének, egy Dante-rajongó fiesolei kis plébánosnak szánta, és kiderül belőle, hogy egész életében megszállottan kereste álmai jelentését. Ugyanis hitt a lélekvándorlásban, és az álmokat az elmúlt életek felderengő képeinek vélte.

Apám szerette. Azt mondta róla: „Tévedett, de közel járt a valósághoz. Az álom nem a régi életeink emlékfoszlánya. Nem is a lélek lehelete, ahogy Ágoston gondolja. Inkább olyan, mint a mélytengerek sötétjéből felszálló buborék.”

Dialogus magnus visionum et miraculorum. Heisterbachi Caesarius. Képzeld, apám ebből olvasott fel nekem este. Ez volt az esti mesém. Olyasmiket tartalmaz, hogy minden alvó ember ágya körül láthatatlan démonok és ártó szellemek ezrei ólálkodnak.

Opus Magicum, avagy a Húsz tudás könyve. Paulus de Praga, a zsidó huszita doktor vetette papírra, amikor a kamasz Mátyás, a későbbi király Prágában raboskodott. Miközben készült, a kíváncsi sátán is belepillantott, sőt hozzáért, és ezáltal olyan démoni kisugárzással itatódott át, hogy évszázadokra egy súlyos márványlap alá rejtették, nehogy halandó ember kézbe vehesse.

Az *Utolsó órák víziói.* Henricus Cornelius Agrippától, a nettesheimi kalandortól, aki már húsz évesen olyan mór praktikák után kutakodott Hispániában, amikkel az álmok ébren is láthatók. Amikor 1529-ben Pozsony környékén vérvád miatt kínpadra vontak egy csapat zsidót – Andreas Osiander evangélikus prédikátor szerint harmincan voltak, a krakkói Memor-könyv huszonnégyről ír –, Magyarországra hívták. Ő pedig jött, és akkor állította össze egyedülálló gyűjteményét a halálra ítélt utolsó éjszakáinak rémlátomásaiból. Könyvének sokáig csak egyetlen példánya létezett, mert úgy gondolta, az ember éretlen rá, hogy elé tárja saját hullőtermészetének lehangoló bizonyítékait.

Pseudomonarchia daemonum. Jan Weyer pokoli útikalauza egyetlen álmofolyam, melyet 1578. május 9-től július 17-ig, egymást követő 69 éjszaka álmodott. Ebben az egybefüggő álmofolyamban bejárja a pokol összes emeletét. Izzókamrákat, ólmofolyókat, savas fürdőmedencéket, katlanokat és kazánokat látogat végig, aztán megmutatják neki a hivatali helyiségeket is. Találkozik a pokol minisztereivel, az udvartartás tisztségviselőivel, a pokoli titkosrendőrség főnökeivel is. Látja 999.999.999 démonkatona díszfelvonulását, 666.666.666 lidérclovag lángoló vágóját.

Apám egy szavát sem hitte.

- Alakoskodik – mondta nevetve. - Képei nem az álomvilág képei, hanem az éber elme játékos, de logikus szüleményei. Csakhogy az álom nem a logika szerint építkezik. Az álom nem az értelem világa, hanem

a szenvedélyé. A szertartásoké. A mágiáé. Az álom a homály káprázata. Ha azt írná, hogy „láttam a baglyot, fején csuklya volt, és egy borotva élén ül”, akkor hinnék neki.

A halála után azt mondták rá, hogy szörnyeteg volt.

Az apám.

Hát nem volt az.

Sosem szidott, sosem emelt rám kezet. Nem közelített hozzám, mint férfi a nőhöz. Volt idő, amikor ez elkésérített. Azt reméltem, magának nevel. Mint a regények titokzatos őrgórfjai. Arra vártam, egyszer majd kiderül, hogy nem édes, hanem mostohaapám. Szerettem volna, ha levetkőztet. Ha arra kényszerít, hogy meztelenül kellessem magam neki a lakásban. De nem tett ilyet. Szerettem volna, ha simogat. Ha fürkészt tekintete testem minden zugába utat lel. Vágytam őt. Kívántam, hogy „aljas” szándékok vezéreljék. Ha vérfertőzés? Ám legyen. Azt sem tudom, vér szerinti apám volt-e. Anyámról soha nem beszélt, ezért azt a mesét eszeltem ki, hogy az emberpiacon vásárolt. Rám hagyta. Egyszer azt mondta, ha akarnám, anyám meglátogatna álmomban.

- Hogyan?

- Elalvás előtt szóljon hozzá. Kérje meg, hogy jöjjön el magához. Nem áll módjában megtagadnia a kérését.

Látják, így akadok el. Ezért marad mindig torzóban a könyvtár. Mint tornádó, mindent elsöprő tengerár, észrevehetetlen légáramlás, így vagy úgy, de előbb utóbb eltérítenek a gondolataim. A bölcsek azt mondják, a gondolkodás felső határa a csillagos ég. Meg hogy a gondolkodás nem egyéb, mint tervezés. Vagyis modellezés. Minden modellálódik. Az építész fejében a székesegyház, a szerzetesében az út, a szakácsében a disznótokány. A bölcsek azt is mondják, ha elképzeljük a modellt, amelyik éppen olyan összetett, mint a világegyetem, elképzeltük magát az univerzumot. Az intelligencia, mely képes elképzelni az univerzumot, maga a mindenség. Ha ez így van, akkor a teremtő, a teremtés és a teremtés tárgya ugyanaz. Igaz lenne, hogy minél részletesebb modelljét vagyunk képesek elkészíteni valaminek, annál jobban ismerjük az egészét is? Logikus, de nem feltétlenül igaz. Mert az eredetiség arány kérdése is. Egyre bonyolultabb modelleket fabrikálunk, mégsem tudunk semmit a világról. Önmagunkat sem ismerjük, nem hogy a körülöttünk élőket. Mit tudunk arról, hogy mi megy végbe egy emberi elmében? A saját gondolatainknak és érzete-

inknek sem vagyunk urai. Ábrándok, sejtések, fájdalmak. Félelmek, derű és ború. Szóvá vagy tetté sosem lényegülő, páraként elenyésző gondolatok. Meg nem történt beszélgetések. Léggé váló elhatározások, futó benyomások és valódi emlékek. Kép-, illat- és hangmorzszák. Álmok, víziók, megérzések. Múlt, ami lesz. Jövő, ami elmúlt.

Apám azt mondta: „Minden agy önnön univerzumának végtelen kocsonyájában ázik. A lélek pedig a vizek fölött lebeg.”

Azt is mondta: „Minden könyvtár kapu. Átjáró. Híd. Átjáró elméből elmébe. Egyik világból a másik világba. Éppúgy, mint a zene.”

A mi kapunk elpusztult. A papír elégett, a pergamen és a bőr elszenesedett, a bronzkapcsok megolvadtak. De vajon valóban elpusztult minden? Elpusztulhat egy könyvtár? A papír és a bőr elég, a réz és bronz megolvad. De eléghetnek a mondatok? Eléghetnek szavak, gondolatok, elképzelések? Elpusztulhat bármi, ami egyszer létezett?

Itt őrzöm a könyvtárat a fejemben.

Legenda aurea.

Visio Tundalus.

Visio Philiberti.

Visio Dricthelmi.

Cartas eruditas y curiosas. Benito Jerónimo Feijóo y Montenegro testvér démoni turistakalauza. Kezdőknek.

De contemptu mundi. Szerzője Henricus de Hassia, a Sorbonne alkancellárja, aki Lucifer létét bizonyítandón száz megkopasztott, éktelenül gágogó csupasz libát tereltetett az egyetem auditorium maximumába.

Tuti-Nameh, a híres perzsa Papagájkönyv. Addig kérleltem apámat, hogy mesélő állatot akarok, míg megbízta Ursula Obrodomicst, habár a föld alól is, de kerítsen egyet. Kerített. Szép is, nagy is, barátságos is. De hibás jószág. Ébren nem, csak álmában beszél. Az ágyam korlátján gunnyaszt, és ha elalszik, recepteket szaval. Ursula Obrodomicstól vette, akinek volt egy gibraltári majma, két kaméleonja, és a nyakában zsinóron a saját levágott mutatóujját hordta.

Pax Animae és Pax Sepulcri. A lélek és a sír békéje. Pápai Párizunktól.

A fehér tatárok országa. Tudják, mit állít benne Orczy Lőrinc? Figyeljenek! Azt írja, hogy a tatárok szerint a tér és az idő, amiben élünk, olyan, mint egy háló. Mint az ő állatszorból szőtt nomád sátraik,

melyek szövetén éjjeli égen ragyogó csillagokként szűrődnek át más idők és más helyek fényei és hangjai. Végtelen számú sátor, vagyis végtelen számú világ létezik, és mi az elfeledett ősök homályos bölcsességében felismerhetjük, az álmokban pedig bebarangolhatjuk a saját sátrunk szövetén túli világot.

Rupturae Insomniarum. Gregorius de Hungaria 1339-től 1353-ig tartó pekingi utazásának feljegyzéseit egy kávéházban kínálták apámnak. A magyar ferences titkos feljegyzéseit, melyeket nem XII. Benedek pápának, hanem a rendjének készített, 1575-ben nyomtatták Antwerpenben. Ahogy felnyitotta a fedelét, az egy olyan bekezdésnél nyílt ki, ami megdobogtatta apám szívét. Egy hűvös éjszaka a régi mongol főváros, Karakurum lidérces romjai közt háltak meg. Kemény volt a föld, vékony a köpeny, Gergely mégis úgy aludt, mint a bunda. Pirkadatkor egy álom, ahogy ő írja, „*az Isten elfelejtett nyelve*”, felébresztette. Felült, a társai álomba merülve heverték körülötte. Gergely feltápáskodott, és elindult az orra után. A sivatagi hajnal sárgán derengett, sarujába hideg homok csorgott. Nem tudta, hová botorkál a halott városban, vitte a lába. Egyszer csak megálljt parancsolt neki a vezető szellem. A szaracénok negyedében, a hajdani mecset romjai közt letérdelt, magányos imába kezdett. A sivatag rőt homokbuckái fölött laposan sepert végig a kelő nap sugara, amikor egy rég elporladt nagykan kísértő szelleme ezt az intó szózatot intézte hozzá: „*Ha rémálmok gyötörnek, öld meg egy ellenségedet. Ha nem múlnak, másnap ölj meg még egyet, vagy elalvás előtt helyezd fel arcodra a mágikus álommaszkot.*”

(Részlet a szerző idei Könyvhétre megjelenő,
Az álomvadász című regényéből.)

SÓKERT. IDŐNKÉNT MINDIG

Ha szereznél nékem egy dobozt,
 melyben nőiesen a múltat elrejtethném,
 én, ki százévesen is kézen fogva járnék
 felleges, magasztos gyermekkorommal:
 (A walesi bárdok,
 Nemzeti dal,
 Macpherson búcsúja,
 Tatjana levele Anyeginhez,
 Anyegin levele Tatjánához,
 Essex grófjának búcsúja Angliai Erzsébettől,
 Catullus hencegése a másnap-reggeli
 párnák feltjairól,
 Szeget szeggel,
 Toldi...) - - -

Szerezz egyet valahonnan, és bedobozoljuk,
 Ahogy Páskándit, minden reggel, **akkor**,
 seggbe rúgták, parancsra, a Duna-deltában,
 s ahogy Páll Laji szobrot gyúrt szappanból
 mosó-szakácsnőknek tányér levesért, ugyanott.
 (És a parancs - parancs; erről szót se!
 fejesztés terhe alatt - soha! senkinek!...)

Csakhogy itt a Sókertben, idők múltán és
 hajakhulltán, trágya-rakás közben,
 hevítő kortyok után szóra tárulkoznak
 pengő fagyban is a seggberúgó néhai bakák:
 „Mért is ne rúgatnák, ha lehet, magyarral a magyart?”

„Jó magyar levente...” - leng egy könnyű dal, és
 véssük nevét versbe Bíró Albert bakának,
 ki valóban levente lett, éspedig **néma**,
 Heltai Jenő bá tollán, a sókerti színpadon,
 istentagadó idők azértis-Karácsonyán - -,
 s ki Gézával ily viszonyba keveredett anno,
 derék román talpasként; s most vallja szerzőnek

közlegény-keservét: „Ha nem rúgok, engem rúgnak.
Nem? Laci!”

Erdélyben nincs is kitalált történet.

S jelzem: egy jó(ízű) téli trágyahordás
sokmindenre rácélozza lankadó figyelmünk.

S hány tél kell, míg Páll Lajival megihatsz
nyílt szavak közt, végre egy pohár vörösbort... - -

És Albert elment. Géza is. Lajos is.

Együtt vágják már a nádat sugársarlóval
az Úristen engesztelő Deltáiban,
hol senki se ör, senki se rab már.

Csak nincs.

És aki maradt, és tehetné, s nem szól -
magára, magunkra vessen...

...De eljátszotta a leventét (Albi),
s nem akárhogy!

Reggelig nézném... - szipogta Sári néném
és az egész Vass utca. - Énistenem, be szép!
(S igaza volt.)

Szerezzük hát meg azt a dobozt szaporán!

Lépjünk be mind, fegyver nélkül,
- és ha merünk! - az ajtaján.

Üljünk le végre szemtől szembe,
s na lássuk!

Térey János

TRIANONI HAMLET¹

A *Hamlet* hétfőn ment először az évadban. Jövő héten vendégjártékra megyünk vele Rómába. Utána Athénba és Szentpétervárra, tavasszal Kolozsvárra, és talán-talán a bukaresti Bulandrába is (a román kulturális minisztériumon múlik a döntés). Ha jól számolom, a huszadik előadás ment le idehaza. Vagy imádják vagy sarazzák, de ami a lényeg: egyfolytában utazunk vele. Nem sikerül minden estét ugyanúgy uralnom, de azt az egyet nyugodt szívvel mondhatom, hogy jó vagyok benne. Tavaly meghozta az elismerést, amire mindenki vágyik huszonévesen. Azóta sem romlottam el a *Káli holtak* forgatása közben, sőt: remélem, kicsit föl is értékelődtem.

Fontos, hogy minden előadás előtt legyen másfél órám, amikor egyedül lehetek. Amíg felpörgetem magam és ráhangolódom. (Őt esetből kétszer adatik meg.) Egyébként nem szoktam kifejezetten izgulni, és a szöveget sem felejttem el, sűgóra én még sohasem szorultam. A sorokat a jelmezemmel együtt húzom magamra, ezt sokan irigylik a nehezen tanulók közül, például Brúnó, aki magolni kénytelen. A szöveg ott van szerteszét, a díszletben, a kellékekben, a kollégáim arcán.

Sulyok ötlete elsőre hajmeresztőnek tűnt. Emlékszem, óriási kétségeim voltak, amikor az olvasópróbán megláttam a díszletmakettet a Máttyás-szoborral és a Szent Mihály-templommal. A mi Hamletünk, mondta a rendező, 1918 és 1920 között játszódik Kolozsváron. Az idősebbik Hamlet a régi, úri, Szent István-i Magyarország embere, egy Wesselényi, Bánffy vagy Bethlen. Claudius, akit Gróf alakít, az összmagyarságot rohasztó széthúzást képviseli. A rendezés férfias, erős kezű, uralkodásra alkalmas személynek mutatja be, aki talán csak érdekből vette el a királynét, és titokban a kommunistáknak készíti elő a terepet (szóba áll az őszirózsás forradalommal, és mintha ő lenne a királyság elorzott aranyát dédelgető Kun Béla is). Hamlet konzervatív, egészséges fiatal; hisz a család egységében, az adott szó hatalmá-

---

1 *Részlet a Káli holtak című regényből*

ban, a barátságban, a szerelemben és Istenben. Eddig nem ismerte sem az egyéni, sem a kollektív veszteség érzését; a keserűséget, de az önállósággal járó felelősséget sem. Nemzete történelmi kiszolgáltatottságáról nem is szólva. Csupán mindezek előérzete legyintette meg. Művelt, európeér és világlátott fiatalember, aki elsőnek látja át, hogy a Monarchiának vége, és Erdély a magyarság számára elvész. Világító, nyugtalan szellemiségével saját társadalmi és családi környezetének silány, hazug viszonyaival is szembekerül. Félfeudális provincia és vérfertő, karneválszerű forgatagban.

Kolozsvár ebben az előadásban az összmagyarságot sújtó veszteség egyik reprezentatív helye. Olyan, mintha az égő Königsberg jelképezné egész Németországot, vagy Lemberg/Lwów a lengyeleket. Nekem külön bejön az a pimasz ötlet, hogy Claudius a saját neve alapján kereszteli a várost Claudiopolisra.

A sírásók a Házsongárdban bukkannak föl, Apáczai Csere oszlopa és Dsida sírja között félüton sompolyogva.

Fortinbras pedig nem norvég, hanem román, nálunk úgy hívják, hogy Fortin Brascu, és katonáival vereti le a díszletbeli barokk palota homlokzatáról a koronás címet. Ügyel rá, hogy ne saját kezűleg; viszont vörös tussal ő maga húzza meg az új határt a háttérben kifüggesztett térképen. Meg sem szólal magyarul, őt Zalán, egy Marosvásárhelyről nemrég áttelepült fiú alakítja. Kosztümös előadás, ám a jelmezek jelzésszerűek, vagyis azért tőlünk csak idézőjelben kapsz zsinóros díszmagyart, darutollat meg századfordulós nagyestélyit, az évszám ellenére sem vagyunk régimódiak. Keménygallér és cylinder a maximum.

Pofon ez az előadás a pántlikás-árvalányhajás magyarkodásnak, mert kifogja a szelet a vitorlájukból: nem lehet többé mondani, hogy az elitista, kísérletező művészzínház nem foglalkozik nemzeti sorsproblémákkal. BTW, a keményvonalas liberalizmust sem bírom. Ne tekintünk senkit sovén gazembernek csak azért, mert szívfájdalommal gondol a dédapja elcsatolt szülőfalujára Kárpátalján. Amitől még a falra mászom: „Csángó mester faragta, ez a mi fétistárgyunk.” Ugyanígy: „A holokausztról szól, tehát csakis remekmű lehet.” Nem mondják ki – nem így mondják –, de viselkedésük arra enged következtetni, hogy észjárásuk éppen ez. Nem azért ünnepelnek valamit, mert jó, hanem mert valamilyen *ügyet* képvisel. Örület. De nem én vagyok az, aki az

ilyen és az ehhez hasonló dögletes sematizmus ellen faltörő kossal harcol. Színész vagyok, és kész.

Én játszom a trianoni *Hamletet*.

Van az előadásban tárcsás telefon, revolver, gramofonlemez, monokli Poloniuson (sétapálca nincs), sírva vigadás, magyar himnusz és operett is bőséggel.

Szóval merésznek látszott, de már a főpróbahéten láttuk, hogy működik.

„Leszögezem – kezdte Sulyok -: a mi legerősebb élményünk ma, Magyarországon az összefogás hiánya. A tragikus megosztottság, amelynek fénytörésében Muhi, Mohács, Világos és Trianon egyaránt isteni büntetésnek tűnik föl. Igaz, hogy aránytalan büntetésnek. És erre mindenki rezonál, az is, akinek legfőbb érdeke a jelen állapotok minél további fönntartása.”

Egy pillanatra fölmerült, hogy mivel a mi Hamlet-figuránk távolról az *Intés az őrzőkhöz* és az *Ember az embertelenségben* Adyját idézi meg, a királyfi csontig rágott nagymonológja helyett is az *Őrzők...*-et mondom el parlando, a technika segítségével több szólamban megsokszorozva a hangomat. Sulyok majdnem meggondolta, de az a néhány verssor azért maradt; a monológ töredékei közé keverve. Nincs szükségünk a kelleténél is több rámenős utalásra.

„Bár te, Alex, a szőke hajaddal és a száznolcvanöt centiddel úgyis inkább Kosztolányira hasonlítasz – mondta nekem Sulyok az olvasópróbán. – És az ő Szabadkája is elcsatolva.”

„Mégis Csáth Géza halt meg 1919-ben. Pont úgy, mint Ady”, hangsúlyozta az igazgató, aki jelen volt az első próbákon.

„És a jugoszláv határon! Ő is lehet jelkép.”

„Jó, tudom, de ez a határ az előadásban, ez *mindegyik* határ: egyben.”

„Akkor Tabáninak kéne játszania Hamletet – vitatkozott vele Brúnó, és felém villant a szeme. – Az ő hollófekete homlokfürtjével, nem igaz? Neki inkább elhiszem, hogy Ady, mint Alexnek.”

„Hát én immár kit válasszak...”, dúdolta vigyorogva Sulyok.

„Döntöttél?”, kérdezte tőle Gróf az etruszk mosolyával.

„Persze. Régen. Tabáni lesz Horatio.”

„És azt el tudod magyarázni, hogy miért most és miért így mutatjuk be? Trianon századik évfordulója *előtt?*”, szögezte a kérdést a rendezőnek Gróf.

„Mert gyűlölöm az évfordulókat. Mert önmagukban nem mondanak semmit. Meg hát egy dátum azért nem elég kövér indíték egy bemutatóra. Színházban, ugyebár. Na szóval... Azért választottam a *Hamletembe* Trianont, mert itt tudok üres mezőre lépni.”

„Színházi értelemben?”, biggyeszi el a száját Gróf.

„Minden értelemben. Amiről beszélek, az minden magyar családot érint. Nincs Trianon-monopólium. Ez nem a szélsőségesek külön bejáratú témája.”

Az előadást a revizor.hu kritikusa „monumentálisnak” nevezte, a színhaz.net levágta, a *168 Óra* kivégezte, a *Magyar Narancs* egekbe menesztette. Olyasmiket írtak róla, hogy brutális. Dühös. Intenzív. Ami igaz. Ha jók vagyunk, egy pillanatra sem ül le. De itt nem csupán pörgés van. Idézem: „Az intimitás sem hiányzik belőle. Azt a jó fajta kortárs európai színházat láthattuk, amelyik nem tolakszik a mű elé. Nem voltak égő gumiabroncsok a színpadon, se bálás ruhák, se nagy mennyiségű kohósalak. Ismerős kolozsvári díszletek közé költözött be a radikális szokatlanság. Bár fogalmunk sincs, mit értenek majd ebből a méretre szabott produkcióból a középiskolások, akiknek alighanem ez lesz az első *Hamlet*-élményük. De ez legyen kérdés a tanáraik számára.”

Opheliát Livia alakítja, de ez nem volt egyértelmű, szóba került Bányai Nóra, sőt két-három negyedikes egyetemista lány is. Nem, ebbe Nóri nem üti bele az orrát. Az győzött, hogy Livia csodálatosan sokszínű, éppen a bakfis és a koraérett nő határán... Milyen szép ma, pedig nincs jó kedve, nemrég szakítottak a vízilabdázó barátjával, Zsomborral.

Jó, nyilvánvalóan túl korán kaptam meg. Ezt a nőt is, de ezt a szerepet meg aztán főleg. Már az egyetemen is körbelövődöztek hálás szerepekkel, de ennyire még nem talált be semmi. Amikor tényleg megláttam a nevemet a próbatáblán, először azt mondtam: na ne! Minden ízemben remegtem. Hamlet esetében elsősorban a színész számára nincs „üres mező”, ahová léphetne. És nekem általában sem lesz föltétlenül könnyebb attól, ha már az olvasópróbán tudom, ki leszek.

Én alapvetően rendező-centrikus vagyok. Addig nem tudok beljebb menni egy darabba, ameddig nem kapok eleven impulzust. Tökön rúgást akár, mint legutóbb pont Sulyoktól *A salemi boszorkányokban*.

Később, amikor már fölvettem a fonalat, tudok előre, hátra, jobbra, balra menni, csak fontos, hogy indítsanak el, mert különben béna maradok. A tény, hogy az egyetemen betűről betűre végigvettük Tikással az ógörögöket, olyan tüzetesen boncolgatva őket, hogy majdnem a szomszédainkká váltak, most is segít.

„Gyerekek, hallottátok a nagy hírt? Az idő kifícamodott. És nem csak Magyarországon. Alex, egyik reggel arra ébredsz, hogy nagyon egyedül vagy – magyarázta az első próbán Sulyok. – Ilyenkor reggel tettere kész szoktál lenni, ma jártányi erő sincs a tagjaidban. Apádat megölte a gonosz nagybácsid, akinek már a szeme sem áll jól. Anyád egybekelt a szeretőjével. Téged egyfolytában megaláznak mint apád fiát. Megcsömörlöttél mint szerelmes. Rosszul érzed magad a hazádban. A honfitársaid lökdösődnek az utcán, eltiporják egymást a bankban egy előnyösebb sorszámért. Az elit emberei szánalmasan kicsinyesnek, gyávának és hazugnak tűnnek. Sejtéd, máshol is annak tünnének, de te történetesen őket kaptad osztályrészedül. Elfogadod az utált udvarodat, ezt hívjuk szocializációnak. Az ezzel való szembeszegülést pedig antiszociális viselkedésnek, anarchiának avagy infantilizmusnak, nézőponttól függ. Te, fiam, lázadni fogsz. Mert el sem tudjuk képzelni, hogy ez a fiatalember betagozódjon, Claudius örökségére ácsingózzon, ugye, Alex? – pillantott megint rám. – Nem. Te leszel az.”

„Na, most akkor tényleg én leszek?”, álmélkodtam.

„Belőled nagy király válna, hogyha hagynák.”

„Ha-ha-ha”, derült Brúnó.

„Arra gondolj, Alex – folytatta Sulyok a kávészünet után –, honnan indítanád el ezt a szerepet? Biztos nem a sarokból. Úgy, hogy bekucorodsz egy sötét zugba. Nem, nem. Ez frontális támadás minden ellen, amit rühellsz.”

És aztán eljött a nap, amikortól felszabadító lett próbálni.

Hogy mit jelent túpontosnak lenni, azt itt tanultam meg. Összecsiszolódtunk a tömérdek kísérletezésben. És a fölcsillanó megoldásoktól kezdett ragyogni az arcunk. Kialakult egy közös nyelv, és közben megmaradt a kíváncsiság a másik felé, ami nélkül hiába volna minden.

A Füst Milán Színházban mindenkinek állandóan ugrásra készen kell állnia.

Hogy mennyi elvárás rakódott rá, leszarod. Másként nem fog menni. Sulyok fiatal rendezőként, élete első Shakespeare-jében, még Nyíregy-

házán azt találta ki, hogy egy hideg *Hamletet* csinál. Ugyanazzal a csontra húzott, friss szöveggel, mint amellyel mi dolgozunk, üzemi környezetben, Lars von Trier-stílusban játszatta el: büró, öltöny, kosztüm. Számos mozzanat már készen állt a fejében, mielőtt ténylegesen a rendezéshez látott volna. Arvo Pärt zenéje és a zörejek. Azon is sokat agyalt, hogy Hamlet apjának szelleme testi valójában jelen legyen-e egyáltalán. Arra jutott, hogy az öreg Hamlet állandóan legyen jelen, sőt instruálja is a fiát. Gyakori az olyan rendezés, amelyikben, épp ellenkezőleg, az apa csak hallucináció. Van, ahol Claudius megbassza Opheliát is; szóval ezerféle van. Az, hogy nekünk már nem a dán Dogma-filmek levegője a világunk, hanem a HAZA, bármit is jelentsen ez, valamicskét segített. Súlyos, mély, olykor mégis röhögni kell, mondták a barátaim.

Minden elalvás előtt az a kérdés: mit igyekszik kidomborítani a rendeződ éppen teáltalad? Nem csupán a felnőtté válás története, nem a minden zugba bevilágító Hamlet, nem is a szájba rágva megmagyarázó, nem a darabban rejlő humorforrást kiaknázó, nem a kocsmában ötletelős, vad improvizációra építő, nem a vérgőzös bosszúállós, nem a háromszereplős, nem a kövér Hamlet, a durcás, depressziós dagigyegek, nem Viszockij vagy Sir Laurence Olivier Hamletje; de életed Hamletje, az biztos.

Az enyém, mivel aligha lesz nekem több. Akkor is elemi szinten épül belém, ha belebukom. Jó átélni, milyen a vállamon vinni egy egész előadást. Korán kaptam meg, valóban? Ja-ja. Ez is attól függ, honnan nézzük. Van, akinek későn jött volna. „Nyomokban még mindig kölyökképű”, írták rólam. Aki a csinosan vagy csúnyán épített karrierjében egyszer csak szintet lép, s ezt a komoly pillanatot nem tudja kihasználni, helyette hosszú hónapokat veszteget el, az magára vessen, ha elveszíti a fonalat.

Ez az alakítás lett az eddigi pályám aranyfedezete. Ahogy Brúnó szokta mondani, ez csapott pofán. Elemel a földtől, bele tudok menekülni a civil létemből. Innen a céltudatosságom. Lett egy szerepem, amit olthatatlan belső tűz táplál. Hamlet az a miért, amelyik minden hogyant felülmúl.

Áfra János
A NYAVALYÁHOZ

Beetted magad a testbe,
megszorongattad zsigereit
e méhbe zuhant indulatnak,
megzavartad, pedig nőttön-nőtt,
megerősödött és dolgozott,
csakis miattad kezdett összeesni,
megindult a feketeföld felé,
hogy a feloldódást beteljesítse,
pedig még sok dolga van itt.
Lélegzetében nincs helyed,
tüdeje nem lehet otthonod,
távozz hát azonnal a szájon át,
vesd ki magad az ablakon
egy utolsó haragos köhögéssel,
denevérrajként ússz el az égen,
és meg se állj a faluvégen,
hol már kakasok nem szólnak,
macskák sem nyávognak,
s kutyák hangját se hallani.
Ott süllyedj a föld mélyére,
a tüzes bugyrok közepébe.
Csakis akkor jöhetsz megint,
ha már visszafelé törnek ki rajta
a hangok. Akkor gyere el újra
hozzá, ha befelé nyílnak nála
az ablakok. Csak akkor közelíts
megint fejéhez, ha a kakasok
este kukorékolnak hajnalt.
Ha bőrét már átluggatta
a bogarak hada. Akkor.
Belé többé már nem olthatod
ezt a krákogó bánatot.

ÉBREDÉS IDEJÉN

Mikor közel érzed a napot,
és a szédülés körei
gyengeségedhez lassulnak,
mormold el imád
a feledékenységnek.
A szürkület gyermekeit
te magad idézd meg,
hogy sejtelemként
fennakadhassanak
friss özvegyed torkán,
aki rögtön eszmél,
aggódva öltözik,
remegve indul, érkezik.
És mint súlyos, téli
veszekedések idején,
árkokká mélyülnek
a sötét karikák vörös,
kifakadt szemei
és ornyerge között,
mert többé nem válaszolsz.
Figyelmed ekkorra
elengedi a szerveket,
ám az ő vonásait még
pontosan ismered.
Fejét elhasznált
maradékaidhoz hajtja,
s keresztülszuszog
halványuló éned.
A nyitott szájhoz ér,
amit csónakként használt
életéhez, hisz szavaid
és ajkaid közt érezte
magát biztonságban.
Nem csoda hát,

hogy gyászba borul
arca újfent kapott
szabadságod miatt.
Ám akárhogy igyekszik,
nem tarthatja össze
sokáig ezt a fájdalmat,
nem mentheti át
közös emlékeiteket,
nem hordhatja tovább,
amit eddig belőled
magáénak érzett,
és nem ránthat vissza
téged a zajos ég alá,
mert éberséged
egy világló tenyészet,
amely lecsillapítja
a sirámok hullámain.

Hász Róbert

A DIRVÁNOK KÖNYVE

- Az igazság? - ismételte meg kérdésemet. - Az igazság az, hogy minket mindig is gyűlöltek. És minket mindenki gyűlölt. Nem manapság, persze, mert manapság már azt sem tudják, hogy a világon vagyunk. De régen, régen igen. Azok is, akik szentül meg voltak róla győződve, hogy ők azok, akiket mindenki gyűlöl. Éppenséggel ők gyűlöltek bennünket a legjobban. Mondhatni: a legkiteljesedettebb gyűlölettel gyűlöltek. Minket gyűlöltek a zsidók, mert tudták, hogy mindenki jobban gyűlöl bennünket, mint őket. Gyűlöltek a keresztények, mert nálunknál sokkal jobban szerették volna gyűlölni a zsidókat, de sehogy sem sikerült nekik: akármit tettek, akkor is bennünket gyűlöltek a legjobban. És gyűlöltek bennünket azok, akik a zsidó-keresztény kultúrát gyűlölték, amiért gyűlöletüket kénytelenek voltak megosztani az irántunk érzett gyűlöletükkel. És gyűlöltek bennünket mindazok, akik gyűlölték a zsidókat-keresztényeket gyűlölőket. Olyannyira gyűlöltek mindannyian, hogy még a nevünket is kihagyták krónikáikból. Vagy az Ótestamentum említést tesz rólunk akár egyetlenegyszer is? Hogy a kánaániták és a jebusziták mellett mások is netán ott ólálkodtak a történelem háza táján? Amikor Józsué elküldte hírszerzőit, hogy kikémleljék Jerikó földjét, ki volt az a Rácháb nevű nőszemély, aki menedéket nyújtott számukra házában, és elrejtette őket a király katonái elől? Netán Jerikó egy dirván lakója? És az Újtestamentum? Leírták egy szóval is, hogy a hajót, amin Pál apostol Troászból átkelt Szamotrákiába, ki irányította? Hogy éppen egy dirván állt a kormányrúd mögött, és csak az ő ügyességének köszönhető, hogy a gálya nem akadt fönn Imbros szigetének valamelyik zátonyán, mert akkor ki térítette volna meg a Filippibelieket? Ki alapított volna egyházat Korinthosban? Hát a fene nagy irodalmaikban, amikre a nyugatiak olyan nagyon büszkék? Shakespeare tesz rólunk említést akárcsak egyetlenegy királydráma egyetlenegy jelenetében is? Még egy tömeggyilkosságba sem fértünk bele! Arra sem találtattunk méltóknak, hogy III. Richard vérfürdőiben a vért letöröljük a deszkákról! Hol vannak a dirvánok?

- Hát hol? - szaladt ki a számon, és belekortyoltam a vízbe, amivel az imént megkínált. Kávénak jobban örültem volna. A szobában bőröndök sorakoztak, kisebbek, nagyobbak, az egész lakáson látszott, hogy hamarosan senki sem fogja lakni.

Szomorkás arca egy ideig mozdulatlanul meredt rám.

- Minket kitöröltek a kollektív emlékezetből.

- Lehet egy népet csak úgy kitörölni a történelemből?

Hátrádólt a kanapén, valószerűtlenül hosszú ujjait szája elé emelte, és a festményt nézegette, ami az egyik bőröndnek volt támasztva. A szemközti falon sötétes folt árulkodott korábbi helyéről. A kép egy vízbe fült várost ábrázolt. A napfény megtört a víz alatti kékségben, az épületek falain hinárerdő hajladozott. Sötét árnyak úszkáltak a romok között, de onnan, ahol ültem, nem látszott, emberek vagy halak.

- Készül valahova? - kérdeztem.

Összerezzent.

- Hogy mondja?

- Ennyi bőrönd, kikészítve. Elutazik?

- Költözöm.

Aztán elvette arca elől a kezét, maga mellé helyezte a kanapéra, de ujjai, önálló életet élő csápocskák, tovább mozogtak, mintha egy néma dallam ritmusára táncolnának.

- Most azt hiszi, azért hallgattam el, mert sikerült feltennie számomra a kérdést, amire nem tudom a választ. Hogy hol vannak a dirvánok? Hát téved, ha ezt hiszi. A történelmet az egymásra rakódott emlékezetek rétegei alkotják. De az emlékezetek bizonyos időn túl már csak írásos formában maradhatnak fenn. Akit nem rögzítenek a betűk, az kihull az emlékezetből. Mintha sosem létezett volna. Ez nem feltétlenül hátrány, mi is rájöttünk, már nagyon régen, hogy sokkal kifizetődőbb számunkra nem létezni a nyilvánosság előtt, mint benne élni a köztudatban. Elfogadtuk a sorsunkat, és igyekeztünk előnyt kovácsolni belőle. Aki nincs, azt nem üldözik, nem fosztják meg jogaitól. Azt kérdezte, ki lehet-e törölni egy népet a történelemből? Tudja ön, hány és hány nép élt, használta a nyelvét, költötte regéit, nevelte gyermekeit és ápolta a hagyományait az emberiség történelme során, akiről a mai tudománynak és a köztudatnak fogalma sincs? És őket nem szándékosan hagyták ki, hanem csak elfelejtődtek. Gyufalángnyi fellobbanások voltak a népek csillagos egén, majd kihunytak. Mi

azonban nem, csupán eltakarták pislákoló lángunkat... A könyvben éltünk tovább.

Eszembe jutottak a szavai, amiket egy héttel korábban mondott, amikor átadta a könyvet.

Úgy állt ott a zuhogó esőben, mintha a földből nőtt volna ki, a park fáival egyetemben. Magas volt, jóval magasabb nálam vagy a mellette elsiető esernyős embereknél. Fekete, bokáig érő esőköpenyt viselt, hatalmas karimájú kalapjáról vékony patakokban csordogált le a víz. Akkor is ráismertem volna, ha előtte telefonon nem adja meg a személyleírását. Esélye sem volt rá, hogy összetéveszem bárki mással. Amikor megálltam mellette, lepillantott rám, keskeny arcában a mélyen ülő fekete szemek végigmértek:

- Sejtettem, hogy így néz ki - jegyezte meg mély hangján.
- Valóban?
- Olyan újságíró. Biztos dohányzik is.

A fák leveleiről a víz egyenesen a nyakamba csepergett.

- Szoktam - feleltem foghegyről.

Vastag könyvet szorongatott a hóna alatt.

- Ezért hívott ide? - intettem a könyvre.

Igazából nem siettem, de a szakmából kifolyólag már annyi fölösleges, habókos ismeretségbe keveredtem, hogy a türelmem többnyire előbb elfogyott, mint az időm.

- Ezt ígértem, nem?

- És mi a különös ebben a könyvben, hogy még az eső elálltát sem várhattuk meg?

Összevonta a szemöldökét.

- Ön írt egy cikket nemrég, amelyben arról értekezett, hogy a számítógépes világ beköszöntével lejárt a könyvritkaságok ideje. Elég butácska írás volt, ha nem veszi zokon a véleményemet...

- Díjazom az őszinteségét. És?

- ...hogy az internet térhódításával előbb-utóbb minden könyv a világon elérhető lesz bárki számára. Legalábbis a szellemi tartalma, így aztán a könyv teste senkit nem érdekel majd. A példányszám fogalma kiüresedik, minden könyv annyi példányban létezik majd, ahányan letöltik a netről, ergo ahány olvasója akad. Az érdektelen művek kihullnak a rostán. A nyomtatott könyvek ideje lejárt, nemso-kára pusztán elektronikus formában kerülnek elénk az alkotások, és

amire az egyén, illetve a közösség ízlése nem tart igényt, egy gombnyomással belehull a semmibe, nyoma sem marad. Ezt nevezte ön egyetemes, ökonomikus szellemi kincstárnak. A pazarló Gutenberg-galaxis után ránk virradt a racionális netbook-univerzum hajnala. Pontosan foglaltam össze cikkének lényegét?

- Pontosan. És fenntartom a véleményemet.

- Szíve joga. Engem viszont felborzolt a cikke, mert tisztában vagyok vele, hogy mennyire nincs igaza.

- Amennyiben?

- Amennyiben mutatok önnek egy könyvet, amelyik soha nem volt és nem is lesz fönt a neten. Mert csak ez az egyetlen példány létezik belőle, és ez most már így is fog maradni.

- Rengeteg olyan könyv van a világon, amelyik soha nem kerül föl a netre. Nincs ebben semmi rendkívüli, én elsősorban az értékes könyvekre gondoltam. Egyetemes kultúránk alapköveire.

- És ki dönti el, mi tartozik ezen alapkövek közé?

- A kollektív kulturális tudat - vágtam rá.

Felnevetett. Kezdem elveszíteni a türelmemet. Áztam, és mehetnékem volt.

- Végül is mi a szándéka ezzel a könyvvel?

- Kölcsönadom magának. Azzal a megkötéssel, hogy soha, semmilyen szín alatt, semmilyen körülmények között nem adhatja tovább, és nem is mutathatja meg harmadik személynek! Ígérje meg!

- Ha ennyire félti, miért bízsa rám?

- Hátha segít magán. Hogy megértse, egyetlenegy könyv hiánya az egyetemes elektronikus szellemi kincstárból, ahogyan ön nevezi, feleslegessé teheti az összeset, ami benne van.

Hazavittem a könyvet. Egy hétig rá se néztem, akadtak egyéb teendőim, meg úgy éreztem, rászedtek, a sok ufóhívó és halottlító után ismét áldozata lettem egy újságolvasó rögeszméjének. Fölraktam a polcra, anélkül, hogy alaposabban szemügyre vettem volna. A rákövetkező hétvégén, egy szintén esős délutánon, miután unottan félredobtam a tévé távirányítóját, eszembe jutott a könyv, és elővettem.

A kemény tábla nem kartonból készült, mint a könyvek általában, hanem - fából. Két vékony, zöldes árnyalatú, lakkozott falemez fogta közre a belíveket, a gerince puha bőr. A faborításon nem volt semmi. Se írás, se rajz. Belelapoztam. Illusztráció egy szál sem. Képek helyett

tömény szöveget találtam, több száz oldalon, két hasábon, apró, bolhabetűnyi írásjeleket. Az olvasószemüvegem sem volt elég hozzájuk. Felálltam, és előkotortam a bélyegnézegető nagyítót.

Jártak már úgy, hogy olvasás közben olyan érzésük támad, értik, amit a szavak üzennek, de valójában mégsem? Idegen nyelv tanulása során fordul elő, hogy az ismert, kiszótározott szavak külön-külön világos jelentéssel bírnak, de együtt, mondatba rendeződve mégsem állnak össze értelmes gondolattá. A könyvet, amit a kezemben tartottam, és aminek sorai a nagyítólcence alatt hullámzóan nőttek és süllyedtek, nem egyetlen írásrendszerrel írták. Mint valami átverős játék, melynek az a lényege, hogy minél tovább fenntartsa az olvasóban a tévhitet, hogy ismerős, érthető szöveggel van dolga. Hogy aztán a következő pillanatban rádöbbenjen, hülyére vették. Ravasz módon csapdába csalták. Mert olyan betűket, jeleket bámult hosszú perceken át, amiket nem ismerhetett, amiket soha nem volt alkalma megtanulni. Azt a látszatot keltette a szöveg, hogy a görög, latin, héber, tán még maja meg egyiptomi, kínai és japán piktográfiák, írásjelek így együtt, egy sajtóságos és egyedi sorrendben értelemmel bírnak. Mintha egyik jel kódja lett volna a következőnek, rejtjeles üzenet, amit agyunk, tudta ellenére, dekódolni képes, de csak addig, amíg a gyanú, hogy ezt mi nem érthetjük, fel nem merül bennünk. Ekkor bezárul az ajtó. Nem látunk többé a sorok mögé. Mint a periférikus látás: a szemünk sarkában érzékelt mozgást elveszíti tekintetünk, amint fejünket a mozgás irányába fordítjuk.

Megszólalt a telefon. Azonnal megismertem a hangját.

- Beszéljessünk róla - ajánlotta, és megadta a címét.

Ott ültem nála, egy pohár vízzel a kezemben. Odakint zuhogott az eső, mintha sosem akarná abbahagyni.

- Elismerem - mondtam neki, mialatt a poharat forgattam -, nagyon különös könyv. Hogy úgy mondjam: trükkös.

- Trükkös?

- Elhiteti velem, egy kis időre, hogy képes vagyok olvasni a különböző írásformákat. Nyilván egyfajta pszichológiai játékról van szó, amely az ismert és ismeretlen jelek vegyítésén alapul...

- Ebben maga sem hihet komolyan. Honnan tudhatták a könyv szerzői, hogy kinek melyik írás ismeretlen és melyik ismerős?

- Mivel valamennyi létező írásrendszert felhasználták, nagy az esélye annak, hogy valamelyik ismerős lesz. Ha már itt tartunk: kik a könyv szerzői?

- Dirvánok, természetesen.
- Természetesen. És mikor írták?
- Mindig.
- Hogy-hogy mindig?

- Úgy, ahogy mondom. Mindig írták. Miután a sumér agyagtáblákat kiégették a forró kemencékben, hazamentek otthonaikba, írták a könyvet, miután lemérték, kiszámították Kufu piramisának alapzatát, írták a könyvet, miután Szalamisznál egymásnak vezették a gályákat, írták a könyvet, miután Nagy Sándor katonáinak duhajkodását követően kitakarították Babilont, írták a könyvet, miután elkészítették a nyílveeszt, amely végzett Caligulával, írták a könyvet, miután megmutatták Jánosnak a Pathmosz szigetére vezető utat, írták a könyvet, miután odaadták lovaikat a pretoriánusoknak, akik kimenekítették a germánok hordája elől az ifjú császárt Rómából, írták a könyvet... soroljam?

- Valaki csak összegyűjtötte, válogatta, őrizte az írásokat ennyi éven át, nem?

- Bizonyára. Másképpen nem maradtak volna fenn. Ám az ő kilétük nem lényeges, számukra sem volt fontos, hogy nevüket feljegyezzék. Egyedül a történetek számítanak, amik le vannak írva. Márpedig ezekből a történetekből derül ki a valódi történelem. Nem egyes hadvezéreké vagy költőké, bölcséké és művészeké, még csak nem is a tömegeké, amelyeket olykor felforgatnak és a napfényre kerülnek, mint kövek alól a hangyaboly, nem: hanem a történelem története. Amit a dirvánok írtak, akik egyszerre voltak mindenütt, akik sosem voltak sem győztesek, sem vesztesek, akik sosem vezettek hadat, sem vallásháborúkat, nem szereztek, de nem is veszítettek el birodalmakat, akiknek édes mindegy volt, mikor melyik oldal kerül ki győztesként egy csatából, nem pártfogoltak és nem kicsinyeltek le senkit, csak megírták, úgy, ahogy látták, megélték, egyszerre több nézőpontból, minden nézőpontból, nyeregből vagy gyalogosként, szántóvetőként vagy kuruzslóként, asszonyként vagy pátriárkaként, páholyból vagy a parketről, az egész nagy előadást, az emberi társadalmak fel- és elvonulását a történelem színpadán...

- Ez elég patetikusra sikeredett...

- Ne aggassa. Ez nem esztétika, hanem maga a valóság. Egyetlenegy másik könyv sem adott még olyan alapos és objektív képet az emberiség történelméről, mint ez. Hiába születik meg majd egyszer a maga által áhított egyetemes elektronikus szellemi kincstár, e nélkül a könyv nélkül hiányos és lényegében érdektelen marad. Az összes többi csupán rész-ismeretekkel szolgál olvasóinak, függetlenül attól, hogy tudományos vagy művészeti alkotásról van szó. Minden más könyv nyelvének egyetlen ablakán keresztül fürkészi a világot. Ha a valamennyi nyelven írt összes könyv szerepelne a maga digitális könyvtárában, akkor, talán... de ez eleve lehetetlen. És ha létre is jön az a maga által áhított és megjövendőlt egyetemes elektronikus könyvtár, amely már nélkülözni fogja a könyv fizikai korpuszát, mindig magában hordozza majd annak a veszélyét, hogy egyszer valaki kihúzza a konnektorból a csatlakozót, és ami addig volt, amiről addig azt hitték, végtelen és kimeríthetetlen tárháza a műveknek és ismereteknek, évszázadok és évezredek írott kultúrája semmivé foszlik. Nyoma sem marad. A hasznavehetetlen merevlemezek és adathordozók milliói annyi értékkel sem bírnak majd, mint egyetlenegy ékírásos agyagtábla töredék a múzeum leghátsó vitrinében. Sikerült beleolvasnia a könyvbe?

Kelletlenül ismertem be:

- Csak majdnem. Az elején egyik szó a másik után fejtette fel önmagát, aztán hirtelen leállt az egész. Mint amikor felébredünk egy álomból, ami azon nyomban szertefoszlik.

- Kár - csóválta meg szomorúan a fejét. - Bíztam benne, hogy menni fog. Van, akinek sikerül.

- De miből gondolta? Soha előtte nem találkoztunk.

- Olvastam az írásait. A cikkeit, a novelláit. Mi másképpen olvasunk, mint önök, homo theatricusok. Mi nem a színpadon forgolódunk, hanem a nézőtéren ülünk, és az egész előadást nyomon követjük. Ismerjük már a szerepeket, ahogyan a szereplőket is. Tudjuk, melyik szerepet melyik színész játssza. Az egész személyiség ott lakozik a sorok között. Minden mondat, minden alá- és fölérendelés, a jelzők használata, megannyi árulkodó jel a szerzőről. Egyetlen cikkéből jobban megismerem önt, mint ha egész nap az életéről mesélt volna. Nem tudom magának elmagyarázni, hogyan működik ez, ahogyan maga sem

tudná egy siketnek lerajzolni papírra, hogyan hallja a zenét... Be kell ismernem, tévedtem. Úgy hittem, egy közülünk.

- Hogy én? Dirván? Ugyan, ez nevetséges...

- Már miért lenne az? Senki sem születik dirvánnak, legfőljebb azzá lesz, miután megtalálják. Tévedtem. Sajnálom. Felejtse el, hogy találkoztunk. És köszönöm, hogy meglátogatott.

- Na, várjon - emeltem fel a kezemet. - Ez így nem tisztességes.

- Hogy érti ezt? Ha úgy érzi, feleslegesen pazarolta rám az idejét, akkor elnézését kérem...

- Nem, nem így értettem. Nem tartom korrektnek, hogy előbb felpiszkálja a kíváncsiságomat, majd ukmukfukk, kirúg!

- Nem állt szándékomban felpiszkálni a kíváncsiságát. Éppen hogy a magamét akartam kielégíteni. A csalódás joga ez esetben egyedül engem illet.

- Csak nem? Pusztán abból, hogy nem tudtam elolvasni egy katyvasz szöveget, lekicsinylő véleményt alkot származásomat illetően...

Az idegen őszinte értetlenséggel bámult rám.

- Nem tettem ilyet.

- ...azt akarja nekem bemagyarázni, hogy csak az lehet dirván, aki el tudja olvasni a könyvet?

- Nos, valahogy így.

- De hogy olvassam el, ha most találkoztam vele először?

- Ó, szerintem minden írásjellel találkozott már korábban.

- Hát persze, csakhogynem ismertem őket akkor sem.

- Figyeljen ide: minden nyelv egy ablak a világra. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy sosem láthatja a világot egyszerre a maga teljességében, csupán egy vagy több látószögből, attól függően, hány nyelven, azaz hány ablakon képes kitekinteni rá. De képzelje el, ha a falak megszűnnek, és velük az ablakok is. Egyszerre minden irányba kitekintést nyer. Hát ezt teszi a dirvánok könyve. Egységesíti az aspektusokat. Vagy inkább megszünteti azokat. De ehhez kell egyfajta univerzális nyelvi érzék, egy képesség, ami egykoron mindannyiunkban megvolt, mert egykoron mindannyian ugyanazt a nyelvet beszéltük. A dirvánok könyve ezt az ősnyelvet használja, természetesen azokkal a jelekkel, amelyeket a történelem során beolvasztott magába. De a nyelv előbb létezett, mint a jel. Akiben felébred a nyelv, az ősi, egyetemes nyelv, megérti a szöveget, mert mindig talál megfelelő

mennyiségű jelet, amit felismer. Azt mondta, majdnem sikerült elolvasnia. Igen, a szem, ha betűket lát, ösztönösen olvasni kezd, míg az agy értelmezni próbálja a látottakat. És mivel az ősnyelv, mint azt mondtam, mindannyiunkban ott szunnyad, az agy, miután számára ismeretlen szöveggel találkozik, hozzárendel egy nyelvet, ami semmilyen korábban használt jelkombinációhoz nem illett. Önben megszólalt az ősnyelv, ahogyan hipnotikus állapotban egyesek visszaemlékeznek olyan eseményekre, amikről azt hitték, meg sem történt velük. Sajnos nem tartott sokáig, a hétköznapi tudata hamar közbelépett, és meggyőzte az agyát, hogy olyan szöveggel áll szemben, amit nem ismerhet. Így onnantól már nem ismerte. Magából nem lett dirván. Ha ez megnyugtatja, a legtöbb emberben még a magáénál is mélyebbre temetődött az ősnyelv. Talán, ha fiatalabb korában találkoznánk... a gyerekekkel sokkal könnyebb. Tudja, ha egy kisfiúnak föl kínáljuk a választási lehetőséget, hogy ijjal vagy műanyagpisztollyal játsszon, elsőre ösztönösen az ijért fog nyúlni. Így van az agyunk is az ősnyelvvel.

Felállt, egyértelműen jelezve, hogy találkozásunknak vége.

- Még egyszer köszönöm, hogy rám pazarolta az idejét. Legyen boldog élete!

Kikísért, majdhogynem kiteszkolt, és becsukta mögöttem az ajtót.

Hazakullogtam a zuhogó esőben, de még napok múlva is a dirvánok és az ősnyelv járt a fejemben. A következő hétvégén fogtam magam, visszamentem a bérházba, de a lakás már zárva volt. Ajtaján tábla: KIADÓ.

Soha többé nem láttam.

Dobozi Eszter

PROGRAMOK, RENDSZEREK

Ha úgy élem is minden egyes napunk,
mintha élet-halál harcban telne el,
nem fogtok engem benyelni már ti sem,
ha az átkosnak sem sikeredhetett.
Nem fogtok begyűrni végképp, mint a gép
a nem jól simuló másolópapírt.
Nem fogtok begyűrni, se ilyen-olyan
programok, rendszerek! Digitálisak
s azon túliak! Sem az inneniek!
Mert mindig marad egy tisztás legbelül,
hol derékig ér a fű, mint egykoron,
hol hengergőzni jó, s járatot lehet
taposni a fákig fölmagasodó
szálak közt. És fölérzik a föld szaga.
Hallani, hogy surrog, él a nedv alatt.

MILYEN?

Milyen szegletkő kellene
ahhoz, hogy ideülj?
Tudnál-e rebbenéstelen
várni egy délután
végtelenített zugában,
és maradni veszteg,
mint vadász a vadra, lesben,
nem gondolni arra,
hogymiről maradsz le közben,
nem mozdulni semmi
áradattal, minden hívás

mintha csak hiába
volna. E látszólag tétlen
létezésben a csönded
milyen lenne? Mint kifosztott
házban, olyan? Vagy épp
feltárulna láthatatlan
palotád ajtaja,
s a hirtelen tágasságban
- akár képzeletben -
teremről teremre futnál
vígan, vagy félelem
foglya volnál, visszafojtva
a lélegzeted is...?
Mi történe a sejtjeidben,
ha csak ülnél s várnád,
hogyan meglásd, milyen egy bimbó
fényes kibomlása?

Ő LESZ ÍGÉRET

Odakinn orkánként süvölt egy hang,
azután mintha golyószóróból
zúdulnának golyók - ezrével,
majd ágyúként, sőt bombazáporként
hallatszik a gépdob. A háborút
sosem próbált tömeg felajzottan
tolong, nyerít, üvölt, mígnem föllép
a színre vén csajok üdvöskéje,
s ömlik a téren a cukorszirup
nyállal vegyest. S ringanak-ringanak
számlálatlanul. Mint dögvész elől
a félők, menekülnek az őzek,
elköltöznek a rigók, őshonos
récék. Elüldöződnek a békák,

a karcsú gyíkok tovasurrannak.
De bent a hangszigetelt ablakok
mögött kikezdhethetlen a béke.
Parányi gyermek golyókat húz-von
a játékasztalon – oly vigyázva,
hangtalan: össze ne koccanjanak.
Ő lesz minékünk, ő az ígélet.

Készlet, 2014

Tamás Kincső

FEHÉR KAVICSOK

– *Egy boldog szerelem története* –

AZ ALKOHOL

Nem futottunk ma. Arra gondoltam reggel, elég mára a fűnyírás kötelező mozgásból. Viszont kora reggel, amikor még nem ér az udvarra a nap, és az év egyik legmelegebb éjszakájának hűvöse reked a völgybe, kiporszívóztam a kocsit. Kiszedtem a gyereküléseket, üres vizes palackokat, szemetet. A lábtörlőket kiporoltam, kikeféltam. Az anyósülés alattiról nem volt mit. Az utolsó kocsitakarítás óta kutyát se szállítottam. Mindig oda ültetem a nagyokat, ha állatorvosnál van dolgunk, most se szőr, se kavics, ami cipőről hullna. Se anyósom, se utasom nyolc hónapja.

Utolsó utasom a román fiú volt, mesélek róla, ha nem zavar, kérted, meséljek mindent, amit csak akarok, főleg aikidót. Arra gondoltam, bemutatom a csapatot jövő héten, lásd, kikkel töltöm a napjaimat. Ez a fiú pedig az egyetlen, akivel dolgom volt. Mint mondtam, a tavalyi edzőtáborban végig figyeltem, mert már készültem rá. Tavaly ivós társaság volt, nem tudom, nálatok hogy van, de nálunk, főleg nyáron, ahol ketten összegyűlnek, harmadik a sör. Én nem ittam (egész nyáron nem ittam), csak minden este egy sört, amit a román fiú vett nekem, mindig ő választott márkát és típust. Bevezettük szokásként, ez volt az első lépés a közösbe. Egy este, amint a teraszon ülünk, hallom, hogy vágyik haza. Kérdem, hogyhogy. Azt mondja, túl sokat volt távol, nyaralt tengereken, hiányzik a lakása. Szöveget ütött a fejemben, mert az az ember, aki hazavágyik, pedig nem várja otthon senki, rendelkezik valami belső maggal. Annak az embernek van közepe, ahogy nekem is. A szívem szakad meg, hogy itt kell hagynom a házat és az állataimat.

Az ivást, miután elháltuk az első randit, folytattuk, enyhén emelt mértékben. Ez napi egy-két pohár bort jelentett, ő dohányzott is, én csak néha. Ma is megvan valahol egy fotó, amin a vörösboros üveg nyakába kötött szalvétával áll a hátsó kertben. Arra lövöldöztünk, mert jól látszott, ha találat érte, elfordult a papírmasni. Ahogy mentünk az

ősze, gyűlt a munka a fával, iskolával, gyerekekkel, egy vásárláskor, amit együtt ejtettünk meg, kérdőn rám nézett, hogy milyen bor legyen, mire azt feleltem, hogy semmilyen, nem szeretnék ebből szokást csinálni. Erre ő gyerekes grimaszt vágott, ami azt jelentette: *Ó, na, milyen komoly vagy, hát már miért ne ihatnánk egy üveg bort ketten?* Én meg arra gondoltam: *de kölyök is vagy te, és mennyire nem tudod, hogy az alkohol helyettesítő szer, és rögtön alább kell venni, amint a körülmények engedik.* Patkányokon kimutatták, izolált egyedek hamar kokainfüggővé váltak, ha a tiszta ivóvíz mellé opcióként elérhető volt a kokainos víz, inkább azt választották, míg a nagy csoportban, változatos életfeltételeken tartott állatok, amelyek kedvükre játszhattak és párosodhattak, elkerülték a kokainnal dúsított ivóvizet. Alkoholt csak az ember fogyaszt önszántából, az állatok óvakodnak tőle, de a kokain hasonló függőséget vált ki. A rossz szokások meglepő gyorsasággal elhatalmasodnak, az újraprogramozás roppant kitartást és belátóképességet igényel. Ilyenkor az ember kénytelen a környezetét úgy beállítani, hogy az kötelezze őt a vállalt elvek betartására. Mák, a holló szerepe az életben az, hogy itthon tartson. Itthon dolgozom legjobban, minden, ami az otthonomon kívül történne, utazások, szórakozás és férfiak, elúszik az időben, nyoma se marad. Ez a sok állat, növény és a két kályha, amibe télen rakni kell a fát, mind egy célt szolgál: ne engedjek a csábításnak, a csavargásra ingerlő erőknek. Mert vannak, hogyne lennének. Kiben nincsenek?

Nem azért nem futottam ma, amit fentebb mondtam. Azért nem futottam, mert tegnap este beültem a vadőr kocsiába, aki felvitt az erdőre, ahol már többen várták a medvét. Behívott a házába, megcsodáltam a trófeaagyújteményét, majd az asztalra rakott többféle italt, és azt kérdezte, mit szeretnék. Nem ittam sokat, se töményt, de a szám, az megindult, és végigbeszéltem két órát minimum, közben kétszer jártunk az erdőben, ahová a medve, egy magányos hím jár enni, tegnapelőtt az egész napot ott töltötte. *De ma meleg volt,* mondta a vadőr, *ilyenkor később jön.* Visszamentünk hát mindkétszer a halastóhoz, a vadőr embere ételt vetett a pisztrángoknak, a kutyák féltékenyen morogtak egymásra, rendezték soraikat, mi meg beszélgettünk mindenféléről. Igen, néha hagytam őt is szóhoz jutni. Amikor besötétedett, és már alig láttuk egymást, az összes kutya csaholva fel az erdőbe, *na, most van itt,* mondta, de harmadszorra már nem akartam medvét nézni,

kértem, hozzon haza, mert kocsival vett fel a kapum elől. Tízre értem haza, Mák a ketrechen végig, nem engedtem szabadon, reggel sem, mert pihennem kell. Az alkohol éjjel kettőkor költött, és nem engedett visszaaludni, lefekvés előtt pedig nagy tányért raktam a hűtőből, aztán bevágtam fél tábla csokoládét, és meg tudtam volna enni a másik felét is, nem is értem, hogyan álltam meg végül. De megbántam, mint a kutya, amelyik kilencet kölykezett, azt is, hogy ittam, mert a kontroll ott csúszott meg (a halórtól egy szál cigarettát is kértem, mondván, ha már lúd, legyen kövér, pedig az sem esett jól), és ötvenhárom kiló vagyok. Mindenképpen tervezek a táborban hagyni másfél-két kilót, mert soknak találok. Éjjel soha nem eszem csokoládét, ilyen mennyiségben a sohanál is ritkábban, és amikor rájöttem, mit művelek, akkor értettem meg, hogy nagy baj van, valami nagy hiányt pótolok most, mert olyankor eszem felelőtlenül. És elszomorodtam. Mert hiány, az van, és más is látja, és késztetést érez, hogy betöltse.

Te kellene betöltsél, szívem. Az enyhén spicces állapotról is az jutott eszembe, mennyire felszabadult vagyok az ágyban, ha kissé megbontom az agyam, neked adnám azt is, az élményt, legalább egyszer. Olyan játékos macskát nem hiszem, láttál valaha. Csókolnálak, ölelnélek vidáman, és varázsolnék a játék izgalmától izzó szemekkel.

FONTOS DÖNTÉS

Egy dologra viszont jó volt a találkozás a vadőrrel, akinek, mint mondtam, halastavai vannak, ahová sokan járnak horgászni a városból, ott helyben megsütik, megeszik. Ilyen a városi ember, vágyik a zöldbe, legnagyobb sikerélménye néhány vasárnap fogott pisztráng. Évekkel ezelőtt valamelyik vendég elengedett két megunt ékszerteknőst, történetesen egyik ilyen, másik olyan, mára egész kolóniává nőttek, és évről évre vígan kitelelnek a tófenéken. Ezt hallva fontos döntést hoztam: idén bent hagyom a teknőst a tóban. Mert nem elég, hogy mióta halak között él, vegetáriánus, de télen egyedül nem hajlandó enni. Tavaly karácsonykor megsajnáltam, lehoztam (a fiam szobájában lakik tágas, alacsony peremű akváriumban, még néhány órányi napsütés is éri), a konyhában, nappaliban sétálgatott húsvétig. Nézttem, mikor döglük már meg, ha hónapokig nem eszik, csak sétálgat, egyszer kifogy a szusz belőle. De nem. Márciusban, ahogy kiolvadt a tó, leengedtem a vízbe. A palló alatt nyolcvan centi mély, ott telelnek át az aranyhalak, már

amelyik nem olyan ostoba, hogy elaludjon a sekélyben, ahol aztán szépen megfagy. Mert a hal ostoba állat, ezért tizedeli őket a holló, azt hiszi, ha befúrja fejét az iszapba, nem látszik. Szóval, idén megkímélem magam a sajnálattól és aggodástól. A vörösfülű kint marad.

Nem futunk ma. Mára hagytam a kaput, egyéb minden kész. Én is. Útra kész. A holló ketrecren, ott is marad, kora délután megy a kocsiba. Reggel beengedtem az előszobába, örüljön a társaságomnak. Hát nem elkezdte kibelezni a fotelt, amit a macska hat év alatt nem tudott lebontani, pedig naponta többször rajta edzi a karmait? Na, mondom, tele volt addigra a csőre fehér, vattaszerű anyaggal, nem bontasz itt te semmit, még a helyedre. Szilva vár, de hadd várjon. Holnaptól a házvezetőnőt várja.

Csak nadrágot viszek, semmi szoknya. Könyvet, számítógépet, fényképezőgépet három lencsével, mert igen szép a táj. Fenyő. Fenyőhatár. Meghalok internet nélkül, tudom előre. Ha van egyetlen függőségem, az a világháló. Az internet tényleg a világot jelenti számomra, amit akkor kapcsolok be és ki, amikor akarom, annyit nézek és látok belőle, amennyihez kedvem, türelmem van. Emberi sorsokat követek, tájékozodom napi politikáról és a legújabb kutatási eredményekről. Megosztom az életemből, amit fontosnak vagy érdekesnek találok. Imádom ezt a kort! A világháló az emberiség legnagyobb vívmánya. És most egy hétig nem lesz. Meghalok.

Dehogy halok. Napi öt óra edzés mellett nem ér rá az ember haldokolni. Edzések közt pihenés, medence, közös étkezések. Rám, egyedül rám külön főznek, ha olyan a menü. Majd elmesélem, miért.

Ez a harmadik nyári edzőtábor, amin részt veszek. Huszonnyolc-harminc óra intenzív mozgás, ha összeadom. Összeadva nem tűnik soknak, de én már harmadik nap érzem, ahogy felszínre kerülnek az izmaid, erősödöm. A reggeli futás minden nap más, hol lassúbb, hol gyorsabb, és mindig hegyre fel, helyenként igen meredek, nehezen járható fakitermelő úton, ami leválasztja az élbolyt a támolygóktól. Aki nincs formában, első két nap sápad, rosszul lesz, és kidől. Aki ugyancsak nincs formában, de nem dől ki, viszont lazítana néhány percet, a félig ájult csapattagot élesztgeti. Vicces. Szóval, kemény lesz, éppen jó, hogy lekösse az energiáimat.

Te se dőlj hátra, kérlek. Szép és hosszú leveleket kapsz majd, mert nem kínoz a mehetnék, hiszen dolgom van. Nincs párhuzamos lehető-

ség, hogy piszkálja az agyam, ott kell lennem, és csak ott, sehol máshol. Szeretni foglak, és kényeztetlek finom szavakkal. Emlékszel, a teraszon? Fogtam a kezed, köztünk az asztal sarka. Meleg volt, és te fáradt voltál, láttam, hogy hátradólnél. Hátra is dőltél, majd vissza. Ha úgy maradsz, kényelmes testtartásod azt jelenti: *kész, a nő az enyém*. Ne dőlj hátra, szívem! A következő, elcsókolandó csók mindig ott a levegőben, és mindkettőnkől egyforma távolságban, éppen közepén kell lennie. Az nem lehet, hogy én mozdulok nagyobbat érte. Velem nem.

Tudod, már csak két paraméter szerint értékelem a férfiakat. Egy: ki ő, azaz mit rakott le az asztalra eddig. Kettő: hogyan bánik velem. Ez a két paraméter egymással ellentétesen hat, mert az a férfi, aki a sikerbe fektet, általában magasról leszarja a nőt, a nő igényeit, vágyait. Miért pazarolna energiát arra, ami ott hever a lába előtt? A sikeres férfi, aki jól bánik a nővel, olyan ritka, mint a szép nő, aki ugyanakkor okos is. Mert ugyan miért fordítana a nő energiát önképzésre, ha amúgy is boldogul, mert a szép emberek élete sokkal, de sokkal könnyebb? Látod, a volt férjem sikeres, mondhatni gazdag férfi. A tavalyi fiúm beírta kevesebb, de reggel ágyba kaptam a kávé, leste minden óhajom. Te sikeres vagy és szép. Amint hátradólsz, elhagylak.

Sajnálom, hogy súlyos szavakkal hagylak itt. Jövök majd, kétnaponta lopok néhány órát, amikor elküldöm a leveleidet, és megnézem, ki és mit akar tőlem telefonon, levélben. Majd a vizsga előtt, amikor az elméletet írom, mert teszt is van, amihez az esti órákban tart az edző felkészítőt, nézek nagyokat, és fogalmam sincs, melyik japán nagymester nevét vagy feledésbe merült harcművészeti ágat kell beírnom. Az alaphölcsőségeket, mint hogy „*Addig kezdj hozzá nehéz dolgokhoz, amíg könnyűek*” meg „*Ne a győzelem vezéreljen, arra figyelj, hogy ne veszíts*” és „*Enzano metsuke*”, azaz „*a távolban látni a hegyet*”, megtanultam, fonetikus japán nyelven hibátlanul leírom.

Lásd te is a távolban a hegyet, kérlek.

Simonfy József

LÖVEDÉK

pincsesötétben kuporognék
akár egyedülletbe
feketedett bogár bogár
a külvilág kimerít magamba
húzódva töltődöm
csak fel töltődöm csak fel
mennyi selejt mennyi selejt
mennyi selejt
mennyi selejt mennyi selejt
semmi sem dül föl úgy
mint az élet
mint az élet mint az élet
a semmit hessegetem
magam elől
magam elől magam elől
s mintha élvezném bennem
ez a kibaszott
kuncogás kuncogás kuncogás
hogy isten rontását arcomról
le nem törölhetem
törölhetem törölhetem
ha már nem leszek
mit számít
hogy éltem hogy éltem
madár torkából
lövedék
tör föl az ének az ének

CSOBBANÁST

kinyitom életem
fekete könyvét
kinyitom életem
fekete könyvét
minden sötét
minden sötét
óceánok vize
éjfél idején
óceánok vize
éjfél idején
nem dobálja
vad hullámain
nem dobálja
vad hullámain
csendes és szelíd
csendes és szelíd
mint amikor
mint amikor
kagyló fekete
gyöngyöt vajúdik
kagyló fekete
gyöngyöt vajúdik
mélység fölé hajolok
mélység fölé hajolok
éles csobbanást hallok
éles csobbanást hallok

MOST MÉG CSAK

most még csak eljátszom vele
most még csak eljátszom vele
de mi lesz ha tényleg vége lesz
de mi lesz ha tényleg vége lesz
tudom nem fog érinteni senkit
tudom nem fog érinteni senkit
valaki elmegy ki ütközik meg
valaki elmegy ki ütközik meg
észre sem vesznek vajon én
fogom tudni
észre sem vesznek vajon én
fogom tudni
érdemes-e ezen elgondolkozni
érdemes-e ezen elgondolkozni
elhagyok mindent amit elhagyhatok
elhagyok mindent amit elhagyhatok
a halált viszem magammal
a halált viszem magammal
szót sem szól elnevezem unalomnak
szót sem szól elnevezem unalomnak
rágyújtok rágyújt bolyongunk sehova
rágyújtok rágyújt bolyongunk sehova
halotti csend már nem hallatszik léptünk zaja
halotti csend már nem hallatszik léptünk zaja
nem zuhanok letargiába
nem zuhanok letargiába
ki segít át a másvilágra
ki segít át a másvilágra

MILYEN SZÉPEN

egymás mellett öregedtünk meg
egymás mellett öregedtünk meg
annyira hasonlítunk téged látlak
mikor tükörbe nézek
annyira hasonlítunk téged látlak
mikor tükörbe nézek
végleges színét szememnek te adtad meg
végleges színét szememnek te adtad meg
végleges ízét étellemnek te adtad meg
végleges ízét étellemnek te adtad meg
milyen szépen megöregedtünk
milyen szépen megöregedtünk
magammal viszlek ahova csak megyek
magammal viszlek ahova csak megyek
hol ijesztően magasak a hegyek
hol ijesztően magasak a hegyek
erdői sűrűk tavai mélyek
erdői sűrűk tavai mélyek
hol a színtiszta kék égbe
hol a színtiszta kék égbe
beletörök a fű zöldje
beletörök a fű zöldje
magammal viszlek ahogy ruhája alatt
magammal viszlek ahogy ruhája alatt
kenyér illatát a pék
kenyér illatát a pék

KÖNYV

ég a könyvtár ablakain kicsap a láng
ég a könyvtár ablakain kicsap a láng
meg kell mentened mondják
meg kell mentened mondják
hónom alá dugják rohanok az egyetlen könyvvel
hónom alá dugják rohanok az egyetlen könyvvel
kiérve látom szó sincs semmiféle könyvről
kiérve látom szó sincs semmiféle könyvről
valami mást szorongatok fogalmam sincs micsoda
valami mást szorongatok fogalmam sincs micsoda
lenyúzott fán üldögélve min mélázok hova nézek
lenyúzott fán üldögélve min mélázok hova nézek
arcom keveset enged sejtetni a világ dolgaiból
arcom keveset enged sejtetni a világ dolgaiból
valami mindig kedvem szegi valami visszahozza
valami mindig kedvem szegi valami visszahozza
napokig el sem mozdulva várom
napokig el sem mozdulva várom
közben elfelejtem kire mire
tövig koptatott az idő köszörűköve
tövig koptatott az idő köszörűköve
ha éled ha nem éled
így is úgy is rámeleg az élet

MIHEZ KEZDESZ

életed végéhez érve mihez kezdesz
életed végéhez érve mihez kezdesz
élettől duzzad csattan ki minden körülötted
élettől duzzad csattan ki minden körülötted
zöldell a fű mint a tüzelő szukák
zöldell a fű mint a tüzelő szukák

fölkészültél már hogy föl se tűnik ezeknek
fölkészültél már hogy föl se tűnik ezeknek
nem látnak a szamos parton sakkozni a ligetben
nem látnak a szamos parton sakkozni a ligetben
újságosnál trafikosnál hol rendszeresen vásároltál
újságosnál trafikosnál hol rendszeresen vásároltál
sarki kocsmában nem kéred a fröccsöt
sarki kocsmában nem kéred a fröccsöt
fölkészültél már az abszolút sötétségre
fölkészültél már az abszolút sötétségre
hol reggel se este lefekvés fölkelés se
hol reggel se este lefekvés fölkelés se
fölkészültél már hogy nem fogsz emlékezni semmire
fölkészültél már hogy nem fogsz emlékezni semmire
holdra napra virágos rétre a nyár futószőnyegére
holdra napra virágos rétre a nyár futószőnyegére

Mártír, 2016

Farkas Balázs

RAVASZ

Voltak ezek a kis erdőszéli bulik, amikre soha nem hívtak meg. Itt, a falu határán tartották őket, a régi lőtéren. Havonta legalább egyszer.

Aztán nemrég valamelyik vénforma rájuk hívta a zsarukat, és találtak a főépület padlója alatt (nem hazudok) húsz kiló drogot. Azt nem mondták, milyet, csak azt, hogy volt közte amfetamin. Ezt valamiért kiemelte az újság. Meg gondolom ipari szeszt, vagy bármilyen folyadékot, máshogy nem tudom megmagyarázni, miből tudnak lemérni húsz kilót.

Tegnap reggel kimentünk a helyszínre, próbáltam elképzelni, mi a szar folyhatott itt. Belerúgtam egy sörösdobozba. Azt hittem üres, de kifolyt belőle a sör. Rá a cipőmre, bassza meg. Nemrég vettem. Huszonkétezer volt.

- Hallod, apa? Apa?

A gyerekem szinte végig pofázott. Tízéves. Egyáltalán nem hasonlít rám. Annyira kis naiv srác. Mindig azt mondogatja, hogy olyan hosszú haját akar, mint amilyen nekem van, de amint a szemébe lóg, Vali mindig lenyírja.

Visszakérdeztem:

- Mi van?

- És ez micsoda?

Maguk a céltáblák a főépülettől távolabb álltak, a szabadban. Mármost csak amolyan üres tartók voltak, összesen nyolc, és csak kettőn volt egy-egy elázott céltábla-mintás kartonlap. A fiú ezek mögött rugdosott valamit a csizmájával. Minden tiszta retek meg sár volt, tipikus októberi moslék, nem lehetett járni rajta.

- Oda én nem megyek - mondtam.

- Apa, apa!

Odamentem. Ügyeltem arra, hogy csak a füves foltokra lépjek.

A céltáblák mögött annyi óvszer volt elszórva, hogy az nem igaz. Azért el bírtam képzelni a sztori hátterét. Az épületben a DJ-t. A rövid

szoknyákat, a türelmetlen ujjakat, a lökdösődést. A révületet, a szopást, a nyalást, a ritmust.

- Fiam, bazmeg, pontosan tudod, mi az. Ne fárasz ilyenekkel!

Kiröhögött.

Itt már elkezdődött az erdő. A céltáblák mögött. Körülöttünk gomolygott még a reggeli köd. Hamarosan az egész, az egész lomb eltűnik, elpusztul. Betemeti a buli emlékét is a hó.

Azon kaptam magam, hogy nyitva van a szám, és azon veszem a levegőt. Sose mentem vizsgálatra, de akkora orrsövényferdülésem vagy polipom vagy mit tudom én, micsodám lehet, hogy ha tudok is levegőt venni, úgy hangzik, mintha bekapcsoltak volna egy porszívót. Ha viszont arra koncentrálok, hogy a légzésem ne legyen túl hangos, rettenet bután nézek ki. Automatikusan nem megy. Ha viszont tényleg odafigyelek, másra nem tudok már koncentrálni.

- Hallod, apa?

De azért ez a kissrác felnéz rám valamiért, még ha teljesen kettyósnak is nézek ki, még ha teljesen nem is vagyok rendben, se szellemileg, se biológiailag, meg a többi.

- Hallom, fiam.

Azon töprengtem, hogy vajon elvittek-e mindent, vagy maradhatott-e itt egy hangfal, egy elejtett pénztárca, egy bőrdzseki.

Zsebre tett kézzel mentem a hosszúkás faház felé, nem akartam úgy tenni, mint aki egyenesen oda tart, hanem csak így faszkodtam ide-oda. Messziről próbáltam benézni a deszkák közötti ujjnyi résen. Mehettem volna az ajtó felé is, mert azt kitépték a francba, ott volt az árokban, de nem tudtam, mire számíthatok.

- Ne menj oda! - mondtam a fiamnak.

- Nem nézünk be?

- Minek? - Nyújtogattam a nyakam. - Maradj itt!

Az ajtónyíláshoz léptem. Mintha valamiféle kaparászást hallottam volna.

Benéztem.

- Mi az, apa?

- Nincs itt semmi. - Felemeltem a kezemet, hogy a fiam ne jöjjön közelebb. - Indulunk vissza.

Nem mondott semmit, szótlánul megfordult. Szerintem hülyére unta magát.

Amikor kiértünk, a gyerek a kabátomat tapogatta.

- Olyan jó ez a kabát. Nekem is veszel ilyenet? Annyira jó.

Sima fekete szövetkabát volt. Régen ilyenet hordtak azok, akiket utáltam.

- Nem tudom, fiam, talán hamarosan.

Meglepő módon ezután hazáig nem szólt semmit. Mármint hangosan köszönt az utcán annak, aki szembejött, de amúgy nem beszélgettünk.

Az sem tűnt fel neki, hogy néha visszanézek az épületre, elég idegesen.

Otthon feltettem főni a levest. Próbáltam higgadt maradni. A fiam közben tévét nézett.

Összegumiztam a hajamat, és nekiálltam hagymát aprítani a fasírhoz.

Folyt a könnyem. Még úgy is, hogy a számon vettem a levegőt. Valamit segített, de nem sokat.

Dead Weathert dúdoltam.

Az ebéd egész jó lett.

Délután kettőkor állt meg az Audi a ház előtt. Megismertem a motor hangját, a kavicsok percegését a kerék alatt, a fék finom nyikordulását. Ki sem kellett nézmem.

- Mit csinál ez a faszbarom itt ilyenkor? - motyogtam.

A fiam persze már szaladt a kabátjáért.

- Apa, apa, ha esetleg... ha... ha... ha itt hagyok valamit, ugye, ha... ha... akkor írsz a Skype-on?

Ide-oda rohangált.

Ott álltam a nappaliban, zsebre tett kézzel, mint akinek lehúzták a fejében a rolót.

- Persze, fiam.

Gyorsan felöltözött és összeszedte mindenét.

Kint a kerítésnél már ott állt Pali, ez a magas, kopasz, szemüveges genyó, mögötte az Audiban látni lehetett Valit is, de az persze nem szállt ki, oda se nézett felénk.

Még a saját gyerekét se nézte meg.

- Jobban nézel ki - jegyezte meg Pali, amikor kezét fogtunk. - Fogytál?

- Nem.

Ezután megnézte a telefonját. Kábé fél percig nézegette. Látszott, hogy új. Azért vette elő, hogy én is megnézzem. Aztán eltette.

- Na mindegy, ne haragudj, hogy kicsit korábban jöttünk, de van egy kis...

- Dolgotok, ja, értem. Nekem is van.

- Nocsak. - Pali megigazgatta a szemüvegét. - Haladsz a... hogy is mondjam... a munkáddal?

- Megy. Jól megy.

Pali elismerően bólogatott.

- És a kedves... barátnőd még ugyanaz? A húszéves? Itt volt a hétvégén?

- Huszonhat - morogtam. - Most egyetemen van.

Nem néztem rá. Koncentráltam, hogy ne a számon keresztül vegyem a levegőt. Figyeltem, ahogy a fiam felrántja az Audi ajtaját és szórja be a cuccait.

- Jól van, na. - Pali felemelte a kezét. - Nem kell a feszkó. Csak kérdezem. Nem akarom, hogy gáz legyen köztünk, ugye tudod? A Valinak már csak az van meg, hogy mennyire felelőtlen vagy, meg ezek a régi dolgok, de én látom. Látom, hogy összeszedted magad. Szeretném, ha tudnád, hogy én ezt értékelem.

- Jaj, te! - mondtam neki. - Menj innen a picsába!

Pali megigazgatta a szemüvegét.

- Na, hát csak ezt akartam mondani. Nem akarok feszkót. További szép napot.

Figyeltem, ahogy elhajtanak. Ott álltam a kapuban még egy percig. Amikor már biztos voltam benne, hogy nem látnak és nem is jönnek vissza, berohantam a házba.

Ennél stresszesebb keresgélést még nem éltem át.

Mire megtaláltam, bassza meg!

Végig ott lógott a fogason. Piros póráz. Csatos nyakörvvel.

Felkaptam, és rohantam vissza a falu szélére, ott az elcseszett földúton, vissza a lőtér épületéhez.

Már nem is gondoltam a fiamra, csak az a rohadt dög járt a fejemben.

- Hé, Ravasz! Hé, itt vagy még?

Benéztem az épületbe. Félhomály volt. Az épület végében ott feküdt a csajom kutyája. Még mindig.

Jó hülye fasz vagyok, na mindegy. Nem akartam, hogy a gyerekem ezt lássa. Meg hogy ezt továbbadja. Szinte hallottam Vali dumáját, hogy

miért is nem vagyok meglepve, hát mire tudsz te vigyázni, te semmirekellő senkiházi?

Az megint más kérdés volt, hogy a mostani csajom mit fog szólni, hogy hagytam elkóborolni a kutyáját, és hát... hagytam megtörténni ezt.

Közelebb léptem, lassan.

Ravasz egy viszonylag intelligens beagle, nagy, szomorú, reménykedő szemekkel. Olyasmi, hát hogy is mondjam, ha mondjuk a suliba járna, a folyosón biztos valaki jól meglökné meg pofán verné időnként.

Szóval szerintem ez történt. Szaladgált, szaglászott, csak éppen rossz felé.

Ahogy egyre közelebb és közelebb jutottam hozzá, egyre bátrabban (vagy ijedtebben) kezdett el épen maradt mancsával kaparászni maga előtt, de a fejét sem bírta megemelni. A bal mellső lábán, a lapockáján és a farán is gusztustalan harapások éktelenkedtek.

Megálltam tőle egy lépésnyire.

- Na bassza meg! Húha, téged elintézték! Azt a rohadt!

Nyalogattam a számat, még mindig a kezemben szorongattam a porázt. Nem is tudom, mit gondoltam. Lassan begyűrtem valahogy a zsebembe.

Lehajoltam, hogy felvegyem Ravaszt, erre viszont már felkapta a fejét, és izomból rám kaffogott, sértetten, indulatból, mintha én lennék a hibás. Végül is, ja. Nincs messze az igazságtól.

- Jól van, fiú. Semmi baj. Akkor csak... várunk egy kicsit, jó?

Fogalmam nem volt, mit kell csinálni. Felvehetem? Mi van, ha fájni neki? Mi van, ha megharap, és már elkapott valami vesztséget? De vajon mennyi ideig bírja még? Mekkora hülyeség volt itt hagynom!

A szememet nyomkodtam.

Nem értettem, miért kerülök én mindig ilyen hülye szar helyzetekbe, én csak át akarom vészelnéni az életet, és akkor ilyenek történnek, ha fél percre nem nézek oda. És persze mindig én vagyok a hibás, mindig, persze. Annyira utálok mindenkit már, komolyan, amiért mindenki utál engem, hát jól kijövünk, mit mondjak.

Felálltam. Körülnéztem az épületben.

Fura szag volt.

Semmi nem maradt itt. A szekrényeket kirámolták.

- Az a mázlid, hogy van itt az első utcában állatorvos.

Ahogy ott lépkedtem, észrevettem egy vékony, szűk fekete táskát a sarokban. Valahogy ez itt maradt. Persze, alig lehetett látni, teljesen besimult a fal és a padló közötti hajlatba.

- Mi a picasa?!

Kihúztam a táskát, kicipzárastam, és ott volt benne egy oltári nagy légpuska. Teljesen jó állapotban. Az oldalzsebben meg volt egy bontatlan pakli lőszer.

- Ezt nézd már, Ravasz!

A kutya tovább morgott.

- Jól van, jól van. Szóljon majd akkor öfelsége, ha készen áll az indulásra!

Aztán már nem figyeltem rá. A fegyvert simogattam, jó súlya volt, jó fogása. Elfilóztam azon, hogy micsoda szegénységi bizonyítványa ennek a generációnak, hogy nem volt mostanában egy jó kis háború, amiben szét lehet lőni egy csomó embert, csak úgy. Persze, még lehet, hát miért is ne. Ki tudja?

A vállamhoz emeltem a puskát.

- Bumm, baszki! Bumm!

A kutyára pillantottam, teljesen elvult magában. Nem sietett. Rá-érünk.

Kibontottam a lőszeres dobozt, belenyomtam a puskába, klakk, és rá is töltöttem.

- Lássuk!

Kinéztem az egyik lőrésen, le lehetett hajtani az ablakot, akár olyan támasznak is, amire fel lehetett feküdni, de olyanra is, amihez csak állni kellett. Utóbbi elég volt nekem.

Szóval odakönyököltem az ablaknyílásba, a puskát megemeltem, a vállamhoz szorítottam. Hallottam magamat lélegezni. Az orromon keresztül vettem a levegőt. Olyan hangos volt, szinte vártam, mikor rándulok meg az ágyban, felébredve ebből a rémálomból, amint Vali jó izomból megcsap, hogy hagyjam már abba a szuszogást. Hát arra várhattam, mondjuk.

Céloztam, lőttem.

A kutya mellettem rosszallóan felugatott.

Felnéztem, hunyorogtam. Próbáltam kivenni a céltáblát, a kartonlap mintájának körvonalát, a csíkokat.

Az istenért sem tudtam megmondani onnan, hogy eltaláltam-e.

MEGTANULTAM BOLDOGNAK LENNI

– Kovács Eszter beszélgetése Méhes Kati színművésszel –

A színházi szakmának és a közönségnek egy része hajlamos csak a fiatal tehetségekre és az élvonalbeli középkorú színészekre odafigyelni, és megfelelnek társulatalapítókról, az idősebb generáció képviselőiről, akik talán már nem töltenek olyan sok időt a színpadon, de nélkülik egy társulat sem lenne az igazi.

Ők azok, akik szakmai és erkölcsi irányt mutatva segítik az egyetemről frissen „szélnék eresztett” színészeket, sok esetben összetartják a társulatokat, és nem melleleg rendkívül tehetségesek is. Sokan közülük akár fél évszázadot is töltenek egy-egy társulatnál, többször játszanak ugyanazon darab más-más rendezésében. Munkásságuk, szakmai alázatuk gyakran példamutató.

Méhes Kati Poór Lili-díjas színművész 1973 óta a Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatának tagja. Eljátszott mindent, amit szeretett volna, mára pedig akármelyik szerepnek elvárások nélkül tud örülni.

– Ritkán sodorja az embert „csak úgy” színházközelbe az élet. A színház szeretetét legtöbb esetben otthonról hozzuk. Ezúttal is így történt?

– Hadadon születtem, pedagógus családban. Ilosván jártam elemi iskolába, aztán a hetedik osztályt Kolozsváron folytattam, ahol az apai nagyanyám élt. Természetesen volt színház- és operabérletünk, és a nézőtérrel csodáltuk a kolozsvári színészeket. A nagymamám színházrajongó volt, a nagyapám pedig fiatalkorában a tordai iparos egyesület műkedvelő gárdájának oszlopos tagjaként sok főszerepet játszott. Amikor a háború után újra akarták indítani Kolozsváron az operát, a tehetségkutató bizottság hívta bonvivánnak, de nem ment, mondván, van neki rendes mestersége, nem lesz komédiás.

Nagybátyám a Lendvai Márton műkedvelő csoport egyik alapítója volt Nagybányán, ő javasolta egy iskolai ünnepség után – ahol népdalokat énekeltem –, hogy felvételizzek a marosvásárhelyi színművészetire. Így visszagondolva, igazából akkor még nem voltam elég érett erre. Úgy mentem el felvételizni, hogy ha sikerül, akkor jó, ha nem, úgy is jó. Volt több opcióm, valahova csak bejutottam volna. Addig

semmilyen kapcsolatom nem volt színházi emberekkel. Megtudtam, hogy Katona Éva kolozsvári színésznő időnként foglalkozik diákokkal, elmentem hozzá, és ő segített felkészülni a felvételire.

- *Tehát itt nem versekkel, hanem népdalokkal kezdődött... Sokan tudják, hogy rengeteg népdal van a tarsolyában. Honnan?*

- Gyermekkorom nagy részét Selymesilosván töltöttem. Ez egy világtól eldugott kicsi szilágysági falu. Nem esett a főútvonalak közelébe, csak gyalogszerrel vagy szekérrel lehetett ott közlekedni. Amit mostanság népi hagyományként ápolgatunk, 1957 körül az volt a valódi élet. Az emberek népviseletet hordtak, szüreteltek, disznót vágtak, kalákába és fonó-házba jártak. Ezeknek osztálytársaim által én is részese lehettem.

Télen, amikor beindultak a fonó-házak, a tanerőknek kötelező volt – ideológiai nevelés céljából – újságot olvasni az ott összegyűlt asszonyoknak, fiataloknak. Ezt úgy cselezték ki, hogy felolvastak ugyan, de inkább irodalmat. Anyukám megengedte, hogy vele menjek ezekre az alkalmakra. Ott hallottam először Móricz-novellákat. Felolvasás után maradtam a hozzánk legközelebbi fonóban, és míg anyukám végigjárta a többi, én hallgattam, ahogyan az asszonyok beszélgettek, énekeltek, történeteket meséltek egymásnak. Ez nagyon mélyen megmaradt bennem, és ez az élmény hívta elő az *Ádám és Éva* vagy az *Apró murok, petrezselyem* című mesélős műsoraimat, amit Tóth-Páll Miklós színész-kollégám javaslatára és segítségével állítottam össze, a magam és a visszajelzések alapján, a közönség örömeire is. Ezeket az előadásokat többször is meghívták Magyarországra, Németországba és Svájcba is.

- *Mi vonzott egy fiatal lányt egy viszonylag zárt, vidéki közösségből a színház világába?*

- Gátlásos, kétbalkezes, önbizalomhiányos voltam. Mindig meg akartam felelni az elvárásoknak. Úgy igyekeztem viselkedni, ahogy elvárták tőlem és nem úgy, ahogyan szerettem volna. Egy színész sok ember bőrébe bújhat: lehet rossz, szeretetreméltó, undok, naiv, intrikus, mindez anélkül, hogy emiatt megszidnák, sőt...

Emellett szerettem az operettet, a szép dallamokat, a gyönyörű estélyi ruhákat, a divatot, az elegáns színpadképeket. Nagymama varrónő volt, fiatalkorában a tordai gyárosok házi varrónője. A báli

szezonra csodálatos estélyi, délutáni ruhákat varrt – a párizsi divatlapok alapján –, amelyeket a hölgyek a pesti báltermekben és összejöveteleken viseltek. Divatlapokból és az Incze Sándor szerkesztette Színházi Életből gyűjteménye volt. Én ezeket bújtam és álmodoztam. Emellett az amerikai nagynénim küldte a gyönyörű, díszes, flitteres, estélyi ruhákat... ez mind érdekelt, és otthon divatbemutatókat tartottam a családnak. Abban az időben nem volt akkora kultusza a divatnak, mint ma, az ilyesmit igazán csak a színházban lehetett megélni.

Szerettem és a mai napig szeretem a jelmezeket. A ruha sokat elárul az emberről. Engem a szerepeim megformálásánál nagyon segít, amikor a próbákra megérkeznek a jelmezek. Egy jó ruha diktálja a tartást, fegyelmel, vagy éppen felszabadít, vagánnyá tehet, közönségessé, elegánssá, merevvé, öregessé, bohókássá, szoliddá és még sorolhatnám.

Apropó tartás: elsőéves főiskolás voltam, jöttem le az emeletről, mikor a portára belépett egy tekintélyt parancsoló idős pár. Mindketőtjükön szürke, hosszú kabát volt. A hölgy egyszerű turbánt viselt, az úr kalapot, amit levett, ahogy beléptek. Váltottak egy-két mondatot a portással, aki eligazította őket. Én elbűvölve álltam, nem tudtam levenni róluk a szemem, míg el nem tűntek egy ajtó mögött. Megkérdeztem a portást, hogy kik voltak ők. Báró Kemény János és a felesége. A fiukhoz jöttek, Árpádhoz, aki akkor a főiskola díszlet- és jelmeztervezője volt.

– *Milyen volt a hetvenes évek elején marosvásárhelyi színisnek lenni?*

– Akkoriban nagyon jó volt diáknak lenni. Csak az volt a dolgunk, hogy tanuljunk. A tanulmányi eredmények alapján többféle ösztöndíj volt, kaptunk kosztot, szállást, és még takarítónő is volt a bentlakásban, akár egy hotelben. A kollégák és a tanárok igazán nagyszerűek voltak. Tompa Miklós volt az osztályvezető, Tarr Laci és Kovács Levente a két tanársegéd. Mindent tőlük tanultam.

Csak én nem tudtam igazán jól érezni magam, tele voltam görcsrel, feszültséggel. Akkor kezdtem ismerkedni a színházi világgal, és úgy egyáltalán a világgal és az élettel, magammal. Elvártam magamtól, hogy mindent meg tudjak oldani percek alatt, és mivel ez nem ment, állandóan ostromoztam magam. Nem volt felhőtlen élmény a főiskola: éretlen voltam és nem volt kellő élettapasztalatom az egészhez.

- *Ha ennyire nehéz volt, miért nem adta föl? Mások ennél kevesebbet is hagyták már ott a színt...*

- Mert néha voltak jó pillanatok...

- *Miben nyilvánult meg ez a görcsösség?*

- Lámpalázás voltam, amit nem tudtam kezelni, és ez bénítóan hatott rám. Ha akkoriban lett volna annyi pszichológus, mint most, az biztos segített volna, bár azt hiszem, hogy az igazi ellenszer a minél több színpadi szereplés. Mert akkor talán könnyebben el tudsz feledkezni önmagadról és a szerep visz magával. Az első találkozás a közönséggel ma is feszültséggel teli, de most már néhány perc után helyrerázódnak a dolgok. Idővel megtanulja az ember ezt is kezelni.

- *Meséljen még a főiskolai évekről...*

- A kolléganőim, Albert Juli és Nászta Kati művészi tornásztak (ritmikus gimnasztika), Gábor Kati meg dzsessz-balettezett, egyedül nekem nem volt mozgáskultúráim. Ezért Gissza néni, a mozgástanárunk mindig azt mondta: „Kicsi Méhes, egészen rossz!” Az osztályban én voltam a szolgálatos „öreglány”. Csokonai Vitéz Mihály *Karnyóné*-jával államvizsgáztam. Elvittük Kolozsvárra is az előadást, ahol Senkálzsky Bandi bácsi megdicsért. Ez nagyon jólesett!

- *Mikor és hogyan sikerült felülkerekednie a szorongásain?*

- Elég későre, de megtanultam helyén kezelni a frusztrációimat, a görcseimet, a drukkot. Jót tett, hogy a későbbiekben bevállaltam színházon kívüli szerepléseket, ahol sok dolgom volt, erősen kellett koncentrálni, nem volt idő azzal foglalkozni, hogy izgulok-e vagy sem. Magabiztosnak kell lenni és hinni kell feltétlenül abban, amit csinálsz, mert ha te nem hiszed, hogy várod el mástól, hogy higgyen neked?!

Mindenkinek van egy útja, amit végig kell járnia, míg önmagára talál. Kié hosszabb, kié rövidebb... nekem hosszabb volt az utam és nem volt zökkenőmentes, de amióta úgy érzem, hogy magamra találtam, örömet okoz minden, amit a színpadon csinálok, és ha ezt a közönség is örömmel veszi, hol a probléma?! Nincs annál nagyobb elégtétel, mikor látom a tapsoló emberek arcát, az önfeladtságukat, amivel azt üzenik: érdemes volt eljönni az előadásra. Nekem az az igazi fizetség, ha azt

érezem, hogy adtam valamit, ha gazdagítottam a nézőt, aki magára ismerhet, de ugyanakkor szórakozik is.

Szakmai körökben sokan nem szeretik a könnyű műfajt, én szeretem. A Mágánás Miskában például nagymamát játszani nekem üdülés, lubickolok minden pillanatában.

Közönségsvavazat alapján többször is díjat kapni számomra a legnagyobb elismerés. Ettől én boldog vagyok, és örömmel lépek fel bárhol, ahol jókedvre, derűre vágnak az emberek. Van egy türkizköves ezüstgyűrűm, amit szintén „közönségdíjként” nagy szeretettel viselek. Kiszálláson voltunk, egy hölgy a közönség soraiból az előadás végén odajött hozzám és virág helyett – bár azt szeretett volna adni, de nem volt – lehúzta az ujjáról a gyűrűjét, és köszönetképp nekem adta. Természetesen nem akartam elfogadni, de olyan szeretettel adta, hogy nem lehetett visszautasítani.

– *1973-ban közvetlenül a főiskola befejezése után a szatmári színházhoz szerződött, aminek azóta is tagja.*

– Abban az időben minden végzős főiskolásnak biztosítottak munkahelyet. A jegyeink átlaga szerinti sorrendben választhattunk színházat, én Szatmárnémeti mellett döntöttem.

– *Mit tudott akkoriban a szatmári társulatról?*

– Nem sokat. A sajtóból Csíky András, Elekes Emma és Ács Ali nevét ismertem. A társulat *A király halódik* című előadását láttam Kolozsváron. A legélénkebben Török Istvánra emlékeztem, aki egy testőrt játszott. Úgy emlékszem, alig volt szövege, de lenyűgözött a színpadi jelenléte. Negyedéves voltam, mikor *A szabin nők elrablásával* turnéztak Marosvásárhelyen (akkor már tudtam, hogy Szatmárra fogok menni). Igazi sztárparádés előadás volt: Török István, Nagy Iza, Nyiredi Piroska, Korcsmáros Jenő, Náday Pista bácsi. Tehetség, elegancia, látvány, szórakozás... mindez egy előadásban. Számomra óriási élmény volt, később pedig bebizonyosodott, hogy nemcsak tehetségesek, de jó emberek is. Kedvesek, nyitottak, segítőkészek. Jó volt velük egy színházban lenni!

Első szerepem pár mondatos volt az évad első darabjában. Kitétték a szereposztást, nagyon boldog voltam, hogy benne vagyok. Boldogságomban a próbatáblát már nem olvastam el, úgyhogy másnap nem

jöttem be a színházba, csak fél tizenegy körül. Akkor láttam, hogy nekem a pódiumteremben kéne lennem olvasópróbán. Odasettenkedtem az ajtóhoz, hallottam, hogy olvassák a darabot, de nem mertem benyitni. Leültem a lépcsőre és csendesen sírtam. Eljött a szünet. Elsőre Csiky András lépett ki az ajtón és meglepődve kérdezte, hogy: „Maga mit csinál itt, kislány, miért sír?” Elhüppögtem neki, hogy nem olvastam el a próbatáblát, azért nem jöttem be, s hogy nagyon szégyellem magam. „Ne búsuljon, kislány – mondta nevetve –, akkor lenne oka a sírásra, ha itt lett volna és olvasta volna a darabot.”

– *Milyen előadásokhoz, szerepekhez kötődnek jó élményei?*

– Az 1974-ben bemutatott *Rút kiskacsára* nagy szeretettel emlékszem. A molett hölgy lányát játszottam, az előadást Szabó József (Ódzsa) rendezte, Kisfalussy Bálint írta a zenéjét. Ódzsa rendkívül finom, halk szavú, udvarias ember. Mindig azt jegyezte meg, ami tetszett neki a próbálkozásból. Csupa szeretet és derű volt. Nekem ez jót tett! Sokat nyűglódtam a szereppel, de végül sikerült egy ügyetlen, de kedves figurát alkotni, drága partnereim, Tarnói Emike és Török István segítő, jókedvű tehetségébe is kapaszkodva.

– *Különleges ajándéka a pályának, ha egy színész többször is játszhat egy darabban. Természetesen más-más szerepet. Ilyen volt a Rút kiskaca is: először mint a molett hölgy lánya lépett színpadra benne, a későbbiekben pedig már Klotildot alakította. De említhetném akár a Három nővért is, amelyben a nyolcvanas évek elején Olgát játszotta, 2009-ben pedig már Anfisza volt.*

– Igen, hiszen ha egy színész több mint negyven évet tölt színpadon... De minden előadás más volt, más a rendező, az elképzelés, az előadás stílusa. Sok köze nem volt egyiknek a másikhoz.

– *Térjünk még vissza kicsit a kedvenc előadásokhoz, szerepekhez...*

– Minden kabaréban benne voltam. Jó kis karakterfigurákat játszottam, slágereket énekeltem gyönyörű ruhákban.

A nyolcvanas évek jó periódus volt. Több olyan szerepet kaptam, ami valamiért fontos vagy különösen kedves volt. Horváth Béla 1979-ben rendezte meg a *Rongy és címert*. Őt én a kolozsvári színpadról ismertem, csodáltam. Mindent tudott az ún. „könnyű műfaj”-ról! Akkor tanultam

meg például, hogy egy vígjátékban úgy kell sírni, hogy ne vessenek rajtad.

Az első erdélyi magyar musicalben, *A fiú, aki virágot hord a szájában* címűben Valy voltam. Ezért az alakításért Temesvárról 1981-ben a Megéneklünk, Románia országos szakaszáról a női alakítás harmadik díját hoztam haza.

Szerettem még nagyon *A doktor úr* Sárkányneját. Az előadást Gyöngyösi Gábor rendezte. Ha vele dolgoztam, bizalmat és szeretet kaptam a szereppel együtt. Ő Molnár Ferencet nagyon érezte. Sikeres előadás volt ez is, és meglepő, hogy ennyi év távlatából is emlegetik a nézők. *A Jó estét, nyár, jó estét, szerelem* szintén Gyöngyösi-rendezés volt, és igen jó előadás. Beleborzongok, ha felidézem Zsuzsannát.

Mimi szerepét a *Hyppolit*ban imádtam. Nagy siker volt az is. Akik látták a pesti előadást is, mellettünk tették le a voksot. Ugyanúgy az *Egy, kettő, három* esetében is. Azt senki nem vitatta, hogy ez utóbbiban Márkus László és Ács Ali egy szinten játszottak – remek színészek voltak –, de a szatmári előadásban a többi szereplő is kimagaslóan teljesített, és a szituációk jobban ki voltak dolgozva... ezt mondták a nézők.

A kilencvenes évek is hoztak kedves szerepeket. Ott volt például az Anya a *Csirkefőből*, amit Kövesdy István rendezett – ebben a szerepben a színház ültetőnöje nem ismert fel... De mondhatom a Parászka Miklós rendezte *Edith és Marlene*-ben Marlene Dietrich szerepét vagy *A kőszívű ember fiaiban* Antoinette-et. Ennek az alakításnak döntő szerepe volt abban, hogy a kollégák nekem szavazták meg abban az évadban a Harag György-emlékplakettet.

Voltam Dajka a *Rómeó és Júliában*, Mamóka a *Padlásban*, Mama *A Senákban*, a *Nyolc nőben* Mamy és a *Három nővérben* Anfisza, hogy csak néhányat említek. És akkor még nem beszéltem a pódiumműsorokról...

– *Talán nem minden olvasó tudja: ezt a színházat 1953-ban alapította néhány akkor végzett színész, és Harag Györgyöt hívták magukkal rendezőként – akkor még Nagybányára. Három-négy év múltán került át a társulat Szatmárra. Arról az időről, mikor még együtt lehetett játszani az alapító tagokkal, mindenki csodálattal, csillogó szemmel mesél. Valami olyan légkör lehetett akkoriban a színház falai között, amit manapság talán*

már el sem tudunk képzelni. Mitől működhetett ennyire jól a szatmári társulat?

- A társulat közösség volt, fegyelmezett csapat, és csak az előadás volt fontos. Az egyéni érdekeket félretéve, mindenki egy irányba húzta Thália szekerét. Nem volt gonoszkodás, jó hangulatban dolgoztunk. Úgy is mondhatnám, hogy szeretet áradt mindenikből, és ezt a közönség is megérezte. Ha voltak is nézeteltérések – ezek csakis az előadás érdekében –, másnap már mindenki továbblépett rajtuk. Ez sokáig így működött.

- Milyen egy jó társulatvezető?

- Nem tudom! Az intézmény, a színészek, de a közönség érdekeit is kell képviselnie, biztosan nem egyszerű... Talán olyan, mint egy jó gazdaasszony, a kamrájában van mindenféle jó alapanyag, bármilyen ételt meg tud főzni. Fontos, hogyan verbuvál csapatot, mert a jó szereposztás fél siker.

Egyszer Tompa mester (Tompa Miklós) beszélt a nemzeti színházias élményeiről. Mesélte, hogy az akkori igazgató-rendező, Németh Antal – aki állandóan tervezte a jövőt – *Az ember tragédiáját* készült megrendezni két-három éven belül. Németh azt mondta, hogy van Lucifere, van Évája, de nincs Ádámja, de látott valamelyik vidéki színházban egy tehetséges fiatalembert, aki nincs még kész a feladatra, felhossa Pestre, elkezd terhelni, s mire kell, tökéletes Ádám lesz belőle.

Ha nincs elég megfelelő ember egy társulatban, egyeseket túlterhelnek, s ez nem jó. A színésznek szüksége van feltöltődésre. Amikor Bocsárdival próbáltuk a *Tévedések vígjátékát*, ő mondta, hogy az lenne ideális, ha legalább egy évig vagy még tovább lehetne foglalkozni egy darabbal. De ki tudja ezt megengedni magának manapság?

A nyolcvanas években, amikor sok színészkolléga áttelepült Magyarországra, beszélgettem egy ottani jelentős színházi emberrel, s megkérdeztem, hogy jó-e az, hogy innen sok színész kivándorol. Határozott „nem!” volt a válasza. „Itt nektek dolgotok, küldetésetek van, és itt a színház még mindig ügy, odaát már ipar és azt a legtöbbben nem bírják” – mondta. Mostanra minket is utolért az „iparosodás”...

- Elégedett azzal, ahol most tart?

- Boldog vagyok, hogy az évek során sok olyan szerepem volt, amiben jól éreztem magam. Persze volt bukás is, amiből tanulhattam. A színészet olyan mesterség, ahol a régi dicsőségből nem lehet élni... minden szereppel minden este bizonyítani kell!

Örülök, hogy szükség van rám, és nyugdíjasként is visszahívnak játszani. Volt egy időszak, amikor nem kellettünk, de pár éve változott a helyzet, és azóta eljátszottam néhány számomra igen kedves szerepet, például Peachumnét a *Koldusoperából* vagy a még mindig repertoáron lévő *Mágnás Miskában* a nagymamát, a *Helló, doktor Mengelé!*-ből Kleinnét, a *Roncsderby*-ből Viktóriát, ami egy egész estét betöltő vidám geronto-show (ez a műfaji meghatározása), vagy akár Nusikát a *Bartók zongorájából*. Ez utóbbinak 2016 októberében volt a bemutatója. Mindössze egy jelenet és egy jó hosszú monológ az egész, de ilyen hangvételi szerepem még nem volt. Talán azért szeretem, mert számomra azt jelenti, hogy nem ragadtam le, hogy ma olyasmit tudok, amit tegnap még nem tudtam. Örülök, hogy a fiatal rendezők is hívnak, mert ők már másképp gondolkoznak, más a képi világuk, s természetesen a saját hangjukat akarják hallatni. A feladat az, hogy tudok-e velük együtt dolgozni, értem-e a nyelvüket, be tudok-e illeszkedni az ő elképzeléseikbe. Az első ilyen kísérlet számomra a *Három nővér* dadája volt (rendező: Keresztes Attila), de izgalmas volt az *Antigonéban* (rendező: Balogh Attila) is benne lenni. Az, hogy hívnak, azt jelenti számomra, hogy szellemileg nem vagyok öreg, vannak még tartalékaim.

Ma már nemcsak szövegcentrikus egy előadás, a rendezők a modern technika minden lehetőségét ki- és felhasználják. Az érzelmi és indulati telítettség mellett a díszlet, a fények, a mozgás, a zene, egyszóval a látvány legalább annyira dominál, mint a szöveg, és az összehatásból áll össze az előadás üzenete.

- *Egy ötvenes egyedülálló nő társkereső kálváriájáról szól a 2016 elején bemutatott zenés stúdió-előadás, a Roncsderby.*

- Ez a szatmári Magyar Kultúra Hetére készült Ady Endre Társaság-os előadás volt, amit a színház felvett a repertoárjába. Tóth-Páll Miklós, az Ady Endre Társaság alapítóelnöke s tíz éve mozgatórugója kitalálta, hogy legyen egy olyan stúdióelőadás-sorozat a Magyar Kultúra Hetén, amely magyar asszonysorsokat mutat be. Így jött képbe a

Roncsderby. A kilencvenes évek elején Tarnói Emike szeretne volna megcsinálni, és felkérte Tóth-Páll Miklóst, hogy rendezze meg. De Emike sajnálatos módon átszerződött az égi társulathoz, s így nem lett előadás.

Egy közös nagytakarítás alkalmával került elő a példány (Tóth-Páll Miklós a magánéletben is társam), és felvetődött az ötlete annak, hogy csináljam meg én, de valahogy mindig arrébb tettük... Valójában akkor ért meg bennem a gondolat, hogy ezt most tényleg megcsinálom, amikor szembesültem az egyedülálló idős emberek problémájával. Itt volt a társulat egyik alapító tagja teljesen egyedül, betegen, és idősotthont kerestünk neki. Akkor láttam, hogy milyen sok a támasz nélküli öreg ember. Leélsz egy életet, felneveled a gyerekeidet, akik szétszélednek a világban, és egyedül maradsz.

Ha van egy társad, akivel meg tudod osztani a mindennapok gondját-örömét, akivel zsörtölődhetsz, jókat nevetehetsz, akitől kapsz egy-egy jó szót, könnyebb elviselni az öregséget.

Ez a darab egy idősödő nő társkereső kálváriájáról szól, sok humorral, öniróniával és gyönyörű dalokkal. Ez az asszony társat keres, hirdetéseket ad fel, remél, csalódik, majd újrakezdi... Szeretem!

- *Soha nem egyszerű dolog újrakezdeni...*

- Én is többször újrakezdttem, nem adtam fel, és hál' istennek jól vagyok! Időnként több energiám van, mint harmincévesen... Megtanultam boldognak lenni. Megtanultam, hogy ami el akar menni, azt engedni kell; ami pedig jön, azt fogadni kell. Szeretem, ha süt a nap, ha esik az eső. Teszem a dolgom jókedvűen, és nem érdekel, hogy ki mit mond.

Persze, amikor Spiró György Debrecenben, egy *Helló, doktor Mengele!*-előadás után a büfében odajött hozzám és gratulált, az nagyon jólesett. Azt mondta, hogy így képzelte el ő is Kleinné figuráját. Örömben megpuszítottam. Kicsit meglepődött...

Gál Péter

EGY „TISZTELETBELI CSÁNGÓ” VISSZAEMLEKEZÉSEI

BEVEZETŐ, AVAGY MAGYARÁZOM A BIZONYÍTVÁNYOMAT

2015 nyarán a gyimesközéploki könyvtárban a régi könyveket böngészve, két-három Kiss Jenő verseskötetre bukkantam. Szinte azonnal beugrott egy olvasmányélményem a '70-es évekből, egy vers ettől a szerzőtől, amelynek csupán a kezdő sorára emlékeztem: „csak a halottak hívnak még haza”. Nem kellett átlapoznom az összes kötetet, mert mire való az internet? Fél percen belül megvolt a vers, a címe: *Falumban*, és 1974-ben, halottak napján írta a költő. Más volt olvasni ezt a verset huszonévesen, és egészen más újraolvasni, túl a hatvanon. Ezt a verset nekem (is) írták, mert szüleim és számos rokonom már elköltözött az élők sorából. És ahogy a költő nem találta a gyermekora faluját, én sem találok a régi Középlokot, amely már csak az öregek emlékezetében létezik. Azt hiszem, akkor, ott a könyvtárban fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy a mulandóságból visszaidézzem azt a régi, 50-60 évvel ezelőtti világot. Nem egy jelentéktelen időszakról van szó, hiszen a szemem láttára tűnt el egy archaikus világ, amely az elszigeteltségnek, a zord éghajlatnak és a nehéz életkörülményeknek köszönhette hosszas fennmaradását. 1989-től szinte átmenet nélkül ugrott át az a 18. századvégre jellemző életmód a 21. századba. (Egy nosztalgizáló anyaországi úriember a '90-es évek derekán tűzcsiholó felszerelést: kovakövet, acélt és taplót kért tőlem, egy olyan készletet, amilyennel az öreg csángók régen pipára gyűjtöttek. Én megírtam neki, hogy Középlokon van már több tucat igazán márkás autó és benzinkút, szupermarket és szálloda, aszfaltozott falusi út és diszkóbár, de tűzcsiholó felszerelés, az nincs.)

A Gyimesekről jelentek meg alaposan dokumentált leírások, tanulmányok, olyan neves szakértőktől, mint Antal Imre, Szócs János, Tankó Gyula és Mihók Edit. Említendő itt még Deáky András *Szemben az árral* című könyve és Tankó-Mónus Berta csángópásztor visszaemlékezései, a *Vajon miért beszélt nekem annyi sok mindent nagyapó? Az*

én írásom nem a fenti szerzők szakmunkáinak sorát szeretné gyarapítani, csupán egy letűnt világról szeretnék mesélni. De mielőtt rátérnék mondanivalómra, tartozom egy magyarázattal arról is, hogy miért vagyok csupán tiszteletbeli csángó.

A családi legendárium szerint apai nagyapám, Gál István és neje, Katona Rozália Csikajnádban születtek. Anyai nagyapám, Kovács András és neje, Péter Mária Tordáról, illetve Felcsíkról származtak. A „szóbeli családfa” mellett birtokunkban volt pár régi irat és néhány fotó a múlt század '20-as éveitől errefelé. Aztán 1998-ban, teljesen véletlenül összetalálkoztam Szócs Árpáddal, akiről kiderült, hogy szegről-végről az unokatestvérem. Árpi anyai nagyanyja, Katona Terézia és az én apai nagyanyám, Katona Rozália édestestvérek voltak. Ennek a rokonoknak a létezéséről addig nem is tudtam, lévén, hogy ő 1945-től Magyarországon, majd 1956-tól Németországban élt. Miután nyugdíjba vonult, nem sajnálta az időt és a pénzt, és családfa-kutatásba kezdett. Az esztergomi és a gyulafehérvári püspökségek irattáraiból számos családi vonatkozású dokumentum másolatát sikerült megszereznie. Az összeállított családfáról nekem is adott egy példányt, amelyen a Katona-Gál-Szócs család felmenőit meg lehet találni, dátumszerűen 1726-ig. (Gál nagyapám keresztlevele megér egy kitérőt, a két nyelven, latinul és magyarul írt okirat számos rubrikája még olyan információt is tartalmaz, hogy mi volt a keresztanya neve, az édesanya lánykori neve és hogy ki volt az „obsteterix”-e, azaz a bábaasszony a születésekor. Ezt a keresztlevelet 1857. augusztus 21-én állították ki.)

Mindkét nagyszülőm esetében az volt a közös, hogy a 19. század végén a Gyimesekben telepedtek le. Gál nagyapám a Középlokhoz tartozó barackosi fűrészgyárhoz jött dolgozni, miután az ajnádi postóványolóját és malmát elvitte egy bankkölcsön. Kovács nagyapámat hivatalból helyezte a MÁV a gyimesbükki határállomás vasúti mozdonyjavító műhelyébe. Leendő szüleim, Gál István és Kovács Katalin 1934-ben házasodtak össze és hét gyermekük született. Én voltam a vakarcs, és mivel gondok voltak a terhességgel, a csíkszeredai szülészeten jöttem a világra „császárral”. Néhai Bajkó főorvos úrnak hála (és hála Kovács nagyapám ezüstdedeles zsebórájának, melynek árából penicillint tudtak vásárolni), édesanyámmal együtt életben maradtunk. Szóval, bár életem első 14 évét Középlokon éltem le, mégsem tarthatom magamat tősgyökeres gyimesinek, sem a születési helyem, sem a

származásom miatt. Ettől eltekintve, én a mai napig is hazajárok arra a csodálatos vidékre, és számos élő kapcsolatom van az ottaniakkal, nem csak a halottak hívnak haza.

TÁJKÉP. HÁTBORZONGATÓ HISTÓRIÁK

Ha valaki egy szép nyári napon a Fügés-tetőről betekint a Tatros völgyébe, egy pazar panoráma tárul elébe, és ezen a tájképen a szelíden hullámzó hegyek vonulata a láthatárig terjed. A gondosan megtisztogatott hegyek oldalain kaszálók és legelők vannak kialakítva, ezek helyenként felkúsznak egészen a hegyhullámok tetejéig. A kaszálókat olyan mesés vadvirágszőnyeg borítja, amilyent nem sok helyen láthat az ember (nem csoda, hogy az itteni tej olyan finom, azok a tehének nem közönséges szénát esznek). Kaszálás után pedig a Silye oldala úgy néz ki, mint a csángó ember, aki vasárnapra levágja egyhetes borostáját, hogy megszépülve mehessen az Isten házába. A hegyek szorításában kanyargó Tatros látványnak szép, de a számtalan hegyipatak gyűjtőfolyója rengeteg kárt okozott és okoz, s nem egy esetben életet is követelt viharos gyorsaságú áradása.

A Gyimesek völgye

Visszaidézve az egészen korai emlékképeimet, egy keskeny, sáros utcát látok, amely a vasúti híd alatt áthaladva, az országútba torkollik. Ez a szélesebb, de szintén sáros-köves út Csík felől jön és Moldovába tart, amelyen naponta jó, ha egy-két teherautó zötyög át, porfelhőbe

burkolva az út menti almafákat. Néha egy-egy kóboros szekér is elnyikorog a Regát felé, égetett meszet, deszkát szállítva.

Onnan főleg búzával vagy kukoricával megrakodva térnek vissza. Regáti szekeresek is jönnek olykor, aszalt szilvát, petróleumot és degenyeget hoznak. Koromsötét esték rémlenek fel, a szétszórtan álló, szegényes házak ablakaiból kiszűrődő gyertyák vagy petróleumlámpák pislákolását látom és irigykedve nézek a központ felé, ahol a fűrészgár és a néptanács villanyfényei ragyognak. Aztán 1959-ben a mi utcánkban is kigyúltak „Iljics lámpái”. Az államosított, Bodor-féle vízimalomba egy áramfejlesztőt szereltek be, és ez a mini-vízierőmű biztosította az áramot a Bodor-szer 25-30 házában, ahová ily módon beköszöntött a 20. század. (A község többi része maradt továbbra is a sötétben, a '60-as években elkezdett villamosítás bő egy évtized után fejeződött be.)

Az én mikrovilágom a Bánd-pataki kápolnától a sötétpataki kokozásig terjedt. Ebben a kis világban a házunk, az állomási, majd a megállói iskola képezte a központot. Majdnem ugyanilyen fontos „kapaszzkodó” volt számomra a gyár, ahol apám dolgozott. Nagyot tágult ez a világ, amikor 1956-ban a szüleim engemet is elvittek Csíkszeredába, bátyám kicsengetésére a gimnáziumból. (Akkor még nem a *Gaudeamus* énekelték, hanem a *Mi búcsúzunk és elmegyünk, a mi időnk lejárt* kezdetű dalt, amelynek a dallama sokkal szebb, mint a latin búcsúztatónak a szövege, ráadásul mindenki számára érthető.) Második koromtól dalárdatag lettem, így évente legalább egyszer viszontláthattam szülővárosomat, amikor a rajoni kórusversenyeken énekeltünk.

Éppen ezért tűnik viccesnek most, így utólag, hogy Hidegségen csak 1963-ban jártam első ízben, amikor egy gyalogos osztálykiránduláson vettem részt a Háromkút–Gyilkos-tó útvonalon. Emlékszem, hogy sokszor 10-15 percet gyalogoltunk, amíg elértük a következő házat. Háromkúton is mindössze 15-20 ház létezett, de már akkor volt ott elemi iskola, és még működött a Barackostól Szárazbékásig érő, rönkszállító sodronykötél-pálya.

Ha azt kérdezné valaki, hogy milyen volt az élet a Gyimesekben 60 évvel ezelőtt, erre a válasz egyértelmű: nehéz, nagyon nehéz. És nemcsak nagyon nehéz, hanem nagyon veszélyes is. Számos tragédia rázta meg a falu életét, medvetámadásban, villámcsapás által, vagy erdőlés közben többen lelték halálukat. Külön sorscsapásnak számított,

hogy a környék tele volt a II. világháborúból ottmaradt lőszerekkel és robbanószerekkel. Akik nem ismerik a helyszínt, azok kedvéért magyarázom, hogy Középlok mindössze 13 km-re van az ezeréves határtól, és fekvésénél fogva fontos stratégiai pontnak számított. A völgy itt annyira összeszűkül, hogy jóformán csak az országútnak, a vasútnak és a Tatros folyónak van helye a Hegyeshavas és a Silye lábainál. A hegyoldalak bunkerrendszerekkel, tankcsapdákkal, lövészárkokkal vannak tele, amelyek nyomai napjainkban is láthatók.

A háború után az ottmaradt fegyvereket és más harci eszközöket begyűjtötték, de sok ilyesmi maradt felfedezetlenül. Olyan 6-8 éves lehettem, amikor néhány játszótársammal egy bunker közelében egy tányéraknát és pár nagyméretű – talán géppuskába való – töltényt találtunk. Csinos kis farakást építettünk föléjük, és a helyi rendőr fia, F. Karcsi hazaszaladt gyufaért. Szerencsénkre, az éppen hazaérkező apja elcsípte, majd minket, a többi jómadarat is elkapott. Hogy milyen verést kaptunk akkor, azt sokáig megemlegettük. Arra már pontosan emlékszem, hogy negyedik osztályos voltam, amikor az iskolánk faraktárának padlásán egy katonai pisztolyt és két tele tölténytárat fedeztünk fel. Már hatodikos nagydiák voltam, amikor az iskolától odarendeltek a néptanácshoz a régi irattárat megrostálni, ami abból állt, hogy az összes okiratot éves sorrendbe kellett rakjuk. A majdnem a plafonig érő polcrendszer tetején a hetedikes Cs. Miklós egy gázálcot és egy töltött karabélyt talált.

Kedvelt gombászóhelynek számított a Borjúkert, de miután egy legelező tehenet széttépett valamilyen robbanószer, egy darabig elkerültük ezt a környéket. Bátyám már egyetemista volt, én tehát olyan 10-12 éves, amikor mégis odamerészkedtünk. A riskógombán kívül, az egyik öreg fenyőfa tövében négy darab, aknavetőbe való szárnyasbombát is találtunk.

1963 tavaszán rendőrök jelentek meg az iskolánkban, azzal a hírrel, hogy az osztálytársunkat, Ny. Károlyt megölte egy kézigránát. Megmutattak egy teljesen felismerhetetlen, összevissza görbült fémtárgyat, az volt a bicska, amivel a szerencsétlen Karcsi a gránátot piszkálta. A robbanásnál jelenlévő öccsét komoly műtétek után sikerült megmenteni. Jóval később, 1990-ben újabb áldozata volt ennek a háborús örökségnek, egy szintén kiskorú srácot tépett szét valamilyen robbanószer.

Történtek még más szerencsétlenségek is, az egyik a gyárhoz vezető út mentén következett be. Ez az út a vasúti híd alatt vezet és a túloldalon élesen elkanyarodik. A rönkszállító kocsikat általában túlterhelték, így a fenyőszálak hosszúsága jóval meghaladta a kocsi hosszát. Az egyik ilyen rakományról lelógó fenyő a híd falához szorulva ívben megfeszült, majd az elkanyarodás után kiszabadulva széles ívben kicsapott és agyonütött egy öregasszonyt, aki az út túlsó szélén állt.

A házunktól nem messzire van a vasúti sorompó, ott, ahol az országút elágazik Bákó, illetve Hidegség felé.

Egy tavasszal, pontosan Szent György-napján történt, hogy a névnapját ünneplő vasutas elfelejtette leengedni a sorompót, és a Regát felől érkező tehervonat elgázolt egy kóboros szekeret. Az elöl ülő apa szörnyethalt, a hátul ülő kamaszfiának sikerült idejében leugorni a szekérről. A szerencsétlenül járt embert egy közeli ház udvarán boncolták fel, mi buta és kíváncsi kölykök a vasúti töltésről bámultuk ezt a műveletet.

Volt osztálytársam, P. Andris édesapja fűrő-faragó ezermester lévén, egy nagyszerű nyilazó felszerelést készített számunkra. A kb. 40 centi hosszúságú nyíl elülső része vastagabb, négyszög alakúra, a hátsó, laposabb tolla rombusz alakúra volt kifaragva. Gyuri bácsi a bicskája élére fektetve kereste meg a nyíl egyensúlypontját, ahová egy berovás került. Egy borsikából készült hajítófára madzagot kötött, a végén egy

A Hidegség száda Gyimesközéplekon, a kép előterében a még mindig látható II. világháborús lövészárkok

csomóval. Ezt beillesztve a rovasba, a rugalmas hajítófát többször meglengetve, akár 100 méterre is el lehetett „lőni” a nyílvevesszőt. Egy apuka „lekoppintotta” ezt a találmányt, amiből nagyon nagy baj származott. M. Karcsi egy ilyen „játékszerrel” kilőtte egyik játszótársa szemét és még az volt a szerencse, hogy messziről dobta a nyílvevesszőt, mert akár meg is ölhetette volna azt a gyereket.

Annak idején a tehetősebb csángók ún. szekeres lakodalmat tartottak, vagyis a násznép feldíszített „kasos” szekereken vonult az új párral a néptanácsig, majd onnan a templomig. D. Vilmos esküvője is ilyen volt, de amilyen jól indult, pont olyan rosszul végződött. Amíg a tanácsnál zajlott a polgári esküvő, a bepálinkázott fogatosok kocsihajtó versenyt rendeztek, jól megkergetve a lovakat. Amikor az új pár kilépett a tanács ajtaján, a nép nagy éljenzésbe kezdett. Az egyik fogat lovai megriadtak, vágatni kezdtek és teljes sebességgel belerohantak egy másik fogatba. A kocsirúd pontosan az egyik ló szügyébe fúródott és percekig fröcskölt a vér a nász népre. A látványtól a vőlegény elájult és egy kis ideig kétséges volt, hogy a templomi esküvőt meg tudják-e tartani.

Utolsónak még elmesélek egy tragikus történetet, amely 1960. június 7-én, 11. születésnapomon esett meg. Az utcánkól úgy is ki lehetett jutni a főútra, hogy a malom mellett elhaladva átmertünk a pallón, amely a Tatros fölött ingadozott. Innen csak átléptünk a vasúti töltésen (pedig ott nincs is kiépítve átjáró), és máris ott voltunk a főúton. Éppen odaértem a töltéshez, de meg kellett álljak, mert akkor jött egy tolatómozdony, amelyik Gyimesbükk felé közlekedett. Furcsa módon a mozdony hátsó része volt menetirányba, az orra Csík felé mutatott. Miután szabad lett a pálya, átlépkedtem a síneken, és a töltés túlsó oldalán egy 3-4 éves kisgyermek véres testére bukkantam. Még rángatózott pár másodpercig szegényke, aztán már halott volt. Mellette egy pálcára kötözött zsebkendő hevert, amellyel valószínűleg a zászlót lengető vasutasokat akarta utánozni. A vasút mellett, a főút túlsó oldalán állott a B. Péterék háza, az ők legkisebb gyermeke volt az áldozat.

Aztán ez a történet több mint ötven év után visszaköszönt. Vonattal utaztam hazafelé Budapestről, amikor az utasok között felfedeztem egy kedves ismerősömet, B. Á. bácsit. A hosszú út alatt előkerültek a régi gyimesi történetek, és ekkor derült ki, hogy B. Á. azon a mozdonyon

ült, amelyik elgázolta azt a szerencsétlen kisiút. Két másik bükki emberrel „potyáztak”, s szerinte ez a baleset elkerülhető lett volna, ha a mozdony normális pozícióban, tehát az orrával menetirányba fordulva közlekedik, a mozdonyvezető megláthatta volna a sínek között álló gyermeket. Meg is tudott volna állni, mert nem volt sebességük, hiszen éppen csak hogy kiindultak a középloki állomásról. (Így csokorba szedve ezt a sok szörnyűséget, elgondoltam, hogy egy mai neurotikus és stresszes városi szülő szintén stresszes és neurotikus gyermeke ennyi traumától biztosan a lélekgyógyász segítségére szorulna, míg én, hála istennek megúsztam. Lehet, hogy pontosan azért, mert akkor még nem tudtam, mi az a trauma, mi a stressz, és mi fán terem a neurózis.)

TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS ÉLET, MŰSZAKI ÁLLAPOTOK

Tipikusan állattenyésztésre berendezkedett község volt a hajdani Középlök, hiszen alig-alig létezik szántóföld, a fűrészgyár pedig csak kb. 100 embernek adott munkát. A társadalmi rétegződés tehát úgy alakult, hogy a legnagyobb létszámú csoport a gazdálkodóké volt, következett a kislétszámú munkásság, végül a „nadrágosok”: tanítók, tisztviselők, néhány kisiparos, kereskedők, egy orvos és két felcsernö, Titi, az állatorvos és a két milicista. Létezett egy hibrid kategória, ők a gyárnál dolgoztak, de kis mértékben gazdálkodtak is. A faluban nem voltak éles vagyoni ellentétek, majdnem mindenki egyformán szegény volt. A berendezkedő kommunista rezsim az ötvenes évek közepén megpróbálta felszámolni a független magángazdákat. A hegyvidéki zónákban ún. állattenyésztési társulásokot hoztak létre, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a gazdáktól elvették az állatállományukat.

Szerencsére, ez az egész ország hegyvidékére kiterjesztett projekt egy-két év alatt megbukott. A megfogyatkozott és leromlott állapotba került jószágokat végül visszakapták a tulajdonosok. Ettől eltekintve, a magángazdák továbbra is a hatalom célpontjai voltak, húst, élőállatot, tojást és tejtermékeket kellett beszolgáltatni. Ellenkező esetben nem kaptak cukor-, liszt-, ruha-, és bakancsjegyet, sőt a világításra használt petróleum fejadagot sem kaphatták meg. A „privilegizált” munkás osztály minden korlátozás nélkül részesült a jegyrendszer „áldásaiból”. (A jegyrendszer utolsó tétele a kenyérliszt volt és 1966-ban szűnt meg. Ki gondolta volna akkor, hogy ez a fejadag-szisztéma 1980. november

1-től visszatér és tartani fog 1989 decemberéig, a Ceaușescu-diktatúra bukásáig?)

Amikor felsoroltam az okokat, amelyek miatt oly sokáig fennmaradt ez az archaikus világ, a felsorolásból kimaradt egy fontos tényező, a pénzhiány. Példának okáért, hiába volt egy tehetős gazdának akár tucatnyi tehene és birkanyája, azonnali készpénzhez nagyon nehezen jutott. Az élőállat adás-vevést szigorúan szabályozta és korlátozta a hatalom, így maradt a cserekereskedelem. Az ügyesebb kezű gazdák szinte teljes önellátásra voltak berendezkedve, a faházak építésétől a szerszámok készítéséig és javításáig mindent maguk csináltak. A nőknek is megvolt a maguk szerepe az önfenntartó életmód kialakításában. A ruházati cikkek java részét ők készítették és sok esetben a nyersanyagot (a lent és a kendert) is maguk termesztették és dolgozták fel. (Még emlékszem azokra a több méter hosszúságú kendervászon végekre, amelyeket Anna néni kiterített a zöld pázsitra, és vízzel locsolgatott, mindaddig, míg hófehérek lettek. Vajon napjaink ózonlyukas világában még meg lehetne-e tenni ezt, és akad-e még egy Anna néni, aki ismeri ezt az egész munkafolyamatot?) Így utólag nem csodálkozom, hogy még a '60-as évek közepén is sokan csángós viseletben jártak dolgozni. A ruházat előállítására hosszas folyamat volt, és a kopottabb öltözéket sem szabadott kidobni, annál is inkább, mert a munkaruhát akkor még pénzért adták, vagyis az árát levonták a fizetésből.

Gyermeki ésszel persze nem tudtam felfogni, hogy mi zajlik társadalmi-politikai szinten. Csupán azt láttam, hogy a hivatalos ünnepek alkalmából mindenhová Marx, Engels, Lenin és Sztálin képei vannak kirakva. Később Sztálin kikopott közülük, és megjelent Gheorghie Gheorghiu-Dej képe, először csak a tankönyvekben. Hogy ez milyen becses fotó volt, csak akkor derült ki, amikor a második B. Imi bajuszt és szemüveget rajzolt ennek a kommunista szentnek, és ezért az apját majdnem elvitték a rend éber őrei. Csak felnőttkoromban értettem meg azt is, hogy mit jelent az a suttogva terjedő mondás: „jó, hogy magyar az autó, de román a sofőr”. Az akkori területi-közigazgatási felosztás orosz mintára rajonokból és tartományokból volt kialakítva. Csík rajon a Magyar Autonóm Tartomány része volt, és mivel egy idő után a többségi nemzetet idegesíteni kezdte az „autonóm” szó, az elnevezés elejére biggyesztették a Maros szót. Aztán 1968-ban, a

megyésítéskor azt az egész maros-magyar-autót kivonták a forgalomból. Akkoriban azt sem értettem, hogy miért szerveztek ingyenes kirándulásokat az iskolások számára Sinaiaúra és Doftanára. A két helyszínen bemutatták nekünk, hogy hol dőzsölt a román király, és hol szenvedtek a „hős” kommunisták. A kemény propaganda ellenére a kommunista fák nem nőttek az égig, a Gyimesekben alig pár tucat tagja volt a Román Munkáspártnak. Ez a néhány „papírkomcsi” egy nap arra ébredt, hogy már nem egy munkáspártnak, hanem a kommunista pártnak a tagjai, és utána már hiába szerették volna mondani, hogy anyám, én nem ilyen lovat akartam. Kisiskolás koromban láttam olyan régimódi csángó temetést, ahol két siratóasszony hangos jajszóval kántálta el az elhunyt jótulajdonságait, és a halott nevében búcsút mondtak a hozzátartozóknak. Részt vettem egy fiatal cigánylegény temetésén, ahol a halott orrába piros muskátli volt dugva és két hegedűs zeneszóval búcsúztatta az eltávozottat. És végül láttam egy igazi kommunista temetést is. Az elhunyt illegalistát vörös bársonnyal letakart, nyitott teherautón szállították, volt egy rezesbanda, amelyik forradalmi dalokat harsogott, és volt egy pártember, aki dicshimnuszokat zengett. Utána ezt a komcsit csak szimplán elföldelték, sem egy isten veled, sem egy fakereszt...

Ahogy az öregek mesélték, a háború utáni első években semmiféle kulturális életről nem lehetett szó, mindenki csak a túlélésért küzdött. Az amúgy is nyomorúságos élet 1947-ben még rosszabbra fordult, abban az évben katasztrofális szárazság sújtotta az egész mezőgazdaságot. Éhínség lépett fel, az emberek az utolsó érértárgyaikat vagy használati cikkeiket cserélték el egy vékony kukorica- vagy búzalisztre. Az ötvenes évek közepére javulni kezdett a gazdasági helyzet, így lehetőség nyílt a kulturális élet beindítására. Középlekon ez a tevékenység két lelkes tanerő nevéhez fűződik: Holló Gáborról és Orbán Andrásról van szó. Ők első lépésként dalárdát és színjátszó csoportot szerveztek. Az akciónak olyan nagy sikere lett, hogy a '60-as évek elejére a négyszólamú vegyeskórus taglétszáma elérte a 120 főt. Ennek a dalárdának már az első időktől bérelt helye volt a rajon, sőt a tartomány legjobb kórusai között. Az énekesek közül sokan szerepeltek a színjátszó csoportban, és olyan darabokat adtak elő, mint a *Kádár Kata*, *Szép Görög Ilona* és *Az anyját fel nem ismerő leány* című zenés darab. (Ez utóbbi előadás kapcsán van egy kedves sztorim: G. Kati

alakította a főszerepet és nagy bánatára az udvarlóját kappanhangja miatt kihagyták a szereposztásból. Gabi tanító bácsi gondolt egy merész és egy „néma” szerepet kreált S. J. Pista számára, hogy a szerelmespár együtt lehessen a színpadon is. Közös szereplésük az életben folytatódott, és a mai napig tart, most is ott élnek Középlokon, mint boldog dédszülők.) A színjátszó csoport néhány egyfelvonásos vígjátékon kívül bemutatta a *Svejket* is, ami komoly botrányt kavart, elsősorban a részeges tábori lelkész szerepe miatt. Amikor pár év múlva ennek a darabnak az egyik szereplője súlyos motorkerékpár balesetet szenvedett, a csángók egyöntetű véleménye szerint ez Isten büntetése volt a *Svejkért*.

A kulturális tevékenységek színtere Középlokon a „zsidó templom” volt, ezt az épületet a hatalom kisajátította és kultúrházat csináltak belőle. Itt történtek a filmvetítések is, amelyeket az első időkben egy mozgó (műszaki gépkocsira szerelt) mozikaraván biztosított, és havonta egy vetítésre került sor. A helyzet sokat javult, mikor az ötvenes évek közepén saját vetítőgépet és mozigépészt kaptunk, így minden szombaton láthattunk filmeket. A mozi varázsát nagyban rontotta a filmek milyensége, szinte kizárólag szovjet partizános történeteket láthattunk.

Az igazi áttörés kulturális téren 1962-től datálható, ekkorra készült el az új művelődési otthon, amelyet „hazafias munkával” építettek fel. Minden családból egy személy havonta egy napot ingyen kellett dolgozzon ezen az építkezésen, az állambácsi csupán az építőanyagot adta. Ez a kultúrház méreteiben a csikszeredaival vetekedik, nagy színpada és óriási, kétszintes nézőtere van. Itt kapott helyet a mozi és a könyvtár is, amely az akkori lehetőségekhez képest nagyon gazdag könyvvállománnyal rendelkezett.

A kulturális körképből nem hagyhatom ki a csángó zenészcsaládok két közismert alakját, a Zerkula házaspárt. Az ők egyedi művészete külön tanulmány tárgyát képezi, zenéjük forrásanyag a mai tánc-házsmuzsika számára. Hogy milyen kicsi lett a világ és milyen nagyok voltak Ők, íme erre egy példa: a '90-es évek elején az észak-németországi Münsterben élő komám felhívott telefonon és örömmel újságolta, hogy a gyermekkora óta nem látott Zerkuláék ott szerepeltek Rajna-Vesztfáliában.

A kulturális ébredéssel párhuzamosan beindult a sportélet is. Ha a természeti adottságokat nézzük, azt gondolhatnánk, hogy akár nagy hagyománya is lehetne a téli sportoknak, ami sajnos nem így van. A régi időkre vonatkoztatva a magyarázat egyszerű: úgy a sífelszerelés, mint a korcsolyacipők nagyon drágák voltak, és ilyesmire akkor még nem jutott pénz. A faluban az egyetlen sportlétesítmény a tekepálya volt, amely a mostani áruház helyén állott. Néhány ember hétvégi szórakozását biztosította csupán, soha nem lett belőle versenysport. Az ötvenes évek végére elkészült a szabadtéri strand, de nem lehet tudni, mi okból, az úszás oktatására soha nem került sor. Említésre méltó, hogy a vasutasok önerőből röplabdapályát építettek, és a hozzávaló sportfelszereléseket is maguk vásárolták meg. Amikor már annyira meggazdagodtak a csángók, hogy biciklire is jutott pénz, létrejött egy csapat, amely a helyi és a rajoni versenyeken pedálozott. Az igazi, sok embert megmozgató sportág természetesen itt is a foci volt. A gyár csapata a '60-as években élte virágkorát, a rajon legjobbjai között tartották számon őket. Sajgó szívvel emlékezem a „csángó aranycsapat” néhány kiválóságára: Kis Béla, Kamauff Sándor, Oltyán Gyurka, Deáky Péter, Csapár Gyuszi, Kiss Ignác...

Visszatekintve a drónok és a GPS-ek, a plazmatévék és a laptopok, az elektronikus könyvolvasók és az okostelefonok világából az 1950-es évek műszaki világára, hihetetlenül ósdinak és valószerűtlennek tűnik minden. Az akkori „műszaki csodák” mind mechanikusak és gőzmeghajtásúak voltak: az egész fűrészgépjárat mozgásba lendítő, hatalmas gőzgép, a vasúti mozdonyok, a cséplőgép, sőt a faluban létező, egyetlen favágógép is gőzmeghajtással működött. A postahivatalban lévő telefonközpont, ahogy most utólag megsaccolom, nem sokkal a feltalálása után kerülhetett ki Puskás Tivadar kezéből. Amikor a '60-as évek végén szüleimhez is bekötötték a telefont, az még mindig az őskor volt, a hatalmas méretű, kurbilizható készülék mellé két, nagyméretű szárazelemet is bekötöttek, amelyeket, ha jól emlékszem, félévenként ki kellett cserélni. A vasútállomásnál működött az általam legkedveltebb technikai berendezés, a Morse-féle szikratávíró. Sokszor bámultam az ablakon keresztül, ahogy a forgalmista kopogtatta a jeleket, és a két, tárcsára felszerelt keskeny papírtekercsen sorban megjelentek a pontokból és vonalokból álló táviratok. (Álmomban sem gondoltam akkor, hogy 1973-ban én is szakképzett rádiótávírdász leszek.)

A faluban az elsők között lettünk rádiótulajdonosok, 1959-ben. Ez egy kristály detektoros, kéttekerceses, egészen szimpla készülék volt, de egy kb. 15 méter magasban kifeszített antenna segítségével csodára volt képes: lehetett fogni vele a Kossuth rádiót! Még most is a fülemben cseng a *Csillagok, csillagok / szépen ragyogjatok...* kezdetű dal cimbalmon játszott néhány üteme, amelyet az esti mese kezdetén és a mese végén játszottak be. A XX. század eleji audio-technikát nagybátyám gramofonja képviselte, hatalmas hangtölcsérével, amely rugós meghajtással, felkurblizás után lépett működésbe. Az „újabb”, szintén mechanikus meghajtású ilyen készülék a patefon volt és Kati nővérem vásárolta az első fizetéséből. Mindig csodáltam a zenészeket és a hangszereket, így majdnem pontos leltárom van az akkori időkből. Köztisztelő tárgy volt a templom orgonája, az iskolánál lévő pedálos harmónium, és a Szendrey báróné bécsi zongorája. A helybéli zenészek pár hegedűjén és gardonyán kívül volt két citera, egy tárogató, egy Weltmeister és egy Hohner márkájú tangóharmonika, s néhány „saját gyártmányú” furulya.

Az egész községben gyermekkorom idején egyetlen fényképezőgép létezett, egy Zeiss Ikon. A gép érdekessége abban állt, hogy a fókuszálláshoz a lencsét ki kellett ugratni a lapos dobozából, egy bőrrel bevont, harmonikaszerűen kinyíló-csukódó mechanizmussal. Ezt a német műszaki csodát sokszor volt alkalmam kézbe venni, mivel a gép tulajdonosának, R. Károlynak fia, Anti, gyermekkori jóbarátom volt.

A végére hagytam egy mulatságos sztorit, amely a fenti témával kapcsolatos. Az ötvenes évek végén a szövetkezeti boltban megjelent az első motorkerékpár, egy Czetka Jawa. A jónép csak megbámulta, de vásárló nem került rá, lévén hogy 7000 lejbe került. Az összeget azért jegyeztem meg, mert apám másfél évi fizetésének felelt meg. Aztán egy nap egy idősebb csángó néni jelent meg a Köncse-féle boltban, azzal hogy megveszi a motorbiciklit. Persze, nem hogy neki, de az egész faluban senkinek sem volt hajtási igazolványa motorvezetéshez. A néni végül elárulta, hogy úgy hallotta, ismét pénzbeváltás lesz, azért fektette be a megtakarításait a motorba. Amíg tolta hazafelé azt a gépet, a fél falu gyermekserege kísérte, és hosszú időre volt pletykatéma.

TEMLOM ÉS ISKOLA

Kaján csíki magyarok azzal hergelik a csángókat, hogy azért olyan buzgó templombajárók, mert egész héten egyfolytában káromkodnak, amit vasárnaponként meggyóznak és leimádkoznak. Ha van is némi igazság a dologban, az kétségtelen, hogy a gyimesiek hívó katolikusok. Különösen nagy a Szűzanya tisztelete és a község védőszentjének, Mária Magdolnának a búcsúja igazi zarándoklatot jelent a gyimesiek számára. Ilyenkor térnek vissza a közelebbi-távolabbi vidékekre elszármazottak. Közülük egyesek a szűkebb pátriából, Székelyföldről, sokan az anyaországból, de vannak, akik Svédországból, sőt Amerikából jönnek haza. A csángók vallásosságáról itt csak egy példát említenék: P. Dezső, volt osztálytársam a '70-es években egy nagyon súlyos szívmitűtéten esett át. Erős volt a szervezete és nagy volt a hite, mert amikor 2009-ben összefutottam vele a csíksomlyói búcsún, boldogan újságolta, hogy ez volt a 18. búcsújárása. Természetesen minden alkalommal a keresztaljával, gyalogosan jött, ami Középlekről odavissza 80 km-t jelent, és Dezső abban az esztendőben töltötte a 60. évét!

*Márton Áron bérmál Gyimesközéplekon 1970-ben.
A tőle jobbra álló fiú a szerző fiatal korában*

Közismert tény, hogy a boldog emlékezetű Márton Áron püspököt 1949-ben markos csángó legények védték és kísérték a Gyimesekből Csíksomlyóra, és az is, hogy szabadulása után a szentéletű püspök egyik első bérnálos útja ide vezetett, 1970 júliusában. (Ereklyeként őrzöm azt a fotót, melyen az a pillanat van megörökítve, mikor engem is a bérnálos szentségében részesít Isten szolgája, Áron püspök.)

Jó példa a csángók vallásosságára, hogy a legvadabb kommunista-ateista korszakban templomot építettek Gyimesbükben. És nem is akármilyent! Úgy tudom, egész Székelyföldön még csak a tusnádi híveknek sikerült templomot építeniük a 40 évig tartó diktatúra alatt. A gyimesbükki templomot 1976-ban szentelték fel, és a helyi folklórból rövidesen bevonult egy történet az építkezéssel kapcsolatban. Egy nagyon nehezen járható helyről lófogattal vontatták a rönköket, és ennél a munkálatnál is ott volt Dani Gergely, a bükki plébános. Amikor a lovak sehogy sem tudták kihúzni az elakadt rönköket a kátyúból, a csángó atyafi kézbe vette az ostorát és odaszólt:

- Plébános úr, legyen szíves, menjen csak egy kicsit arrébb...
- Megyek, fiam, és az Isten bocsássa meg neked...
- Húzzatok, hogy az a...!! - és a végén sikerült elvontatni azokat a rönköket.

A templomépítő Dani Gergelyt Isten különös kegyelmében részesítette, szolgálat közben, az oltárnál érte a halál...

A mostani fiataloknak egészen természetes, hogy a római katolikus szentmise magyar nyelven folyik. Az én időmben latin misét celebráltak, ami azt jelentette, hogy a pap az egész szertartást latinul mondta, csupán a szenténekek és a prédikáció volt magyarul. Ami napjainkban szintén furcsán festene, az akkori szertartás szerint a pap az oltár felé, a híveknek háttal fordulva végezte a misét. A ministránsoknak nem volt könnyű dolguk, egy kis útmutató könyvecskéből meg kellett tanulni az összes latin választ a plébános úr szövegére. Apropos, ministrálás, hittanórák és templomba járás... Ezeket a vallásos tevékenységeket az ateista hatalom erélyesen tiltotta és az iskolán keresztül a fiatalokat próbálta befolyásolni. A plébánián tartott hittanórákat betiltották, ezért falurészenként, magánházaknál folytatódott a hitoktatás. A templomba járó, ministráló iskolásokat a magaviseleti jegyük levonásával fenyegették, de tudomásom szerint soha nem került sor ilyen büntetésre. A saját házukban lakó, gazdálkodó falusiakat amúgy sem tudta úgy a

A gyimesbükki római katolikus templom, felszentelve 1976-ban

markában tartani a hatalom, mint a szolgálati lakásban élő munkásokat. Így a Gyimesekben, a korlátozó intézkedések ellenére, szinte zavartalan volt a hitélet.

Az 1956-os magyar forradalom hullámverései Csángóföldre is eljutottak. Láttuk a nagyméretű gúnyplakátokat, amelyekkel a komcsi agitátorok teleszórták a falut, és megrémülve hallgattuk a felnőttek suttogását, miszerint lehet, hogy ismét háború lesz. A Kolozsváron tanuló bátyám is hozta a rossz híreket a letartóztatásokról és két tanára öngyilkosságáról. Nem sikerült kiderítenem, hogy volt-e összefüggésben a forradalommal, de 1958-ban a gyimesközéploki és a szentdomokosi katolikus papokat letartóztatták és sok évi kényszermunkára ítélték. Hogy állami szinten meddig terjedt az ateista agy mosás, azt csak gimnazista koromban ismertem meg igazán. Többek között rájöttem két „ollózásra” a magyar nyelv- és irodalomkönyvünkben. Móra Ferenc *Szeptemberi emlék* című írásából az „Unus est Deus” (Egy az Isten) bekezdéstől a befejező részig teljesen kihagyták a szöveget. Arany János *A fülemile* című verséből a „...„honnan Istent jókor reggel / magasztalja szép énekkel” sorokat „felejtették ki”. A megállói iskola

falán van egy márványtábla, amelynek a szövegét csak az idősebbek elmondásából ismertem: Építtette gróf Majláth Gusztáv Károly, erdélyi püspök, 1909-ben. Ezt a márványtáblát leszedni nem merték, de olyan vastagon bemeszeltették a kommunisták, hogy olvashatatlan volt. (Nem a témához kapcsolódik, de mégis: számos vasúti tehervagonra láttam felpingálva, hogy CFR, de az öntöttvas kerékagyon az állt letörülhetetlenül, hogy MÁV, a vasúti síneken meg az, hogy Diósgyőr, 1912.)

Nekünk, az 1949-ben születetteknek „szerencsénk” volt az iskolával, hétéves kortól kezdtünk és mi voltunk az utolsó korosztály, akik hét osztályt végeztünk. Aki bejutott a gimnáziumba, az négy évet kellett tanuljon, a szakmai iskolák 2 vagy 3 évesek voltak. Az ingyenes tankönyveket csak az 1960/61-es tanévtől adták, így 1956-ban nem csak a ceruzát, füzeteket, a tankönyveket is meg kellett vásároljuk. Sok szegény csángó gyermek csak palatáblával járt az iskolába, és kínkeservesen fejezte be a kötelező négy elemi. Második osztálytól jött még egy pluszkiadás, meg kellett venni a tintát, a tollszárat és az acél tollhegyeket is. Kuriózusként írom le, hogy az 1958/59-es tanév kezdetéig az 5-ös volt a legjobb osztályzat, és minden év végén egy magyar nyelvű *Értesítőt* adtak a kapott jegyeinkről, ellenőrző könyvecskénk nem volt. 1959-től nagyot változott a világ: a 10-es lett a legjobb osztályzat és egyre nagyobb hangsúlyt helyeztek a román nyelv oktatására, valamint ebben az évben cserélték ki a magyar nyelvű keresztlevelemet románra és kereszteltek át szüleimmel együtt román keresztnevére.

Középkoron abban az időben két elemi iskola volt, az állomási és a Kápolna-patak szádánál álló egyházi, amelyet kisajátítottak a komcsik. A Megállón létezett az V-VII. osztály, amelyhez egy bentlakás is tartozott a távol lakó tanulók számára. Én közelebb lakónak számítottam, így naponta 7 km-t gyalogoltam oda-vissza, három éven keresztül. Az iskolahálózatot viszonylag hamar kibővítették, felépült a Hidegség-szádi (Süketék-féle) nyolcosztályos iskola. Majdnem minden patakon elemi iskola létesült, 1970-re már 11 tanintézet működött a községben.

Az állomási iskolánál mindössze három tanerő oktatta a négy osztályt, a már említett Holló Gáboron és Orbán Andráson kívül Orbán Erzsébet is tanított, bár úgy emlékszem, ő eredetileg óvónő volt. Az akkori tanulóknak iskolán kívül is sok feladatuk volt, papírt, üres üveget, ócskavasat kellett gyűjteni, meg kellett ismerni a gyógynövé-

nyeket és azokat is be kellett gyűjteni. Az iskolánk udvarán faiskola létezett, ezért minden tanuló egy gyufásdoboznyi alma-, körte-, és szilvamagot kellett beszoalgtatasson. Cserébe megfogant, 1-2 éves csemetét kaptunk, amelyet otthon, a kertünkben el kellett ültetnünk. A kézimunkaórák keretén belül a tűzifa felapritásától a fúrás-faragáson át a gombok felvarrásáig sok mindenre megtanítottak. A jó és hasznos dolgok mellett egy rakás gügyeséget is meg kellett tanulni. A dalárdánk repertoárjában például kötelező módon kellett szerepeljenek az olyan „gyöngyszemek”, mint a „Drága hazánk, nyíló virág / Büszkén ragyogtasd a szirmaid / Népünk erős szívébe zárt / Boldog aki itt lakik...” vagy egy még szebb nóta: „Királyok, hercegek, grófok / Fasiszták és burzsujok / Reszkessetek, mert feltámadt / Az éhes proletár...” Amikor tanfelügyelő érkezett hozzánk, akkor azt a „költeményt” mondtuk fel, hogy: „Ez itt egy ház, nagyúri fészek volt egykor / S ma? Gyermekek Háza / Kertjében rigók fütyörésznek / Fütyülnek a volt uraságra...” Amivel minden pártellenőrt levettünk a lábáról, az a következő „vers” volt: „Süvít a szél Doftánáról, hordja-viszi a havat / Doftánai magas várban ül a munkás zár alatt / Alatta kő, felette vas, ablakán befúj a szél...” Még szerencse, hogy azért a klasszikus magyar próza és költészet javát is megismerhettük, és ebben sokat segített a könyvtár is.

A megállói iskolánál komoly tanítói gárda fogadott az 1960/61-es tanévben, amikor ötödik osztályba léptem. Engedtetsek meg nekem, hogy emléküik előtt tisztelegve, név szerint megemlítssem őket: Bodor Ibolya iskolaigazgató; tanítók, tanárok: Antal Pál, Simon Vencel és neje, Simon Júlia, Antal József, Fekete Péter, Timár György, Ördögh Melánia, Székely Anna, Sandulache Dragomir. Alig végeztük el az ötödiket, amikor politikai okokból kirakták a tanügyből a mindnyájunk által nagyon szeretett Pali tanító bácsit. Ő egy igazi „lámpás” volt, rengeteg csángó gyermeknek segítette a tovább tanulását, és nagyon sok felnőttet juttatott munkahelyhez. Az idősebb generáció, amelyik olyan sokat köszönhet Neki, igazán állíthatna egy emlékplakettet a megállói iskolánál az ő tiszteletére...

Az 1961/62-es tanév nagy változásokat hozott: Bodor Ibolyát kinevezték igazgatónak a csíkszeredai gimnáziumba, helyette Fekete Péter lett a diri. A Simon házaspárt áthelyezték Gyergyószentmiklóásra és a hiányzók helyére egy fiatal gárda érkezett: Brugger Éva, Domokos Etelka, Portik-Cseres Ibolya, Mihálcz Irma és Ferencz S. István.

Gál Péter: Egy „tiszteletbeli csángó” visszaemlékezései 87

A tanító nénik az oktatáson kívül a dalárdában énekeltek és néptáncot oktattak. Pistuka tanító bácsi pedig egy olyan színes irodalmi és sportmozgalmat honosított meg iskolánkban, amilyenre addig nem volt példa. Csupán kifejezett óhajának engedek, amikor nem sorolom érdemeit, annyit azonban elmondhatok, hogy most, ötven év után is vannak tanítványai, akik nagy tisztelettel és szeretettel gondolnak volt tanítójukra...

„SZÍNESEK” A GYIMESEKBŐL

A régi világban faluhelyen, ahol nem volt semmi kommunikációs felszerelés, fokozottan működött a „falurádió”, vagyis a szájról szájra közvetített híradás. Bármilyen esemény, amely eltért a megszokott hétköznapitól, közbeszéd témája lett. Egy-egy jelentősebb történés évekig pletykatéma volt, a rendkívüli események pedig bekerültek a csángó legendáriumba, vagy szállóigévé alakultak.

Kisebb eseménynek számított, hogy K. Attila, aki a tengerészetnél töltötte kötelező katonai szolgálatát, hazajött szabadságra, természetesen tengerész egyenruhában. A falu népe szájátva bámulta, lévén, hogy addig még nem láttak tengerjáró csángót. Egy másik hazalátogatás már szenzációs hír lett. A Béla testvére, Imre egyenesen Svédországból érkezett, egy akkora kocsival, amelyik alig fért be a Béla bácsiék nagykapuján. Ez az elcsángált úriember a '30-as években ment ki, először Magyarországra, majd Svédországban a repülőgépgyártásban helyezkedett el, és nagy vagyonra tett szert. Az volt a vicces, hogy betegesen irtózott a repüléstől, ezért mindig autóval jött. Apuval jó barátok voltak, és tőle hallottam az alábbi történetet: a svédországi autósalon tulajdonosa, ahol a kocsijukat vásárolták, amikor megtudta, hogy milyen hosszú útra mennek, egy reklámszerződést ajánlott A. Imrének. A feltétel az volt, hogy ha műszaki hiba nélkül megteszi a Stockholm–Gyimesközéplek távot, ebből ők csinálnak egy nagy reklámot, és az Imre része ötezer korona lesz (ez egy új autó árának felelt meg). Imre bácsi meg is járta az utat problémamentesen, de senki sem akarta elhinni, hogy azt a pénzt ki is fizették, és hogy ebben az üzletben nem volt semmi kapitalista trükk.

Írásom elején említettem, hogy egy elég nagyszámú zsidó közösség is élt a faluban a háború kezdetéig. A rendszerváltás után, 1957-ben kiköltözött Izraelbe az utolsó zsidó család is. Nagy volt tehát a

meglepetés, amikor 1968-ban Izraelből hazalátogatott Arnoldnak, a volt gyárosnak a fia. Apja azért küldte haza, hogy keresse fel az őseik temetőjét, amely ott van a Hegyeshavas előtt emelkedő, Borjúkert elnevezésű domb oldalában.

Az olyan események, mint amilyenek L. Gyurka vagy Titi, az állatorvos nevéhez fűződtek, ismétlődésük miatt sokat veszítettek érdekességükből. Ez a L. Gyurka minden május 1-jén, a szabadtéri strand megnyitásakor, bármilyen is volt az idő, fejest ugrott a medencébe. Tette ezt abban az évben is, mikor ezen a napon havasesó esett. Szerinte csak azért nem kapott tüdőgyulladást, mert ugrás előtt „bemelegített” három-négy deci pálinkával. Titi, az állatorvos gyakori nőszüléseivel lepte meg a csángókat. Amikor Középkokra érkezett, egy nő is volt vele, akiről feltételezték, hogy a felesége. Ezt a nőt 3-4 hónap múlva egy másik nő követte, és ez így ment derék állatorvosunk öregkoráig.

Két „hóttettet” is meg kell említsek: L. Imre, egy szomszósabb napján, lóháton tért be a J. J. Béla kocsmájába néhány pohár sörre. K. György, akit falopás alapos gyanújával kísértek be az örsre, (szerinte) ártatlanul kapott egy pofont, mire elpáholta mind a két rendőrt, és mivel az egyiket a petróleumlámpával verte fejbe, majdnem leégett az örs. S ha már a bunyónál tartunk, akkor szólnom kell G. Jósikáról is, aki a mondás szerint akkorát üt a fejével, mint Papp Laci a kajakjával. Jósika fogadásból kerítésdeszkákat tört le a homlokával és egyszer, a szemem láttára ő és egy munkatársa alaposan megruháztak egy kötekedő társaságot, amely vagy 6-7 beszszelt tagból állt.

Még két-három „színeset” mesélek el, az első a nagyon mélyen alvó emberrel kapcsolatos, akire gúnyosan azt mondják a csángók: „csak szunyókál, mint Ny. Péter a templomban”. A mondás úgy keletkezett, hogy a templomban, a padosor szélén ülő Ny. Péter elaludt, kiesett a padból, és mivel jól bevverte térdét-könyökét, egy hangos, trágár kifejezés szaladt ki a száján. A hívek majd megverték, és a plébános úr is nagyon megszidta, mire Péter bácsi azzal védekezett: bocsássanak meg, csak elszunnyadtam egy cseppet.

Hál’ istennek, kevés verekedés történt (történik) a faluban. Ha mégis keletkezik egy kisebb bunyó, arra szokták mondani: „összeakaszkodtak, mint V. Mihály a medvével”. A történet a Ceau-korszakban játszódott, amikor a medve szent állatnak számított. Mihály a Naskalaton pász-

torkodott és a nyáját megtámadta egy medve. Ő a rövidnyelű fejszével és a kutyákkal védekezett. A maci alaposan megölelgette és belekarmolt a hátába is, amíg sikerült a fejszét a medve nyakába vágni. A vérző fenevadat a kutyák lehúzták és Mihály agyonverte. A sebesült pásztort a vásárhelyi kórházban foltozták össze, akit a végén majdnem bebörtönöztek, mivel egy védett állatot ölt meg.

Igazi hagyományos csángó lakodalom volt a P. P. Ilusé, úgy az ötvenes évek derekán. A gyönyörű szép menyasszonnyal kezdve az egész násznép népviseletbe volt öltözve, és a talpalávalót Zerkuláék húzták. A szokásnak megfelelően a gazda egy keréknagyságú, a közepén lyukas, fonott kaláccsal és egy üveg pálinkával járt körbe, hogy a báméskodókat megkínálja: – Aki nem kiáltja, Deus, az nem kap belőle! – harsogta János bácsi, és mi, gyermekek lelkesen visítottuk: Deus, Deus!, de fogalmunk sem volt, hogy az mit jelent. Majd csak ministráns koromban tanultam meg, hogy az Isten nevét invocáltuk. (Ide kívánczik egy visszacsatolás. Kiskoromban gyakran hallottam két közmondást emlegetni: az első, hogy „kend sem jobb a Deákné vásznánál”, a második: „Vége Víg Andrásnak”. Velem együtt, akik idézték, azok sem tudták, hogy az első mondás Petőfi „János vitéz”-éből van, a második egy Arany János képrejtvény, azzal a megfejtéssel: „Vége Víg Andrásnak / Mert neki sírt ásnak / Ma ásnak Andrásnak / Holnap ásnak másnak.” Azt is csak gimnazista koromban tudtam meg, hogy a közkedvelt *Hallod-e, te kőrösi lány...* című nótát már Jókai napszámosai is énekelték a XIX-ik században, a *Gazdag szegények* című regényben.)

RÉGI EMBEREK, RÉGI TÖRTÉNETEK

1944. szeptember elején egy hosszú, tehervagonokból álló szerelvény gördült ki a gyimesközéploki vasútállomásra. Ezen a menekülteket szállító vonaton rajta volt apám, az ötödik gyermekével várandós édesanyám és négy testvérem, akik közül a legnagyobb is alig töltötte be a kilenc évet.

Hosszú és keserves utazás után Nyírbalkányban kötöttek ki, ahol egy Ster nevezetű özvegy svábhöz szállásolták el őket. Hiába menekültek olyan messzire, az oroszok úgyszólván utolérték őket, és apámat elhurcolták „malenkij robotra”. Debrecen mellett egy egész héten át temették az elesett oroszokat.

- Hosszú árkokat ásattak, a katonákról minden ruhát és lábbelit le kellett szedjünk. Olyan mély árkokat kellett ássunk, hogy két-három rend holttest került egymás fölé, egy rend szalma, egy rend orosz. De ott sem volt demokrácia, fiam, mert az elesett tisztnek külön sírgödröt kellett ássunk, egyenruhásan, csizmásan temettük, és a dízsörtűz is járt neki - mesélte apám. Egy szerencsés pillanatban sikerült megszöknie a sírásó brigádból, de napokig bujkált és rejtőzködött, amíg a front eltávolodott.

A fentieket csupán bevezetőnek szántam egy történethez, amely Nyírbalkányhoz (is) kapcsolódik.

1967 őszén olvastam egy könyvet, Katona Béla írta, a címe: *Várad a viharban* (A pontos évszámra azért emlékszem, mert egy baleset miatt hosszabb időre kórházi kezelésre szorultam.) A könyv a Nagyváradról elhurcolt zsidók kálváriájáról szól, akiket a gyimesi erődítmények építéséhez rendeltek kényszermunkára. A szerző többek között azt is írta, hogy a felügyelő örök közül kegyetlenségével kitűnt egy B. nevezetű, gyimesi származású szakaszvezető. Amikor erről az olvasmányélményemről mesélni kezdtem édesapámnak, legnagyobb megdöbbenésemre azt mondta, hogy nemcsak hogy ismerte ezt a B-t, de a szeme láttára gyilkolták meg Nyírbalkányban. A Ster bácsi kertjében dolgozva, apu észrevette, hogy a szemközti ház padlására három magyar katona lopakodik fel, hátizsákosan, de fegyvertelenül. Arra a padlásra nem létra, hanem rendesen kiépített falépcsősor vezetett fel.

A ház elé nemsokára megérkezett egy német egyenruhát viselő katona motorkerékpáron. Leszállt a nyeregből, levette a sisakját és a nagy motoros szemüvegét, megtörölte az arcát és cigarettára gyújtott. Volt idő tehát, hogy apám jól megnézhesse, és fel is ismerte, B. volt az! Közben a három, civilbe öltözött magyar katona kezdett leereszteni a lépcsőn. B. valamit gyanúsnak találhatott, mert a pisztolya után nyúlt, de az elől érkező szökevény valahonnan a ruhájából előrántott egy szuronyt, B. torkába vágta, majd mindhárman elmenekültek. És a történet itt még nem ért véget. A hatvanas évek közepén apámat a gyimesfelsőloki kórházban kezelték. Az idősebb betegek esténként főleg a háborús történeteiket mesélték egymásnak. Egy korosabb nő panaszkolta, hogy az ő férje is eltűnt a háborúban. Úgy mondta, hogy 1944 őszén azt a hírt kapta felőle, hogy átállt a német

katonasághoz, és azóta semmit sem tud róla. Az elbeszéléséből kiderült, hogy ez az asszony B. felesége volt.

- De én egy szót sem szóltam neki arról, amit akkor Nyírbalkányban láttam - fejezte be apám a történetet.

Van még egy, akár misztikusnak is nevezhető történetem onnan, Nyírbalkányból. Apámat 1930-ban sorozták be román katonának. Bukarestbe került és nagy szerencséjére egy ezredesnek lett a parádés kocsisa, ami nagyon könnyű szolgálatnak bizonyult.

- Csak egyszer volt nehéz, 1931-ben, amikor odarendeltek a királyi palota elé, és annak a taknyos kölyöknek (mármint az akkor 10 éves Mihainak, a leendő román királynak) úgy kellett verjük a díszlépést, hogy szakadt le a csizmánk talpa - mesélte apu.

Aztán a nagy szerencséből nagy szerencsétlenség lett, egy megvadult ló úgy megrúgta, hogy a jobb lába három helyen törött el, le is kellett szereljük. Ne felejtsük el, ez a baleset 1931-ben, Bukarestben történt. 1945 tavaszán Nyírbalkányban jött egy cigányasszony, aki egy szitában babszemeket rázva jövendőt mondott. Mivel csak egy szelet kenyeret kért, Ster bácsi belement a dologba és jósoltatott. Amikor apámra került a sor, a cigányné azzal kezdte, hogy rámutatott a jobb lábára és azt mondta, hogy azzal a lábával sok baja volt. Apu, hogy az ellenkezőjét bizonyítsa, párszor kirúgott a jobb lábával.

- Magának ez a lába három helyen volt eltörve - mondta határozottan a jósnő, majdnem másfél évtizeddel a baleset után és jó 800 km-re Bukaresttől!

Szüleim sorsáról és a háborús időkről többet nem mesélek, azok már más történetek. A fenti események kapcsán csupán annyit, hogy megmaradt az a három nyelven: magyarul, oroszul és románul írt utazási engedély, amelyet Szabolcs Vármegye Törvényhatósága állított ki 1945. március 29-én, s amellyel szüleim és testvéreim hazajöhettek a menekülésből.

A múlt század '30-as éveire már kialakult egy stabil lakossági struktúra Középlokon, amely nyelvében magyar volt, de eredetére nézve nagyon tarkabarka. Az őshonos csángók mellett élt itt egy elég nagyszámú zsidó közösség, voltak oroszok, svábok és szászok, örmények és cigányok. A magyar származásúak kettős eredetűek voltak, nagyrészüket a Székelyföldről, vagy a tágabb pátriából, Erdélyből került ide, és volt, aki az anyaországból jött. Ezek a „jövemények” általában

a nadrágosok kategóriájába tartoztak: tanítók, tisztviselők, kisiparosok, kereskedők vagy a gyár műszaki emberei voltak. Nem végeztem ilyen irányú kutatásokat, de a vezetéknevük alapján feltételezem, hogy a Molnár, Páll, Demeter, Koncz, Orbán, Köncse, Holló, Karda, Bálint, Gál, Szakáli, Bocskor, Barabás, Péter és Kovács családok erdélyi származásúak voltak. A Sándorffy, Szendrey, Tóthfalussi, Deáky és Füzessy nevezetűek nagy valószínűséggel az anyaországból jöttek. A Fejér és a Fejes családok örmények voltak, és nem volt kétséges Iván, Szirosztáj és Nelipa hovátartozása sem. Kamauff, Firtelmeister és Buckhel szászok vagy svábok voltak, de a Pais, Léhner és a Vurtán nevek kérdőjelesek. Volt egy Moldován nevezetű gépész, aki Budapestről érkezett a '20-as években a gyárhoz, aki a román neve ellenére egy kukkot sem tudott románul. Különös és egyedi volt a Ricini család, amelynek felmenői olasz-felvidéki, magyar-máramarosi sváb és csikborzsovai székelyek voltak.

A három orosz története visszanyúlik az első világháborúig, mindhárman katonaszökevények voltak, akik a bolsevikok elől menekültek el. Az öregek azt mesélték, hogy egy lopott hajóval jöttek át a Fekete-tengeren, de azt már nem tudni, hogyan kerültek a Gyimesekbe. Iván és Nelipa a gyárnál dolgoztak, itteni nőt vettek feleségül, de csak Ivánéknak volt gyermekük. Szirosztájról mindössze annyit tudok, hogy Barackosban élt és ő volt a „szentképfestő”. A Szűzanyát és kisedét ábrázoló képét magam is láttam, elég tehetséges festő lehetett.

1957-ben kivándorolt Izraelbe az utolsó zsidó család is, Mendalovichék. Azért emlékszem nagyon határozottan erre a családra, mert a kislányuk, Manyika osztálytársam volt az 1956/57-es tanévben. Ez a Manyika messze az osztály legjobb tanulója volt, és egy különös testi hibával rendelkezett. A bal kezén két, egymásból kinövő hüvelykujja volt, a másik négy ujjja teljesen rendben nőtt a maga helyén. Ilyen anatómiai elváltozást sem azelőtt, sem azután nem láttam egész életemben. Pontosán nem tudom, hány zsidó család élt ott hajdanán, de az biztos, hogy mára még az emléküik is kezd feledésbe merülni. Egy mai fiatal középlokinak már semmit sem mond az, hogy „zsidó feredő”, nem tudja, hogy hol állt a „zsidó templom” és mik voltak a „zsidó házak”. (Egy képzeletbeli sétám alatt megszámláltam, hogy a főút mentén hat nagyméretű, több családot befogadó munkáslakás állott, amelyeket a zsidó gyáros építtetett, innen az elnevezés. Ma már

csak egyetlen ilyen ház áll, a többiek helyén üzletház, benzinkút, turisztikai információs iroda, illetve új lakóházak épültek.)

A már említett két örmény családból Fejesék még az ötvenes évek elején elköltöztek, én csak Fejér Miklósról, a szimpatikus, közkedvelt Piki bácsira emlékszem. Az öregúr a '30-as évek tip-top eleganciájával öltözködött: színes csokornyakkendők, térdnadrág, hófehér térdzokni és csatos félcipő. (Mivel enyhén raccsolva beszélt, a Miklós-Miki névből így lett a Piki.) Öltözködésben mégis Szendrey báró vitte el a pálmát, pompás kalapjai, elegáns öltönyei, prémes kabátjai, az elmaradhatatlan fehér selyemsálja és a drága sétatálcája közcsodálat tárgyai voltak. Nem néztem utána, hogy tényleg báró volt-e ez az úriember. Annyit biztosan tudok, hogy a felesége, Walter Emília osztrák származású zenetanárnő volt. Náluk lehetett megcsodálni azt a hatalmas bécsi zongorát, amelyen a barátomat, R. Antit zongorázni tanította ez a hölgy. A neve azért rögződött a memóriámban, mert minden kottalapra rá volt írva lila színű tintával.

Van egy érdekes fotóm, egy emlékérméről készült fénykép, amelyet az idősebb Ricini Antal kapott egy vasúti alagútfúrás befejeztével Galíciában, 1905-ben. Barátom nagyapja, ez az Anti bácsi egy máramarosi sváb nőt vett feleségül, és az első világháború után vendéglőt nyitott Gyimesközéplokon. Egyetlen fiuk, Károly ott született, ő egy csíkborszovai lányt vett feleségül, és 1969-ig ott is éltek a faluban. A vendéglős Ricini papa a '40-es években szép, nagy házat építtetett Csíkszeredában, amit a kommunista rezsim kisajátított. Csak 1969-ben engedték meg a komcsik, hogy a jogos örökös elfoglalhasson két szobát a saját házából. A teljes házat és telket a '70-es évek közepén kapták vissza a barátom szülei. Annak ellenére, hogy az ifjabb Ricini Antal (akivel nemcsak gyermekkori jóbarátok, hanem komások is vagyunk) ereiben négyféle vér keveredik, ő mégis egy százszázalékos székely, aki megmutatta a saját térfelükön, Németországban a német autószerelőknek, hogy náluk is jobb műszaki szakí.

A községközpont felé haladva, az országút bal oldalán áll az akkori falu egyetlen emeletes háza, a Lovászéké, amelynek a földszintjén volt a Lajos bácsi híres zöldséges boltja. A középső Lovász gyerek szintén osztálytársam és jó barátom volt, ezért sok szép emlék köt ehhez a házhoz. A családfő váratlan, korai halála után a megmaradt csonka

család elköltözött, napjainkra ez az épület betört ablakaival, megcsúszott alapzatával lefordulni készül a domboldalról...

Nem fejezhetem be ezt az időutazást anélkül, hogy ne emlékeznek meg a jószágos, áldott emlékü Karda néniről, volt középloki szomszéd-asszonyunkról. Tera néni vigyázott ránk, ha szüleink elutaztak valahová, vagy nagyon el voltak foglalva valamivel. Ő tanított régi, szép énekekre és imádságokra, és ő hozott minden névnapomra szebbnél szebb cserepes virágot. Szegény öregasszonyt rengeteg sorscsapás érte, elveszítette a hallását, a férjét és két katonafiát. A nagyobbik fiút még élve hozták haza a frontról, a csíkszeredai kórházban halt meg. A kisebbik, Imre Sztálingrád alól írt utoljára, majd nyoma veszett. Ez a fiatalember művészi hajlamokkal bírt, néhány agyagból mintázott és kiégetett, zománcozott munkáját magam is láttam. Édesanyja a halála napjáig hazavárta Imrét, mert szentül hitte, fia nem halt meg, csak fogságba esett. 2013 nyarán, a Sebő-szoborállítás miatt hosszabb időt töltöttem a Gyimesekben. Ekkor sikerült rátalálnom ennek az Imrének egyik levelére, amelyet 1942. március 15-én írt a szüleinek. Az ő, akkori szolgálati helye az ezeréves határ védelmére kiépített kisörsök egyikén, Mihályszálláson volt. Ez az információ késztetett arra, hogy kiderítsem, nem-e szolgált-e a legendás Sebő Ödön parancsnoksága alatt is. (Hát nem, Sebő 1942 decemberében érkezett az ezeréves határhoz, és Imre ekkor már az orosz fronton volt.) Annak a szüleinek írt levélnek az első oldalán egy gyönyörű, színes rajz látható a 32-es határvadász ezred jelvényéről. A levél maga egy szüleit nagyon szerető fiú írása, a többszöri megszólításokban „szeretve tisztelt édesapámat” és „drága jó édesanyámat” emlegetve...

Átolvasva az ebben a fejezetben leírtakat, a magam számára is meglepő felfedezést tettem. A „jövevénynek” számító családok, akik az utóbbi 100-120 évben telepedtek le a Gyimesekben, napjainkra szinte nyomtalanul eltűntek. Egy kevés hányaduk elköltözött, egy részük utódok nélkül halt ki, míg a nagycsaládosok gyermekei, unokái szétszóródtak a nagyvilágban. Hogy más példát ne is említsek, a „honfoglaló” Gál nagyapámnak 7 gyermeke, 21 unokája és 49 dédunokája volt. Mára csupán egyetlen, kéttagú Gál család él Gyimesközéplokon, és már ők sem fiatalok...

A JELEN

Pár évvel ezelőtt láttam egy csángó legénykét végiglovagolni az utcánkon, szőrén ülte meg a lovát, farmernadrágban, de gumicsizmával a lábán, és maroktelefonon csevegett valakivel. Nagyon sajnáltam, hogy nem volt kezügyben a fényképezőgépem, szerettem volna megörökíteni ezt a jelképes átlovagolást a XXI-ik századba. Hát igen, ha nehezen, ha későre, de a Gyimesekbe is betört a modern világ, és én nem vagyok biztos abban, hogy ez egy nagyon jó dolog. Nekem például határozottan nem tetszik, hogy a hajdani tiszta vizű Tatrosból, ahonnan az öreg Dendi Péter pisztrángot halászott, mára egy piszkos, kis patakocska lett. Az esztelen erdővágások miatt ez a patakocska egy nagyobb eső után félelmetes, vad folyó lesz, amelyen tonnaszámra úszik a szemét és többezres számban a pillepalack. Azt sem szeretem, de beletörődtem, hogy a fenséges nyári napfelkeltét olykor láncfűrészek bőgése és kaszálógépek csattogása köszönti. A Bodor utca gyermekkorom óta nem lett sokkal szélesebb, sem sokkal modernebb, de rajta járkalni életveszélyes lett. Ráérós nyugdíjasként egy hétköznapon reggel nekifogtam, hogy megszámláljam az elrobogó autókat, és ebédig eljutottam a 217-ig. Meghökkenve hallottam egy, régebben elképzelhetetlen kijelentést egy fiatal csángó menyecskektől, hogy minek kínlódni a veteménnyel, mikor az áruházban mindent meg lehet venni.

Tapasztaltam egy olyan jelenséget is, amely sajnós, nemcsak csángó betegség. A vonattal vagy busszal ingázó fiatalok egy része nagyon kitörött nyelven (pestiesen) kezdi beszélni a magyart, és a viselkedésük sem éppen mintaszerű. Ezt viszont nem kommentálom, mert már kétezer évvel ezelőtt is azon kesergett a régi római, hogy „milyen idők, milyen erkölcsök”.

Azért nem kell megijedni, mert a jó példákból még mindig több van, mint a negatívumokból. A falusi romantikát keresők számára örömmel jelenthetem, hogy a többszólamú reggeli madárfüttykoncert most is hallgatható, és a babonások megszámlálhatják, hogy hány évet jósol számukra a kakukk. A tavaly nyáron még láttam mókust és sündisznót, és az állandóan ott lakó szomszédok látták a mackómamát is a két bocsával az Orogyik oldalán. Pár éve tanúja voltam egy filmes nagydíjra méltó jelenetnek, amikor néhány apró madárka úgy bekergetett az öreg fenyő ágai közé egy sást, hogy alig tudott kivergődni és elmenekülni.

A kaszálójukon megjelenő őzeknek nem kimondottan örvendenek a gazdák, mint ahogy a hiúznak sem örvendett a szomszédom, mikor megdézsmálta a nyúlketreceit.

A munkaszeretet, a jószívűség és a segítőkészség, ami mindig is jellemezte a csángókat, hál' istennek napjainkra is megmaradt. Szám-talan példát sorolhatnék, kezdve azzal, hogy a fiatal szomszédasszony úgy ment kalákázni, hogy a pici babáját is kellett vigye a kocsiban, de így is ment.

Kaszáláskor (mert azért nincs mindenkinek kaszálógépe) a férfiak csapatosan besegítenek egymásnak, és ugyanígy tesznek az asszonyok a takaráskor. Van egy személyes élményem is a fentiekkel kapcsolato-san, ami magáért beszél: 2005 nyarán a szomszédok értesítettek, hogy az árvíz alámosta a partunkat. A parton álló, velem egyidős fenyőt ki kellett vágni, mert ha bedől a vízbe, a túlsó parton álló ház felé vetteti az árvizet. Csak hétvégén tudtam hazamenni és a következő kép fogadott: a hatalmas fenyő felső, vékonyabb része acélkábellet ki van kötve vízvettetőnek, az alsó, vastagabb rész legallyazva, méteresbe felfűrészelve, sorba rakva, a vastagabb ágak egymásra halmozva, és az udvar felseperve várt. Nekem nem maradt más dolgom, mint össze-gyűjteni a „tetteseket”, megköszönni azt, amit értem tettek, és megtol-dani a köszönetet egy becsületes áldomással.

A falukép átalakulásának legfontosabb eleme az építkezés, amely az utóbbi 20-25 évben virágkorát éli. Túlzás nélkül állíthatom, hogy több százra rúg az új vagy felújított lakóházak száma a Gyimesekben. Ezzel arányosan emelkedett a modernizált középületek száma és az újak építése. A rendszerváltás után templom épült Bükkhavason és Hideg-ségen, kápolna a központban, ravatalozó a megállói templom mellé. A völgy legnagyobb megvalósítása a felsőloki katolikus gimnázium létrehozása. Ugyanilyen fontosnak tartom a Csángó Hagyományörző Ház életre hívását. Ez a ház nemcsak egy néprajzi gyűjteményt befogadó intézmény, hanem egy sokrétű kulturális tevékenység hely-színe is, és vendégfogadásra is be van rendezkedve. A Középlokon létező három művelődési házat szépen felújították, a központi kultúrház a gazdája a nemzetközi hírű Csángó Fesztiválnak. Ezen az egyhetes, táncoktatással egybekötött folklórfesztiválon több száz vendég próbálja megtanulni a csángó táncrendet...

Napjainkra az állattenyésztés szerepe csökkenőben van, viszont rohamosan fejlődik a faluturizmus. Ha a „kulcsos” házakat nem számítjuk, akkor is 24 vendégfogadó egység működik a Gyimesekben, a skanzentól a négycsillagos szállodáig, a gyógyfürdőtől a szépségszalonig minden megtalálható. Ami a rendszerváltás előtt teljességgel hihetetlennek és lehetetlennek tűnt, van már repülőgép-tulajdonos és reptér is Csángóföldön, így a turisták a magasból is megcsodálhatják ezt a mesés tájat. (Itt le is állítom magam, nehogy az a vád érjen, hogy titokban a középloki turisztikai irodának dolgozom.)

Valahol olvastam, hogy ez a világ pont olyan bonyolult és felfoghatatlan volt, amikor megszülettünk, mint amilyen bonyolult és felfoghatatlan lesz, amikor távozzunk belőle. Ezzel én nem értek egyet, mert a születésemkor létező világban sokkal egyszerűbb volt minden. Egy biztos, a rózsaszínűnek vélt gyermekkorral és a falusi bukolikával együtt annak a régi világnak vége.

Az előző fejezetek a múltból szóltak, most befejezésképpen a jövő felé tekintek. Nagyon remélem, hogy az elkövetkező idők békét és gyarapodást hoznak a sokat nélkülözött csángó népnek. Arra buzdítom őket, hogy használják a modern világ áldásait, de soha ne mondjanak le a hagyományos értékeikről. Adja a Fennvaló, hogy az összetartozás, a gyermekszertet és a vallásos lelkület soha el ne hagyja őket...

*RÖVIDÍTÉSEK, JÖVEVÉNYSZAVAK,
CSÁNGÓ TÁJNYELVI SZAVAK, KIFEJEZÉSEK*

obsteterix: bába, szülésznő

MÁV: Magyar Államvasútak

vakarcs: az anyának az utolsó gyermeke, a legkisebbik gyermek

kóboros: sásból font vagy ponyvából készített szekérfödél

degenyeg: kóolajszármazékú kenőanyag

Iljics lámpái: ezen a vidéken a Lenin névéhez kötött villanyvilágítás, villanyégő

kokozja: áfonya

borsika: boróka

kasos: vesszőből font kocsifelső rész „paraszt hintóhoz”

milicista: rendőr

zsidó templom: zsinagóga

gramofon, patefon: hanglemez-lejátszó készülékek
csíki magyarok: így nevezték a csángók a székelyeket
CFR: Căile Ferate Române = Román Vasutak
patak: különálló falurész egy-egy patak mentén építve
patak száda: a folyóvíz torkolata, vagy a falurész alsó környéke
kujak: ököl
málenkij robot: (orosz) kényszermunka
nadrágosok: urak

Magány, 2014

Sylvester Lajos

KLINIKAI ZÁRÓJELENTÉSEK

A FEKETE DOBOZ

Van egy műanyag mappám, A4-es formátumú papírok vagy irattartók férnek el benne, legalább egy kilogrammnyi, úgy saccolom. Színe után, de egyebek miatt is „fekete doboznak” nevezem. Az életem repülésének bizonyos mozzanataival, élet és halál közötti utazásaimmal kapcsolatos adattároló ez a „fekete doboz”. Újabban a repülőgépek, hajók, sőt, vonatok fekete dobozai – amint olvasom – a könnyebb megtalálásuk végett vörös színűek. A „fekete” megnevezés egy újságírótól származik, aki valószínűleg a gyász színével azonosította az elmés szerkentyűt, amelyet a közlekedési szerencsétlenségek után kitartóan keresnek az okokat feltárni óhajtó szakmabéliek.

Az én „fekete dobozom” más. A közel fél évtizede egy szívinfarktus utáni mellkasi feltárással végzett – bypass – műtét (Marosvásárhelyi Klinika, 2004, augusztus), majd a budapesti Semmelweis Egyetem Kardiológiai Klinikáján szív koronaér katéteres eljárással (2005. december) beépített gyűrű (stent) adatait, videokazettáit és az orvosi, klinikai zárójelentéseket tartalmazza.

Újabban, sajnos, bővíteni kellett a doboz információs tartalmát, de erről majd később.

Szíves dolgaimnál időzve, lévén szakorvosi dolgokban teljességgel laikus, meg sem próbáltam értelmezni a latin szavas leírásokat, a videokazettákba is csak épp belepillantottam. Mi több, az általános iskolai évek során rögzült sematikus képeket és ábrákat – hogy néz ki az ember szíve, tüdeje, mája, stb. – a műtétek videóra rögzített képei teljesen átrajzolták, egy rendezetlen, összevissza lüktető, gomolygó, mindenféle lében-lepedékben cuppogva úszkáló ilyen-olyan színű és formájú hús-, vér- és zsigerdarabok kavargását észleltem.

Fiatal koromban – később is – sok-sok disznóvágáson vettem részt, illetve segítettem a disznóölőnek – nálunk a böllér-bellér szó nem használatos, ez a kifejezés állatkereskedőt jelent –, szóval a falusi

disznóvágás ahhoz képest, ahogyan az orvosok az én mellkasomban matattak, logikus mozzanatok egymás utáni műveletsorából állt.

Úgyhogy szívműtőtem videós reprodukálását is elraktároztam a „fekete dobozba” az egyéb iratok mellé, és nagyjából meg is nyugodtam, hogy a szívemnek köszönhetően előre tudhatom, halálomnak mi lészen a legvalószínűbb oka.

Ilyen jellegű információim egy részét már a klinikai kezelés alatt begyűjtöttem. Marosvásárhelyen, ahol a bypass műtét után tíz napig lábadoztam miután kikerültem a klinika intenzív osztályáról, kórtermi társaimtól a „szíves történetek” egész sorával ismerkedhettem meg. Mert létezik egy – ha olyan a kórteremben lévők összetétele – akasztófahumorba áztatott kórházi folklór is, amelynek, akárcsak a népköltészetben, néha vannak valóban megtörtént alapjai. Egyik kórtermi társam tipikus népmesei fordulattal jelenítette meg, hogy az ugyancsak bypass műtéten átesett idős páciens már tíz éve élte normális életét, falusi ember lévén szántott-vetett, még a kasza nyelét is megfogta. Egyszer aztán ismét úgy érezte, hogy napról napra gyengül, a mellkasában a „motor” ki-kihagy. Ment is az egykori orvosaihoz, s mondta, hogy két ökör ára s a megtakarított pénze mind az övék, csak műtsék meg még egyszer, hogy fejezhesse be azt a munkát, amit otthon elkezdett. Nem akarta tudomásul venni, hogy „elszáll az idő, eliramlik az élet”.

Klinikai felvilágosításunkban természetesen orvosaink is közreműködtek, közölve és megkövetelve bizonyos viselkedési szabályok betartását. Voltak azért kihágások, a szó konkrét értelmében is: a kapun meg a kerítésen át a cigarettázó szenvedélybetegek megtalálták a módját, hogy valamelyik rejtett zugig elcsoszogva elszívjanak egy-egy cigit. A cigaretta miatt én nem szenvedtem, a szivarozást ijedtemben évtizedekkel a szívinfarktus bekövetkezése előtt abbahagytam.

A gyógyszerek szedésének módjára és ezek mellékhatásaira viszont ösztönösen odafigyeltem. Tudtam például, hogy az általános szabály szerint kilenc hónapig adagolt Plavix bőr alatti kék foltok megjelenését vagy belső vérzést válthat ki. Ezt nemcsak a „fekete dobozba” begyűjtött, többnyire internetes információkból tudtam, hanem kezelőorvosom is felvilágosított, akire teljes bizalommal tekintettem, hiszen a róla kialakult általános pozitív vélemény mellett az életemet is neki köszönhettem. Ha ő nincs, akkor ki szerzett volna katonai helikoptert

számomra - a légi mentő SMURD-nak éppen akkor zuhant le az egyetlen gépe -, hogy Háromszékről Marosvásárhelyre reptessenek? Nos, kardiológus orvosom is azt tanácsolta, hogy a Plavix nevű gyógyszert, bár nagyon drága és kilenc hónap után az egészségbiztosító nem vállalja az árának megtérítését, alkalmazzuk továbbra is. Egy észak-amerikai szakmai konferenciára hivatkozott, ahol a Plavix használatáról ez az általános vélemény alakult ki.

AZ ÖNDIAGNOSZTIZÁLÁS CSAPDÁI

Egészségi állapotom nemcsak kielégítő, hanem jónak mondható is volt. Újságírói-írói munkámat még a lábadozásom idején sem hagytam abba. Megírtam szívműtétem élményét is. Laboratóriumi eredményeim megfelelőek voltak, továbbra is természetközeli életmódot folytattam, természetesen a koromhoz és egészségi állapotomhoz igazított léptékben. Szabadidőmben horgászni, gombászni, kirándulni jártam. Külföldi utakra is vállalkoztam. Megjártam Észak-Amerikát, ennek három híres nemzeti parkját, a Grand Tetont, a Sziklás Hegység Nemzeti Parkot és a Yellowstone Nemzeti Parkot is. Gyakran utaztam Magyarországra, s a duna-deltai horgászkirándulásokat sem hagytam abba. Mindemellett rengeteg közéleti szereplést, több közéleti funkció betöltését is vállaltam.

Előbb egy hosszabb és fárasztó törökországi magyar nyomkereső kiránduláson vettem észre a vizeletemben a vért. Ezt egy kiadós éjszakai meghülésre vezettem vissza, meg a Plavixra. Néhány nap múlva gyógyszeres kezelés nélkül sem voltak tüneteim. Nem volt vizelési ingerem, a vizelettartással sem volt bajom. Meg is feledkeztem az egésztől.

Egy év is eltelt, amikor nagyobb nyomásra vagy kisebb ütésre egyre sűrűbben jelentek meg a különböző testrészeimen, főleg a kezemen és a lábamon a véraláfutásos elszíneződések. Számomra világos volt, hogy mindennek az immár több mint három éve szedett Plavix az oka. Aztán újfent véresre színeződött a vizeletem, és gyakrabban jelentkezett a vizelési inger is. Mi más lehet ennek is az oka, mint a Plavix? Kezelőorvosom éppen külföldön volt, pihenőszabadságon. Az öndiagnózis alapján abba hagytam a Plavix további szedését. Ezzel a családorvosom is egyetértett. Helyeselte a kardiológus is, mikor több hónapos ellenőrzés kihagyása után panaszaimmal jelentkeztem és a

tüneteket elmondtam. Udvariisan megfeddett az ellenőrzések elmulasztásáért, és én, hogy a kellemetlen témától szabaduljak, megdicsértem, hogy az orvosi rendelőt milyen jó ízléssel alakította át, mennyire harmonikus minden, a virágkompozíciók ikebana kiállításán is díjazásra számíthatnának.

- Ezek szerint már több mint egy éve nem volt itt - mondta feddőleg -, hisz az itt látható átalakítások már régiek.

Laboratóriumi analíziseket rendelt. A vizsgálatok értéke nagyjából megfelelő volt, kivéve az urológiai analízist. Ehhez társult az egyre sűrűbben jelentkező vizeleti inger és problémássá vált a vizelet-visszatartás is.

Felkerestem az urológust. Dr. Vitos Attila kézdívasárhelyi urológus főorvost közvetve ismertem, szakmai jó híreről sokat hallottam. Meghallgatott, elvégezte a szokásos vizsgálatokat, enyhe prosztatanagyobbodást diagnosztizált, de ez az én koromban majdnem normálisnak mondható - fejtegette -, várjuk hát meg, mit mutatnak a további vizsgálatok, a vesékről, vesemedencéről, húgyhólyagról készített ultrahangos felvételek.

Ezeken is átestem. Még mindig a Plavixot okoltam a néha-néha jelentkező elszíneződések miatt, mikor orvosom a lepedőnyi méretű fotókat meghökkenve nézegette, majd maga is meglepődve közölte: nem a gyógyszer mellékhatás a kiváltó ok: a vizsgálatok polipot mutatnak a húgyhólyagban.

Ez a műtét könnyűszerrel elvégezhető lenne, vágás nélkül, katéteres megoldással, de tekintettel a bypass műtétemre a kardiológusnak igaza van: a szívem miatt ajánlatos klinikai körülményekhez igazodni. A kórház kardiológusának is ez volt a véleménye. Volt, aki a marosvásárhelyi klinikát ajánlotta, és volt, aki a budapesti Semmelweis Egyetem Urológiai Klinikáját, amelynek európai hírű igazgatóját, dr. Romics professzort személyesen is ismeri.

Ha ezt a megoldást választom - folytatta az urológus főorvos -, akkor el sem végzi a hólyagtükrözést, mert ezt a klinikán amúgy is megismétlik. Főlöské, hogy ezen a tortúrán kétszer is átessenek. Ezt a kifejezést nem használta, de én felfogtam a „kellemetlen” szó jelentését. Aztán hosszasan beszélt Romics professzorról, aki nem erdélyi ugyan, de sűrűn látogat erre a vidékre, Transzszilvánia nagy rajongója. Azt is felajánlotta, hogy személyesen teremt kapcsolatot velem,

mert másképp, lévén igen elfoglalt, sokat utazó ember, egykönnyen nem juthatok be hozzá.

Közben – talán a budapesti útiterv hallatára – Kézdivásárhelyen Bálint doktornő azt ajánlotta, hogy a magánrendelőjében, a saját gépén is szeretné még egyszer megnézni a húgyhólyag és a vesevezeték elváltozását. A kórházé régi gép, a sajátja az újabb generációhoz tartozó műszer.

Az ajánlatot természetesen megköszöntem. Egyébként, már-már az önhittség határát súrolva mondom, hogy az írás, a könyv a legjobb belépő, a legértékesebb valuta orvos értelmiségiek körében, s a páciens számára nagy-nagy megnyugvást okoz, ha nem kell egy borítékot szorongatnia ügyetlenkedve, amelyet még vissza is utasítanak. Ezt minden ellenkező híresztelést cáfolva mondom.

Szóval még egy fotó az ártatlannak, jóindulatúnak vélt hólyagpolipról. A vizsgálat megismétlését ajánló orvosnő is megnyugtatót, hogy ez a művelet könnyűszerrel elvégezhető. A hólyagvizsga előtt viszont meg kellene innom jó sok folyadékot, mert a vizsgálatok miatt napok óta se nem ittam, se nem ettem.

- Sör is lehet? – a kérdést viccnek szántam.
- Igyon egy korsó sört – válaszolta, amit én félig komolynak véltem.
- Két korsóval szoktam – feleltem, ami csakugyan igaz.
- Akkor igyon kettővel – mondta mosolyogva.

Ilyen ajánlatot annyi napi koplalás után nehéz lenne visszautasítani. És egyébként is, nincs komoly bajom, a férfiak átka, a kissé megnagyobbodott prosztatata nem veszélyes, gyógyszeres kezeléssel megelőzhető a nagyobb baj, az a hólyagpolip pedig vágás nélkül, lézeres műtéttel eltávolítható. Szóval loholtam az első kiskocsmá felé sört inni. Be is vágtam két korsóval, s irány újra feszülően telt hólyaggal az orvosi rendelő felé.

A vidám hangulatú sörözés után akkor ért meghökkentő meglepetés, amikor az orvosnő közölte: amit polipnak vélték, nem az, sajnos, a hólyag belső falán daganat, tumor van, amelyet ez a gép pontosan érzékel. És mutatta a képet.

Így került a „fekete dobozba” a „szíves” papírok, fotók fölé az új radiográfiai és echográfiai diagnózis: ilyen és ilyen méretű hólyagdaganat. Az újabb vizsgálat módosította a kórházi zárójelentést is, Budapestre már a pontos diagnózissal indultam.

A letaglózó diagnózis ellenére magamban mosolyognom kellett azon a spontán helyzetből fakadó vagy eltervezett orvos pszichológiai leleményességen, ahogy a hólyagdaganat meglétét sörrel-humorral nyakon öntve a tudomásomra hozták.

A SEMMELWEIS EGYETEM UROLÓGIAI KLINIKÁJÁN

Kézdivásárhelyi kezelőorvosomnak, dr. Vitos Attilának Romics professzorral való kapcsolatteremtését én úgy képzeltem el, hogy telefonon szól majd az Urológiai Klinika főigazgatójának, hogy legyen szíves fogadja egy ilyen meg ilyen nevű páciensét Háromszékről. Ehelyett Vitos főorvos személyesen keresett, közölvén, hogy a teendők egyeztetése végett személyesen jelentkezzem dr. Romics professzornál. Mielőtt az operatív kapcsolatteremtést megköszönhettem volna, azt is elmondta, hogy ha esetleg kiskocsival mennék Budapestre, egy székelyudvarhelyi Kovács József nevű úrnak is urológiai problémái vannak, s hogy az útiköltség is oszoljon, esetleg neki is ajánlanám fel a közös utazást.

Számos esetben tanúja voltam, hogy Vitos főorvos igénybevétele milyen mértékű, és ennek ellenére mekkora türelemmel beszélget pácienseivel, ami nem korlátozódik csak a betegségre, hanem a kliens foglalkozásától, családi körülményeitől ennek intellektuális érdeklődésig terjed. Olvasmányélményekről, ismerősökről, közösségi ügyekről is szó esik. De hogy még arra is kiterjedjen a figyelme, hogy egy háromszéki és egy udvarhelyszéki beteg budapesti útiköltsége megfelelődjék, ez olyan emberi együttérzést és akkora segítészándékot feltételez, ami ebben a romlottnak tartott világban egyszerűen meghatja az embert.

A Semmelweis Orvostudományi Egyetem Urológiai Klinikájának belső udvarán jöttem rá, hogy bennem a kórházépületekről egyoldalú és hamis, a kelet-európai szocializmusokban rögzült kép él: sokablakos, betonelemekből összetákolt szabványépületek, a lakótelepi panelházak nagyobb vagy kisebb testvérei. Az Üllői úti klinika épületei nem ilyenek. És a környezetük sem. Samott téglával borított, magas ablakú, sátortetős, a régi, a módos Budapest hangulatát sugárzó épületegyüttesek. Körülöttük sok-sok fa, cserje, gondozott pázsit. A kád átmérőjű óriásplatánok tekintélyt parancsolóak, életerőt, és hosszú életet sugárzóak. A fákon madarak örvendeznek a tavasz már látható jeleinek.

A klinika épületében tágas, nagyméretű ajtókkal klinikai osztályokra tagolt folyosók. Dr. Romics Imre professzor irodája és rendelője előtt vitrinekben és falakon az urológia történetének, neves európai hírű magyar urológusok állandó kiállítása látható. Iratok, oklevelek, könyvek, régi orvosi műszerek, az előttünk járók megbecsülésének sokféle egyéb jele.

Az épület külső-belső kinézete életességet sugárzó, ápoltsága, csöndje szanatóriumi. Ehhez képest az a zsúfoltság, lökdösődés, hangzavar, az elégedetlenségtől, dühtől eltorzult arcok tömege, a falakról hámló vakolat, a folyosók feltört padlója, az ápolatlan testek bűzével vegyülő kórházi szag, a csupasz falra felkent közlemények, amik itthon egyik-másik kórházban vagy más egészségügyi intézetben láthatók, rémmeskébe illő.

Az Urológiai Klinikán látottak azt is érzékeltetik velem, a kívülállóval, hogy a lelkiek mellett akár fizikai fájdalmat is okozhat, amikor teljesen értelmetlenül, anyagi érdekektől hajtva épületeket és ezek gyógyító környezetét játsszák át pénzre éhező avatatlanok kezére. Éppen klinikai tartózkodásom idején olvastam a *Magyar Hírlapban* Csoóri Sándor megrendítő írását, a *Gyertyacsonkokat*, amelyet a budapesti Testnevelési Egyetemen mondott el.

„Depressziós panaszaimmal elég sok időt töltöttem kórházban, az országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet neurológiai osztályán. Elég sok orvost és beteget ismertem meg. Egyszer csak híre kelt, hogy megszüntetik ezt a gyógyító intézményt. A stroke-kal, azaz az agyérgörccsel foglalkozó részlege a világ hat legjobbjá közé tartozott.

Hogy miért kell megszüntetni ezt a kórházat, senki sem tudta. Hetekig faggattam az „illetékesnek” mondható embereket: az igazgatót, az orvosokat, a képviselőket, néhány civilszervezet vezetőjét, de mindenki csak a vállát vonogatta. Így néztem végig a kórház haláltusáját, a szétszóródó betegeket, és szinte az utolsók között voltam, aki még egy keskeny nővérszobában megkaptam az utolsó infúziókat. Kifelé jövet egy őrző-védő kft. emberei gyanakodva vizsgáltak meg, hogy nem viszem-e magammal az egész kórházat. Ekkor éltem át testileg is, hogy a demokratikusnak csúfolt Magyarország a titkok országa, a hazugság országa. Egy kiárusított ország. A nyelvét ugyan nem lehetett eladni, de az elhallgattatott nyelv kizárásával óriási bűnököt lehet elkövetni. Ha a nyelv nem szólalhat meg egyértelműen, minden bizonytalan lesz körülöttünk. Ki tudja, hány kórházat ütöttek dobra?...”

Az „elhallgattatott nyelv” helyzetére példa az a klinikán kívüli élményem is, hogy a *Magyar Hírlapot* a veszprémi cigánybotrány és a Gyurcsány-féle bojkott meghirdetése után külvárosi standok egyikén sem lehetett megvásárolni. „Nem küldenek” – mondta lakonikusan az örmezői Menyecske utcai standon napokon át az újságárus.

A budapesti Urológiai Klinika, úgy tűnik, „megúsza” a Csoóri Sándor jelezte „ésszerűsítést”, minden bizonnyal a szerfölött aktív és agilis főigazgatónak, dr. Romics Imrének és társainak köszönhetően is. Ez csak sejtés. Akaratom és eltompult érdeklődésem ellenére annyit tudtam meg, hogy az intenzív osztályt, amelyen műtét után egy napig magam is feküdtem, „önerőből” rendezték be. Hétvégeken nem is működik, a betegek visszakerülnek a kórtermekbe. Igaz, hogy ott nagyon figyelmes orvosi és nővéri felügyeletben részesülnek.

DR. ROMICS PROFESSZORNÁL

Dr. Romics Imre professzor a kézdívsárhelyi „beajánlás” után kitüntető figyelmességgel fogadott. Felnyitottam a „fekete dobozt”, előkerítettem a háromszéki zárójelentést, az itthoni analíziseket tartalmazó papírokat, vázoltam az infarktusos szívem történetét és állapotát. A nagyméretű gyomor, máj-, és húgyhólyag fotókat hosszasan tanulmányozta, arcáról sok biztatót nem olvashattam le. Vártam az „ítéletet”.

A húgyhólyag falának két összetevője van – mondta az én értelmi és satnya szakmai szintemre hangolva mondandóját –, ha „csak” a nyálkahártyába szűrődött a tumor, akkor ez a jobbik eset. Ha viszont beágyazódott a hólyag szövettetébe is, akkor nagyobb a baj.

Nem mondta, de már itthon tudtam, hogy akkor a hólyag egy részét vagy az egészet el kell távolítani. Beleborzongtam, de ezt igyekeztem palástolni.

Romics professzor segített rajtam, beszélt gyimesi, erdélyi útjairól. A Székely Nemzeti Múzeumot külön kiemelte, s azt is, hogy Cserey Zoltán muzeológus közeli barátja. Elfelejtettem megjegyezni, hogy nekem is. Az pedig eszembe sem jutott, hogy az *Ojtoz völgye a hadak útján* című új könyvem, amelyet dedikálva Romics professzornak szántam, ott lapul a „fekete doboz” alatt, s annak az első, felvezető írása is Cserey Zoltánnal kezdődik.

Miközben arról érdeklődött, hogy dolgozom-e új könyvön, papírlapot vett elő, arra felvezette másfél hónapi külföldi programját, ilyen tételekkel, hogy három nap Isztambul, szakmai konferencia, ugyancsak három nap és ismét urológiai témájú konferencia Linzben, Bécs is szerepelt a listán, majd átadta a papírt, mondván, hogy a szabad munkanapok közül tetszés szerint választhatok. A megkülönböztetett figyelmet annak is köszönhettem, hogy igen messziről, Háromszékről érkeztem Budapestre. Erre, az isztambuli utazása említése révén eszembe jutott a *Szöttesünkben török minták* című, törökországi magyar nyomkereső könyvem. Mondtam is, hogy ha ideje engedi, esetleg abba nézzen bele, az isztambuli magyar emlékeket ismerem valamennyire s ezt a könyvben is elmondom. Ezzel beszélgetésünk ismét „civil” témákba ágyazódott, annyira, hogy otlétem okairól, a rám váró rettenetről meg is feledkeztem, akárcsak itthon, ha a bajaim elől munkába menekülök.

Kikísért, s mielőtt elkészönt volna, az ott álló, rémült arcú feleségemnek, s az engem kísérő rokonoknak maga mutatkozott be.

Érezni lehetett, hogy a tulajdonképpeni döntéséről semmit sem sejtő várakozók megkönnyebbülve és fellélegezve majdnem egyszerre mondták, ismételték, miután távozott: ez egy remek ember.

Ennyit ér néhány emberi szó, ha jó helyen, jókor és jó ember szájából hangzik el.

Ja, igen! Távozásom előtt négyszemközt diszkrétén közölte, hogy a klinika nem az ő tulajdona, s mivel „külföldinek” minősülök, sajnálatára a magyar biztosító nem fizethet, s az esedékes műtétek és a klinikai kezelés nem kevés pénzbe kerülnek. Bennem mocorogtak olyan otthoni információk, hogy ha uniós biztosításom is van, akkor sürgősségi esetként a klinikai költségek megtérítését átháríthatják a román államra.

Na, de ki gondol ilyenkor az anyagiakra! Például a feleségem nem, aki beszélgetésünknek ezt a részét nem hallotta, de erre hangolódva mondta, hogy természetesen minden költséget fizetünk.

Romics professzor úgy tett, mintha nem is hallaná, később viszont a klinika gazdasági osztályán kedvesen közölték, hogy külföldiek esetében nincs pardon, fizetni kell.

FÖLDINK, EGY VARGYASI ASSZONY BUDAPESTEN

A vargyasi Szabó Edit főnővérként dolgozik a budapesti Urológiai Klinikán, az Uro-Onkológiai Centrum férfi osztályán. – Mi földiek vagyunk – fogadott a félemeleti folyosó eligazító pultjánál. Mikor később kérdeztem, honnan tudta, hogy Háromszékről jövök, akkor mondta, hogy nemcsak a beszédemből következtetett erre, hanem dr. Joós Lajos adjunktus hívta fel a figyelmét, hogy egy földink érkezik, mert ő ugyan Budapesten született, de minden felmenője háromszéki, a család Kisborosnyóról való, s egyik könyvem hamarabb megérkezett a klinikára, mint jómagam. Dr. Joós Lajos nagyapját szülőfalujában lőtték agyon az első, 1916-os betöréskor, mondtam is, mikor megkérésre, hogy Idős Joós Elek birtokos, 1848–49-es honvéd tűzmester, hosszú időn keresztül református presbiter, megyei törvényhatósági bizottsági tag, községi képviselő, állami iskolai elnök, a Fillerbank alelnöke, amint az 1917-es gyászjelentőben olvasom, megérdemel egy kopjafát a kisborosnyói panteonban.

Szabó Edit főnővér Budapesten is hamisítatlan erdővidéki nőszemély – esetében a hölgy szó használatát alkalmatlannak tartom, mert ehhez a kifejezéshez már pestiség is társul –, az ugyancsak vargyasi Gáborral élettársi viszonyban él, közös kisgyerekek is van. „Nem volt menyasszonyi ruhás esküvőnk – mondja –, ezért nem váltottuk ki a házassági papírokat.”

'90-ben több vargyasi fiatallal együtt jöttek ki Pestre világot látni. Csitri korú volt, éppen hogy elvégezte Baróton az akkor fungáló tíz osztályt. Tulajdonképpen azért jöttek, hogy szétnézzenek. Volt pesti rokona, náluk szállt meg. Amint mondja, legalul kezdte, takarított, ágyazott, minden „aljamunkát” elvégzett reggeltől estig. És itt ragadt Budapesten. A munka mellett sorra-szerre tanfolyamokra járt, különféle képesítéseket szerzett, és hat évvel ezelőtt neki is meglepetés volt, mikor kinevezték a nagyhírű klinika uro-onkológiai osztályának főnővérévé. Ezt elsősorban az erdélyiek nem nézték jó szemmel. A női osztályról rendelték ide, itt már voltak erdélyi nővérek, akik igényt tartottak volna a főnővéri beosztásra. Nagyvárosról és nem egy vidéki faluból jöttek, erre büszkéek is voltak, s amikor megtudták, ki lesz a főnökük, inkább átkérezkedtek más egészségügyi intézményhez.

Edit azt hiszi, hogy a szakmai előhaladás mellett szorgalmát és fegyelmességét méltányolták, s azért esett rá a választás. Pedig ő az erdővidékiségét soha nem tagadta meg, nem lett nagyvárosi hölgy, a beszédén sem változtatott, nem pestiesedett el.

Ezt magam is érzékelem, erdővidéki hangképzése, szóhasználata változatlanul eredeti, színes és képszerű, s ehhez társulnak, illetve ezt erősítik föl a témák, amelyekről szó esik köztünk. Vargyas és vidéke, a regék és mondák, a tájnevek, a tájba fogódzó történetek egyediek és eredetiek. Most ismerkedtünk meg, és mégis rengeteg közös élményünk van, amelyek vargyasi, erdővidéki forrásokból táplálkoznak. Élettársával, Gáborral gyakran járnak haza, karácsonykor is otthon voltak, beszélgetésünk napján is telefonált édesanyjának. A Vargyasiszurdok közelében visszakaptak tíz hektár területet. Gyönyörű helyen van, el nem adnák semmi pénzért, sőt, ahogy a zsebük engedi, építeni is szeretnének rá. Pest külső övezetében vásároltak lakást. Élettársával együtt nagy hajszára fogják magukat. Neki a főállás mellett – kevés a fizetés – másodállást is kell vállalnia. Semmiféle munkát nem szégyell, nem urizálni maradt a nagyvárosban.

Hazaiakkal mindig kellemes találkozni, szót ejteni a honi dolgokról. A vargyasi polgármester, Ilkei Ferenc közeli rokona. Mikor mondom, hogy nemrég, az Erdővidéki Napok alkalmával éppen a polgármester vendége voltam, s az általa szervezett rendezvénynek „*Vargyas, Erdővidék gyöngyszeme*” volt a címe, továbbá, hogy egy könyvem gépiratát hagytam otthon, amelynek „Ablak Erdővidékre” áll a borítóján, felvilanyozódik. Beszélünk egykori tanítóiról és tanárainról, a Sütő- és Máthé dinasztiáról, akik a faragással és bútorfestéssel öregbítették a község nevét.

Közben észreveszem, hogy rossz beidegződéssel mintha röstelkednék, hogy elhagyta szülőfaluját. Oldom ezeket a görcsöket, mondván, hogy nekünk, magyaroknak képeseknek kell lennünk arra, hogy a Kárpát-medence egészét belakjuk, hiszen eleink ezt tették évszázadokon át. Bevett szokás volt, hogy száz kilométerekre is eltávolodtak a szülőföldtől, de bárhova is sodorta őket a sors, javarészüik nem kallódott el és nem szakadt el az övéitől, lehetőségei szerint próbált használni nekik, mert élhet valaki száz esztendeig is otthon és ártalmára lehet, akár árulója is lehet az otthoniaknak, és lakhat Pesten, Bécsben, bárhol, de használhat is nekik, mint ahogyan az erdővidékiek

sokasága, Bölöni Farkas Sándor, Gaál Mózes, Baróti Szabó Dávid, Apáczai Csere János és társaik tették. S Bod Péter uram szavaival mondom: „Mert valamiképpen a hazának ártani nem szabad, azonképpen annak nem használni, mikor lehetne, nagy véték.”

Persze ezek „nagy szavak”, de ha aprópénzre váltjuk, a haza bennünk van, a haza mi vagyunk és szeretteink, embertársaink, s így mindjárt érthetővé lesz, hogy Budapesten, Bukarestben is lehet szolgálni a mieinket.

Az egészségügy ilyen vonatkozásban kiemelten érzékeny terület. Mert betegnek és kíséreiének, egészséges hozzátartozóinak gyógyír a hazai szó, a közös ismerősök és az ismerős beszédtemák. Szabó Edit egyébként gondosan vigyáz arra, hogy túlzott figyelmességével ne bántsa meg a máshonnan érkező pácienseket, de azért éreztesse a „földijeivel”, hogy nincsenek magukra és ez a hely sem idegen számukra. Orvos felettesei viszont – tapasztaltam – jó érzékkel, spontán módon teremtenek számára alkalmat, hogy erdővidékiségéről beszélhessen.

Egy falusi lány önerejéből és környezete segítőtámogatásával húsz év alatt nagyot dobantott ugyan az emberi-szakmai önmegvalósítás útján, és mégis megmaradt az, aki volt, a szülőföldjéhez és az otthoniakhoz messzi földön is ragaszkodó embernek.

BÁDOGVARJAK

A klinika belső, parkosított udvarán a platánfák alatt öt varjú csendben gubbasztott, nem repkedtek, nem csipegettek a tél hidegében rőt színűre váltott egykor zöld gyepen, még azt sem mondták: kár. Károly, az ágyoszomszéd, miközben zacskózott mézszínű vizeletét mutogatta a kórtermi társaknak, mondván, hogy fogalma sincs, mit akarnak itt vele, miért kell neki itt ülnie, amikor fájdalmai sincsenek, közben ki-kipillantott az ablakon a gyászfeketébe öltözött varjakra, és méltatlankodva állapította meg, hogy már ezek sem az igaziak, nem röpködnek és nem kárognak varjú módra, nem szállnak fel akkor sem, ha a mentőkocsi befordul a varjúcsapat melletti sétányra, s a piros formaruhás mentősök majdnem rájuk taposnak.

A varjak némán és mozdulatlanul kuksolnak a platánfák alatt. Betegek lennének ezek is?

Mi, Károly kórtermi társai tudtuk, hányadán állunk ezekkel a varjakkal, mert másik ágyszomszédunk, Sándor, aki a vizelettel telt zacskót úgy vezette maga után a katéter pórázánál fogva, mint egy kiskutyát, az ablakig csoszogott, számba vette ő is a varjakat, s barátjának mély csalódást okozva közölte: azok a madarak sohasem szállnak fel, azt sem kiabálják, hogy kár, kár, jaj de nagy kár, mert nem is varjak, csak a Karcsi hályogos tekintete mögé bújva játsszák el a varjú szerepet.

A rőt színű gyep alá rejtett tartályok feketére festett szellőző kürtöcskéi azok a „varjak”, kis pléhkalappal a fejükön, hogy a csapadék ne folyjon be a föld alatt rejtőzködő építményekre, s az ott képződő gázok elpárologhassanak. A reális tényfeltárás lehangolóan hatott a kórterem lakóira. Mindannyian szerettük volna, ha a bádogvarjak szárnyra kelnek s életet visznek a klinikai napok monoton unalmába, a rettegés feketéjébe öltöztetett várakozásba. Mert bevallva vagy rejtegetve mindannyiunkban ott bujkál a félelem a késektől, a katétertől, az orvos szakszerűen megfogalmazott és udvariasan közölt diagnózisától.

A bádogvarjak röptére várakozó Károly a kórterem központja. Hatvan és egynéhány éves, ő sem röpköd, fél lábát térd alatt amputálták. Cukorbetegség, érszűkület. A kórterem ágyai között a két kerék-meghajtású járgánnyal nem tud közlekedni. A mosdó és illemhely ajtaján sem tud behajtani. A klinika ódon épületét valaha nem ilyen célra alakították ki. A termek magasak, levegősek, az ájer friss és kellemes, az ágynemű patyolat tiszta, frissen vasalt és minden reggel cserélik. Akkor is, ha makulátlanul tiszta, s akkor is, napközben is, ha valami miatt folt esik rajta.

Nem beszélünk róla, de mindenki tudja, hogy a Károly kényszerű szobai szekerezéséért nem lehet átformálni ezt a műemlék jellegű, kívülről samott téglával bevont klasszikus épületet, amely a Monarchia vagy a '20-as évek budapesti építkezését idézi. Károly sem ezért elégedetlenkedik, amikor leveszi szemét a varjairól, hanem azért, miért volt olyan botor, hogy hagyta levágni a fél lábát. Arra a kérdésre, hogy miért nem hord lábprotézist, kifakad a magyar műlábgégyártás ellen, mondván, hogy azok harminc kilósak. Látva a hitetlenkedő arcokat újra mérlegre teszi a múltb súlyát, s meglepetésünkre lealkudja ennek tízszeresét: van legalább három kiló.

Károlynak hosszú, copfba csomózott varkocsa van. Gondja az is, hogy nincs, aki megfésülje, de amikor fodrásznő lánya – aki, mint apja mondja, tízmillió forintos terepjáró kocsival furikázik – felajánlja a rockos frizura rendbetételét, Károly elhárítja az ajánlatot. Majd, ha meggyógyul, levágatja az egészet. Kijelentése mögött valami fogadalom is felsejlik.

Aztán átszáll, mint egy béna varjú a toloszékbe, újabb pillantást küld a havas esőben szendergő pléhmadarak felé, s gondolatai most is, mint naponként annyiszor, az idősek otthona felé röppennek. Oda, ahol nem éppen víg napjait tölti. Az ottani viszonyokról nem mond fizetett reklámozásra alkalmas szöveget. Nem a külső körülményekkel elégedetlen. A havi százötvenezer forintért, ami a nyugdíjából és két fia meg a lánya erre szánt pénzéből kerekedik ki, az épület maga, ennek berendezése, a gondozók figyelmessége nem hagy kívánnivalót maga után. De a lakótársakat, a gondozásra szorulókat nem illeti szárnyas szavakkal. Szörnyű jeleneteket reprodukál, amint beleesznek egymás ételébe, krákognak, köpködnek, csoszognak, csetlenek-botlanak, és még ez is elviselhető lenne, ha lehetne értelmes szót váltani velük. Itt, a klinikán legalább értelmes, jó kedélyű társakra akadt. Pedig aki ide bekerül, nincs sok oka a vigasságra.

Az idősek otthonát diliháznak titulálja, ahol az egyik gondozott a mosdóajtóig húgyozza a padlót, hiába mondják, hogy ezt a dolgot a mosdó ajtaján belül kell végeznie, és a másik, bocsánattal legyen mondva, az éjjeli szekrényre kakál.

Károly témát vált, egyszeriben megfeledkezik a varjakról, és plasztikusan fogalmazott képet fest rólunk, a kórterem közösségéről, mert annak néz bennünket, haveri közösségnek, akikkel lehet és érdemes a világ dolgait megbeszélni, lehet politizálni, kalandos idő- és földrajzi utazásokon részt venni. Valósággal habzsolja a mások történeteit, s ezeket maga is megtoldja, egy fényes epizódokkal színesített rongyos élet eseményeivel. Hozzá hasonló történetekkel egyikünk sem tud előhozakodni, pedig egy-két küszöb nekünk is megütötte azt a testrészünk, amelyet itt, a klinikán naponként vizitálnak, s ennek állapotát lepedőnyi kórlapokon regisztrálják.

Karcsinak a tulajdonképpeni vezetékneve nem az, ami a papírjain szerepel. Tiszteletben tartom a személyiségjogokat, ezért hallgatok az eredeti nevééről. Katonatiszt apját háborús bűnösként az elsők között

akasztották fel. A vád – illő és kellő finomítással mondom – a keleti fronton nem megfelelően bánt a munkaszolgálatosokkal. Nem érezte magát bűnösnek, ezért nem menekült nyugatra. Itthon könnyen utolérték és elkapták, s ripsz-ropsz a bűnösök közé rakták. Ezért nem kedveli a kötélosztogatókat.

Az '56 utániakat sem. Sokat nem tud az apjáról, anyja is hallgatott ezekről a szörnyűséges dolgokról. Férje elvesztése után másodszor is férjhez ment. Fiának, Karcsinak is a nevelőapa nevét adták. A későbbi időkben próbálkozott eredeti nevének visszaszerzésével, gondolván, hogy az idő már begyógyította ezeket a háborús sérüléseket, de a hivatali emberek azt tanácsolták, hogy ne vegye vissza a kompromittált nevet. Ez ma sem ajánlatos.

Magam is vetek egy pillantást a platán alatti varjakra – még mindig ott szemelgetik a semmit –, az a gyanúm, hogy a mi időnkől csipegetnek ezek a madarak, ami nagy dolog, mert másképp nehezen telnének ezek a klinikai napok. Azon gondolkodom, hogy ha Károly, akire az egek annyiféle nyomorúságot küldtek, hogy a bibliai Jób is alig sorolhatna többet, szóval magamban azon morfondírozok, hogy ha Károly visszaváltatja az apja nevét, enyhültek volna-e átkos szavai, amelyeket azok felé röptet, akik az apját ilyen módon küldték a másvilágra? A történetből a Károly felfogásában nemzeti tragédia bontakozik ki. A háború utáni rendszer minden mozdulatát és minden társadalmi csoportot csak ezen a szemüvegen át képes látni.

Közben a kórterembe új páciens érkezik. Elegáns, fitt, középkorú férfi. Ki hinné róla, hogy daliás kinézése, fiatalos mozgása mögött milyen testi bajok bujkálnak. Amint elcsípi Károly véleményét az ország állapotáról és azokról, akik ennek az okozói, határozottan kijelenti, hogy ő szoci volt és az is marad. Mert „ezeknek” a mitugrász hapsiknak sincs programjuk, ezek sem tudnák, hogy mihez kezdjenek az országgal. Azt is említi, hogy ő művész. Ruházata után ítélve a sujtások műfajában alkothat, de senki sem kérdi, miben is örökíti meg a maradandó értékeket, mert a napi kormányzati politika szlogenjeinek újragargalizálása – nincs programjuk! – kedvét szegi mindenkinek.

Ezek lelki bajok. Testi bajai viszont színesek, váratlan fordulatokban bővelkedők. Természetesen mindennek az orvosok az okai, akik, ahelyett hogy első megjelenésére kivágták volna belőle a megromlott részeket, holmi gyógyszeres kezelésre, szugarazásra fogták, s eközben

elhatalmasodott rajta a baj. A proosztatarák megtámadta a veséket, a húgyhólyagból egy gyermekökölnyi maradt, a vesevezetékeket a két oldalára vezették ki. Most azért jött, hogy a vizelet közlekedését legalább egyirányúsítsák, bár azt mondják, hogy ez is egy bonyolult műtét.

Húsz-harminc percig ül a vetetlen ágyon, majd úgy dönt, hogy lévén péntek délután, hétfőig itt senki arra érdemes ember rá sem néz, és elmegy haza.

Nem szólunk, de mindannyian megkönnyebbülünk, mert érezzük, hogy Károllyal könnyen adódhatott volna összezördülés világnézeti különbségek miatt. Van, amikor az embereket a közös vagy hasonló baj sem hozza egy táborba.

Harmadik társunk, Sándor, amint történeteiből felfeslik, Kádár népéhez tartozik. Volt gépgyári művezető, sok Wartburgos és Trabantos története van. Moszkvai, lengyelországi, kelet-németországi kirándulások. És egy-egy gondolatkör lakonikus zárómondata: akkor jobb volt. – Igaz, hogy fiatalabbak is voltunk – toldja meg rezignáltan. Hát, természetesen, akkor nem vonszolta maga után a katéter pórázán a húgyos zacskót. A nővérek hiába figyelmeztetik, hogy tűzné fel a házikabát belső oldalára a zacskót, mintha különleges élvezete telnék ebben a kutyasétáltatásban, törli a padlót a vizeletes zsákkal. Ha megtelik, úgysis eldobják – gondolhatja.

Sándor megértő, nem szól rá Károlyra, hogy szélsőséges történetei nem tartoznak éppen a hivatalos politikai kurzus fogalmi köréhez, mindegyre azzal a következtetéssel fejeli meg mondandóját, hogy Károlynak múltábat kell készíttetnie, meg kell tanulnia járni, s kiskertes családi házában, amely most távollétében az ebek harmincadjára jutott múltábal is elboldogul.

Szóba kerülnek az egykori, a nagy balatoni nyaralások is. A Trabant-hoz és a Wartburghoz ezek is hozzátartoznak. Azért ebbe az életvitelbe is befészkelte magát a kapitalizmus, mert amint meséli, Kelet-Németországba, Lengyelországba jártak csencselni, aztán, amikor Törökország felé is megnyílt az út, főleg cipőkereskedésbe fogtak. Az is előfordult, hogy minden eladott pár cipőn kétezer – nem mai értékű – forintot kerestek. Az volt a módszer, hogy az asszonyok a sok batyuval vámolásra jelentkeztek, ők, férfiakul az arany holmival gyanútlanul átsétáltak a zöld sávon. Repülővel is utaztak, a fiuk akkor

még kisgyerek volt, s amikor meglátott egy, a légtérben köröző gépet, azt kérdezte, miként férnek el majd abban a kicsi repülőben?

A csencseléses világból Károly sem maradt ki. A '60-as, '70-es években gépi hurkolással foglalkozott. – Akkor mindenki hurkolt, még Bozsik is – egészíti ki a történetet Sándor.

Én előbb nem értem a szót, valami hálózövésre gondolok, de aztán kérdés nélkül is érkezik a magyarázat: pulóvereket hurkoltak. Egyszerre még hatvanat is kivittek az NDK-ba, Lengyelországban is kelendő volt a portéka. Károly a hurkolásból vásárolta a kertes házat. Volt ott kacsa, kecske, tyúk, minden, aminek egy külvárosi telken lennie kell. Sándor a disznókat hozza szóba. Mangalicát tartottak már akkor is, amikor még azt sem tudták, hogy mi a koleszterin. A Trabant kombinak a hátsó részét átalakították, beépítettek egy disznószállításra alkalmas ládát, s lementek a Jászságba, ott fele áron megvásárolták a süldőt, otthon felnevelték, egyiket eladták, s ebből a pénzből kihozták az utazást, a benzinköltségeket is beleszámítva, és a másik hízó árát, amely így tulajdonképpen ingyen röfögött az ólban.

A disznónevelés képbe hozza a konyhai dolgokat, az evést. Károly a kedvemért mondja el, hogy kivételesen ismert egy olyan román embert, aki Pesten élt, s nemcsak a neve volt Román, hanem a nemzetisége is az volt: román. De ettől függetlenül igen jó haver volt. Egyszer meghívta mititej evésre. Amíg ő leült a vendéglőben egy kupa bor mellé, addig a román Román bement a konyhára – a főszakácsot jól ismerte – elkészítették a mititejt. A csórékolbászt. Felséges volt. Egri bikavért ittak rá, amit Sándor fizetett.

Közben új páciens érkezik. Gyurit is több ízben és többféle nyavalyával műtötték. A férfiak átka: a prosztatata. Előbb lézerrel műtötték. Három napra rá kiúrták a klinikáról, hazament, s mintha mi sem történt volna, rohángált erre-arra, nagyobb dolgokat is megemelt. Ötvenkét éves, ereje teljében lévő férfi. Vérezni kezdett, újra megjelent a klinikán. Felvágták, elkötötték a vérző ereket. Újra hazament. Volt két darab ujjbegynyi epeköve. Az epe begyulladt, műteni kellett. Ez a második vágás a hasfalon. Néhány napra rá megérkezett a szövettani vizsgálat is. Rák. Most azért van itt. Tizenkét éves lánya van. Fel kellene nevelni. Fél. Szörnyen fél.

Sándor legyint: – Fialat vagy, kibírod. És mintha ezek a súlyos szavak el sem hangzottak volna, folytatja az ételkészítési témákat – testes

férfi, lehet vagy százhusz kilós -, s mesélni kezdi az igazi gulyás receptjét. Marhahús - lábszárhús, vesepecsenye -, velős csont, zsírban üvegesre dinsztelt hagyma és zöldpaprika, gyökérzöldség, fokhagyma, paradicsompaszta, zöldségzöldje, karalábé, kelkáposzta, krumpli, csipetke és vörös bor. Az örölt borsot és köménymagot majd kifelejtettem.

Gyuri, az új páciens is megfelelkezik a maga bajáról, ellillan a félelme, nagyokat nyelünk és nevetünk, témáinkba a körülöttünk sürgölődő nővérek is beleszólnak, s dicsérnek bennünket, hogy ez a kórterem nem úgy néz ki, mint egy siralomház, itt nincsenek kötekedő, faksznis, kákán csomót kereső betegek, s erre jön a mütös fiú, éppen értem jön, mert nevemen szólít, még egy pillantást küldök a mozdulatlan bádogvarjak felé, s amikor kérdezem a fiatalembert útban a mütő felé, hogy mi légyen az a művelet, amelyet rajtam végeznek, s aminek a rövidítése egy betűszó: TUR.

- Valami nem odavaló dolgok vannak a húgyhólyagjában, s azokat letúrják - váltja le az én felfogási szintemre a Trans Urethralis Rezekciót.

A KLINIKAI „TUR”-KÁLÁS

A TUR fogalmát, ha jobban odafigyelek, a műtétet megelőző orvosi vizsgálat során is megismerhettem volna. Dr. Rusz József osztályvezető főorvos ugyanis mielőtt némi papírokat aláíratott volna velem, alaposan kifaggatott egészségi állapotomról és életem problematikusabb egészségügyi csomópontjairól. A hazuról hozott papírjaimat átnézte, majd megvizsgált. Szívbetegség, vérzékenység, magas vérnyomás, ideggyógyászati ügyek, egyéb betegségek - trombózis, diabetes stb. - mind szóba kerültek - ezek többnyire negatív tételek -, még a közel negyven esztendővel azelőtti autóbalesetem is terítékre került, a bordatörések, végtagzúzódások. Ezek után számba vette az urológiai panaszokat: véres vizelet, vizelési és vizelettartási panaszok. A hólyagban malignus tumor gyanúját jelezték - erre utaltak a magammal hozott fotók és a kézdivásárhelyi kórház zárójelentése is.

Türelmesen elmagyarázta, mi a megállapított betegségem lényege, az orvosi beavatkozás módja, s melyek azok a rizikótényezők és szövődmények, amelyekkel a tervezett beavatkozás járhat. A műtétet gerincérzéstelenítéssel végzik egy, a húgycsőn keresztül bevezetett endoszkópos eszköz segítségével. Ezzel eltávolítják a hólyagban lévő daganatos szövetet. A hólyagból „kitúrt” - maradjunk a mütös fiú

megnevezésénél – szövetdarabokat kiszívják és a hólyagot kimossák. A hólyagba katétert helyeznek el. Néhány napra.

Az én esetem különleges előző szívműtetem miatt. Az emiatt esetleg fellépő rendellenességek – különböző szövődmények, véralvadék képződés, embólia, az idegek, erek sérülése, esetleg a hólyagfal kilyukadása –, melyeket újabb műtéttel lehet megszüntetni. Mindennek a vállalását aláírással kellett megerősítenem.

Az orvos barátságos, megnyugtató hangon közli mindezt, beszédének, gesztusainak olyan bizalomkeltő üzenete van, hogy részben semlegesíteni tudja a stresszes alapozású félelmeket, amelyek könnyen úrrá lehetnek a páciensen.

Ami engem illet, úgy tűnik, elég edzett vagyok a betegségekkel, műtétekkel járó pszichés megterhelésekkel szemben. De magamon is lemérhettem az óriási hangulatváltozást-váltást az iróniában és öniróniában bővelkedő kórtermi körülményekhez képest. Ez a familiáris atmoszféra, amint a műtősfű a tolókcocsiba ültetett, rögvést elszállt. Az Urológiai Klinikán egyébként is többnyire roncsemberekkel találkozni. A szenvedés, a félelem és reménytelenség lerí az arcokról. A férfiak, különösen ami urológiai betegségeiket illeti, prűdebbek, szemérmesebbek, mint a nők, amíg lehet, rejtegetik, titkolják a bajt. A férfiak esetében gyakorlatilag nincs tömeges rákszűrés. Magam is csodálkozva tapasztaltam, hogy amikor a klinikáról hazakerültem, s az érdeklődések özönében tizedszer is el kellett ismételnem, hogy mi történt velem, „mi a bajom”, akkor nem egy esetben kiderült, hogy az érdeklődőnek is voltak/vannak hasonló panaszai, s ezeken vagy már túl van az orvosi beavatkozások következtében, vagy még mindig reménykedik, hogy „magától elmúlik”.

A prosztatarák, talán a szó kellemetlen hangtete miatt is: hátborzongató. Aki ezzel a diagnózissal szembesül, illetve ettől szenved, vagy cinikussá válik, vagy „bepánikol”, apatikussá lesz, eltorzult arccal csoszog, a vizelettartási gondokkal küszködő ember testtartása jellemző rá. Különösen nehéz az a periódus, amikor a betegnek hosszabb ideig szüksége van kórtermi kezelésre, s naponként „élőben” láthatja, milyen sors várhat rá. Nekem, sajnos, volt alkalmam a kardiológiai és az urológiai klinikák betegeinek viselkedését egybevetnem, illetve magamon is tapasztalni, és mondhatom, hogy az előbbi pszichésen elviselhetőbb. Az is igaz, hogy szívinfarktus, vagy az ezt követő bypass

műtét/műtétek világosabb és értelmezhetőbb helyzet elé állítják a páciens. Mondta is professzorom a korai felfedezésre és a megelőzés fontosságára célozva, hogy inkább infarktusban, „ágyban párnák közt” halni meg, mint prosztatatarákban.

Az ember önvigasztaló, tulajdonképpen önmentő ösztöne „termeli ki” betegségéhez, sorsához azt a lelki hozzáállást, hogy a hólyagdaganat, talán a már említett „jobb hangzás” miatt is kevésbé tűnik veszélyesnek, mint a diagnosztizált prosztatatarák. Különösen, ha van még remény arra, hogy a szövettani vizsgálat eredménye negatív lesz, megtévesztő kifejezéssel: a daganat „jóindulatú”.

Dr. Romics professzor, mikor a honi zárójelentést elolvasta és a több elemből álló filmcsomagot első találkozásunk alkalmával átnézte, az otthoni diagnózist megerősítve mondta, hogy szerencsésebb esetben a tumor csak a húgyhólyag nyálkahártyájába szűrődött be. A rosszabbik esetben a húgyhólyag szövetébe is behatolt. Ugyancsak otthonról tudtam, hogy az utóbbi esetében a húgyhólyag egy részét – a daganatos részt – vagy az egész hólyagot el kell távolítani. A családukban is voltak hasonló esetek, ezért titkolt borzongással gondoltam a rosszabbik változatra. Egy vékony reménysugarat az táplált, hogy a szívgyógyszerek – Plavix, Aspenter – miatt feltételezett vért a vizeletben viszonylag gyorsan észleltem, ezeket a gyógyszereket a kezelésemből kiiktattam és urológushoz fordultam. Romics professzor arcáról viszont, mikor a fotókat elemezte, nem sok jót olvashattam le.

Az endoszkópos vizsgálatot végző fiatal orvos egy megjegyzése viszont újabb reményt táplált bennem. – Ezt a műtétet otthon is el tudják végezni – mondta. – A bypass műtétem miatt klinikai körülményeket ajánlottak orvosaim – ismételtem a már begyakorolt szöveget. Az orvos egyetértően bólintott, és meglehet, fel is mentetett magában az afféle vád alól, hogy egy európai hírű professzort ilyen potomságokkal foglalkok le. Viszont az esedékes műtét helyszínének „lefokozása” – otthon is el tudják végezni – hártotta a gondolataimat átszövő veszélyérzetet.

A MŰTŐASZTALON

A műtős fiú a tolószéket behelyezte a tágas felvonóba. Majdnem kibuggyant belőlem, hogy mozgásképes vagyok, de eszembe villant, hogy néhány óra múlva már nem tudok a saját lábamra állni az altesti érzéstelenítés miatt.

„Fogadásomra” már helyben volt a mütös csapat. Romics professzoron kívül dr. Joós Lajos aneszteziológiai egyetemi adjunktus altatóorvost ismertem és dr. Béres Erzsébetet, a kardiológust. Az „ismerősök” jelenléte is megnyugtató volt, dr. Joós főorvossal már a kórteremben tisztáztuk erdélyi-háromszéki kötődéseinket. Döbbenetes dolgokat mondott kisborosnyói felmenői történetéről. Ő már Budapesten született, de a kiterjedt erdélyi Joós famíliából még most is annyian vannak „odaát”, hogy családja erdélyi útjai során nem kell azon gondolkodni, hol hajtják le a fejüket éjszakára. A család kisborosnyói, de a Monarchia idejében Erdély-szerzte szétszóródtak, különféle állami-, bányafelügyeleti és egyéb tisztségeket töltöttek be. Ennek következtében Trianon után menekülniük kellett.

Nagyapját, Joós Eleket 1916. augusztus 30-án, a hadüzenet nélküli román betörés alkalmával végezték ki. 84 évesen lőtték agyon, mert vagyont védelmezni merészelt. Kisborosnyó egyébként a román határhoz közel fekszik, már a betörés első hulláma végigsöpört a falun. A családi emlékezet szerint miután agyonlőtték, a fejét is levágták, s azt úgy helyezték a koporsóba.

Damó Gyula kisborosnyói nyugalmazott igazgató kérésére utánanézett a történetnek, össze is állította a kisborosnyói Joós familia családfáját. A helybéliek úgy tudják, hogy nem a nagyapját, hanem egyik nagybátyját fejezték le, és 1944 őszén a másik oldalági rokonát lőtték agyon a bevonuló martalócok. A falusiak szerint a határban bujdosó német katonáknak küldött élelmet a Joós-portán szolgáló emberektől, ezt árulta el valaki, és emiatt kellett meghalnia. Ezt a rokont sem a szovjet katonák végezték ki.

Itt mondom el, hogy mütét után dr. Joós Lajos a kórterembe hozta nagyapja, Idős Joós Elek 1917-ben nyomtatott gyászjelentőjét.

„A jeles férfiú (...) a betörés második napján, 1916. augusztus 30-án, ellenséges katonagolyó által szíven találva, kiszenvedett.

Azt a szívet, amely egy hosszú életen keresztül családja, hazája és egyháza boldogságáért olyan önfeláldozóan dobogott, s amely annyi szegénynek és árvának könnyítette meg nehéz szenvedéseit – s annyi nemes áldozatban mutatta meg fennkölt gondolkodását, s már életében élő emlékoszlopot emelt nevének, kegyes alapítványaiiban – azt a szívet, mely igaz emberré tette, s a köztisztelet glóriájával fényesítette meg munkás életét, s a mely a

váratlanul ránk szakadt oláh árulás veszélyével szemben egy percig is félelmet nem tanúsított: durva martalóc fegyvere töri össze s vet véget a szeretetben soha sem lankadó, s hitében és reményeiben soha meg nem szégyenülő életnek.

Az erős férfiúi kar, mely egykor hazája védelmében acélosodott, s majd lankadatlan munkában mutatta meg, miképp lehet vasszorgalommal, erős kitartással építeni családjá jövő boldogságának fundamentumát, s emellett mint lehet a közügyek szolgálatában – bár egyszerű körben – fényes nevet vívni ki és soha székely faja és magyar hazája felvirágoztatásában meg nem fáradni – az a kar és erős akarat: az emberi gonoszság által éppen akkor semmisítették meg, a midőn a megaggott Pátriárcha – bár övéitől elszakítva – magyar voltát meg nem tagadja s hosszú életén összegyűjtött javait s a közérdeket védelmezni próbálja! (...)”

Gyermekei, vejei és menyei megjelöléssel 17 név, 41 unokája és 11 dédunokája szerepel, valamennyien történelmi háromszéki és erdélyi magyar nevekkal. Damó Gyula tanító úr, kérésemre, az egyházi és községi nyilvántartásokból kiírta a kisborosnyói Joós család adatait. A felsorolásban 49 név olvasható.

Ma Kisborosnyón egyetlen Joós nevű személy sem él. A szomszédos nagyborosnyói Joós nevéek névrokonok.

Az ember mozdulatlanul fekszik a klinika intenzív osztályán, mert a gerincvelőbe befecskendezett érzéstelenítőszer miatt ez az orvosi utasítás, és nincs halálfélelme, mert az olyan műtétben, mint amilyenen most átesett, „nem szokás” azonnal belehalni, és azon medítál, hogy egyetlen székelyföldi magyar család közel 120 tagjából egyetlenegy sem található a szülőfaluban, Kisborosnyón.

A klinikai kórteremben is megrögzött optimistaként találok két fogódzót, amelybe belekapaszkodva áthúzzhatjuk magunkat még a magyar história újabb meg újabb kerítésein: dr. Joós Lajos alig palástolta rosszalló meglepetését, amikor kibuggyant a kérdés a számon, hogy ki kutatta és ki állította össze ezt a terebélyes családfát?

- Mindenki ismeri - felelte -, számon tartjuk egymást. És ekkor mondta, hogy annyi Joós rokon él még ma is Erdélyben, hogy ottani útjaik során nem kell szállodát keresniük. Optimizmusom másik fogantyúja az, hogy ha valaki, mint dr. Joós Lajos és gyerekei már első- és másodgenerációs erdélyiként szülőföldjüktől távol születtek, és

erdélyi gyökereiket mégis ilyen mértékben és mélységben képesek ápolni, akkor még nincs veszve végleg minden. Nincs, mert számon tartjuk egymást, és nem az ilyenféle emberek közül kerültek ki azok, akik 2004. december 5-én bennünket, erdélyi magyarokat az elszakított nemzetrészek többi magyarjaival együtt maguk közül kitagadtak.

Joós doktorral nem közlöm, de mikor elmondja, hogy családjában mindenki számon tartja egymást, meglibbent valami szégyenérzet-féle. Itthon éveken át kísérleteztem azzal, hogy a gyászjelentő-készítés nemes hagyományát újratereptsük. A csernátoni tájmúzeumban több köteg régi gyászjelentőt őriznek. Magam is sokat cikkeztem mindenféle lapban ebben az ügyben. Mérsékelt eredménnyel. Találkoztam olyan esetekkel, hogy azért nem fogalmaznak gyászjelentőt – ami a 19. század derekától errefelé egyben a családok genealógiája is volt –, szóval azért nincs ma gyászjelentő, mert sok-sok családfa hajtásán máshonnan oltott ágacsok is vannak.

Botorság emiatt családjaink egész múltját a semmibe veszni hagyni. Képletesen szólva, Árpád apánk óta – s hát még azelőtt! – hányféle néppel keveredtünk! És mégis megmaradtunk annak, akik vagyunk. Pontosán amiatt, mert gyászjelentőt nem nyomtattak ugyan, de írták krónikáikat, a lustrákat, később vezették az egyházi nyilvántartásokat, s az egyszerű emberek szájáról szájra hagyományozták, hogy – elnézést – ki kinek a fia-borja?

KITERÍTVÉ A MÚTÓASZTALON

Az urológiai műtő bejáratánál sürgölődő zöld formaruhás sokaságról az is eszembe jut, hogy a zöld a remény színe. Meg az, hogy „átkos” évtizedei alatt a román kommunista hatalom a zöld színt a magyar nacionalizmussal azonosította, és „ideológiai harcba” bocsátkozott ellene. A Kárpátok Géniusának végnapjai felé közeledő években a megyei ideológiai titkár, miközben jóváhagyta valamilyen plakát, szórólapp szövegét, a lapszélre minden esetben felvezette azt a szöveget – szabad fordításban írom –, hogy „kinyomtatható, a zöld szín kivételével”. Romániában a magyarok között évekig beszédtema volt, hogy Bukarest unalmas reklámrengetegének modernizálására magyar szakembereket kértek föl. Ezek látván a kék meg a piros színek egyeduralmát, a feliratok és plakátszövegek sötét betűtengerét a zöld

szín bevezetésével próbáltak lazítani az egyhangúságon. Hatalmas botrány kerekedett belőle és a cégtáblákat kicseréltették.

Mielőtt betolnák a műtőbe velem a szekérkét, talán a félelem hívja elő belőlem ezeket a történeteket. A zöld formaruhák ösztönösen elterelik a figyelmemet a diagnosztizált hólyagtumorról, s a politika rákfénéjének emlékei tolnak elő. Benn a műtőben a műtőasztalhoz tolnak és átültetnek, majd felfektetnek egy nőgyógyászati asztalra, lábamat V-alakban szétterpesztve a két tartókarra helyeztetik – iskolás koromban tornaórán végeztek ehhez hasonló gyakorlatot –, majd orvosaim, más-más szereposztásban, sorra-szerre mondják, hogy most milyen műveletet végeznek, mit fogok érezni vagy éppen mit nem fogok érezni. A gerincvelőbe fecskendeznek injekciós tűvel, bőrömön érzem, hogy több ponton is. Nem fáj, de nem is kellemes. Próbálok nyugodt maradni, „megjátszom” a férfias tartást. Tudom, mert közölték, hogy a zsibbasztás hatása három óráig tart. Ebben annyi a „vigasztaló”, hogy akkor a műtét sem tarthat tovább. Ha csak valamilyen komplikáció elő nem adja magát.

A tulajdonképpen műtétet nem is érzekelem. Romics professzor végzi az operációt. Folyamatosan beszél. Az erdélyi pácientúrából idéz fel személyiségeket, akik ültek valaha vagy nem is olyan régen ebben a műtőszékben. A listán több ismerős is szerepel. Neveket a diszkréció miatt nem említek. De beszél olyan régi barátomról és erdélyi ismerősömről, akit Háromszéken több éven át kalauzoltam, a hegyeket, erdőket jártuk együtt, vadvizekben pisztrángásztunk, mindez alkalom volt férfias, intim dolgok kibeszélésére is, de azt soha nem említette, hogy neki prosztata vagy húgyhólyag problémái lennének. A professzor rögtönzött előadásait nem szakítom félbe, nem kommentálok, csupán jelzem néha azt, amit valószínűleg sejt vagy tud, hogy éppen jó ismerősömről, barátomról, közös közéleti szerepvállalásaink személyiségeiről van szó.

Dr. Romics Imre professzor internetes honlapját már itthon átnéztem. Jelenlegi pozíciói, tudományos képzettsége és tudományos fokozatai, díjai, szakmai kitüntetései, tudományos társasági és bizottsági tagságai, tucatnyi orvosi szaklap szerkesztőbizottsági tagsága oldalakon át sorolható. Ezekről a dolgokról sem műtét közben, sem ezután szó nem esett. Mint érdekességet jegyeztem meg, hogy 17 könyv, 67 könyvrészlet szerzője, publikációinak száma jóval meghaladja a három-

százat, előadásai pedig a fél ezret. Úgy tudom, mondtam már, hogy az én műtétemre is egy isztambuli és egy linzi szakmai konferencia közti időszakban került sor. Olvastam, hogy 2004 óta a Gróf Mikó Imre Alapítvány kuratóriumának is tagja.

Én Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégiummal szemben éppen a Gróf Mikó Imre utcában lakom. Egyszeriben ráérezek az érdi születésű professzor Erdély-szeretetének egyik érzelmi összetevőjére.

És akkor, az erdélyi kultúrtörténeti érzéstelenítés után, felemelkedve közli: kész.

Később, hazabocsátásom napján a zárójelentésben olvasom, hogy miközben mi Romics professzorral képzeletben közös erdélyi ismerőseinkkel randevúztunk, mit végeztek velem. „...*spinális anesztéziában cystoscopiát végeztünk és a trigonum bal oldalán, a bal oldalfalon papilláris szerkezetű tumort igazoltunk, melyet teljes egészében transurethralisan rezekáltunk. A hólyagban ezen kívül enyhén bullózus területeket láttunk, onnan biopsziát vettünk. Az urográfia jobb oldalon is tágabb uretert mutatott, az endoscopos kép ureterokele okozta pangásra utalt, ezért a jobb szájadékot is megrezekáltuk. Eseménytelen postoperatív szak...*”

„(...) Szövettani vizsgálat eredményéért és az ettől függő további urológiai teendők megbeszélésére, telefonos időpont egyeztetés alapján jelentkeztek.”

Szóval hátravan még a feketeleves. Romics professzor immár a kórteremben mintegy bátorításomra megjegyezte: ilyesmit nem szoktunk a paciensnek mondani: az első vizsgálat után ennél rosszabbra számítottam.

A SIRALOM VÁRÓTERMÉBEN

A szövettani vizsgálat eredményére két hetet otthon kellett várakoznom. Ez az időszak, amennyiben alávetem magam a sok helyről érkező érdeklődésnek, egészségi állapotomat meghatározni magam sem tudó magyarázkodásban telt volna el. Személyes megkeresések, telefon, internet, közvetett érdeklődés, mind körém sűrűsödött volna, amennyiben hagyom.

Orvosom diagnosztizálása és tényszerű közlései alapján három helyzetre készítettem fel magam. Ezeket internetes utánkereséssel is erősítettem. A legszerencsésebb az lenne, ha a tumor csak a nyálkahártyába szűrődött volna be, s ha a szövettani vizsgálat negatív lenne, azaz nem találnának rákos sejteket.

A második változat az, hogy a tumor a hólyag szövetére is átterjedt. Ebben az esetben csak a kés segít. Vitos főorvos Kézdivásárhelyen erre célzott, amikor egyik variánsként arra készítette fel, hogy ilyen esetben a hólyag egy részét el kell távolítani. A hasfalat elég nagy vágással fel kell metszeni, a daganatos részt ki kell vágni és utólag, rendszeres ellenőrzéssel nyomon kell követni, hogy van-e további sejtburjánzás.

A harmadik változat a legrosszabb: ki kell metszeni a húgyhólyag egészét. Prostatától, mindenestől. A vizelet ürítését ki kell vezetni a hasfalon. Ez kényelmetlen, pszichés zavart is okoz, bizonyos munkavégzésben akadályoz. Megnyugtatósnak szánta, hogy még így sincs veszve minden. A legnagyobb baj az, ha hólyagon kívüli szövődmények, azaz áttételek is vannak már. Példákat nem kellett mondania, legjobb barátaink egyikét nemrég temettük, később felismert prosztatarák következményeként a csontjaira, tüdejére átterjedt rákos megbetegedés következtében beálló halála miatt. A polihisztorként is számon tartott közéleti ember elvesztése sokakat érintett. A nekrológ megírására a lapnál engem kértek föl, hisz jóbarátok, eszmetársak voltunk, rengeteg magyar vonatkozású történeti, helytörténeti, néprajzi, földrajzi ügyet, szobrok állítását csináltuk együtt. Vitatkoztunk is sokmindenen és sokat. De mindig valamilyen közös ügy szolgálatában.

Nem mondtam senkinek, de a nekrológot úgy írtam, mintha a magamé is lenne. Valószínű ezért sikeredett olyanra, hogy a temetés után tízével kerestek meg, és úgy éreztem, mintha az én hozzátartozóimnak részvétüket fejeznék ki – miattam. Mondtam is többeknek, amikor a saját bajaimat összefoglalva kérdéseikkel kibányászták belőlem, hogy úgy írtam, mintha a saját nekrológom lenne. Viccnek szántam, a humor mezébe öltöttem ezt az alkalmi bölcsességet, de mindegyre eszembe jutott a közhely: minden viccnek fele való.

Számomra az írás mindig is menedék volt. No meg „terepezés”, természetjárás. Most is. Az utóbbit a vizelettartási gondok zavarták. Ezért útjaimat eleve úgy terveztem meg, hogy előre tudtam, valamilyen ürüggyel hol és mikor állítom le a kocsit. Előfordult, hogy az egyik háromszéki tanúhegyre, az Óriáspince-tetőre azért hajtottam fel, hogy abban az év- és napszakban is legyenek fotóim az ottani panorámáról. Közben néhány riporttémába is belebotlottam, mert számomra tulajdonképpen minden az írásbelizés témájává válhat, a szénásszekérről lehulló fűszál is. Olvasóim, akik bajaimat részben ismerték, azt hitték,

hogy makkegészséges vagyok, mert másképp hogyan mászkálnék az egészséges embert is próbára tevő helyeken? Ha hosszabb időre el kellett utaznom valahová, akkor is annyi írást hagytam hátra, hogy azt hihették: folyamatosan itthon vagyok. Közeledett viszont a félve várt nap, amikor megtudhatom a szövettani vizsgálat eredményét. Ezt dr. Romics professzor személyesen akarta megbeszélni velem, s a teendőkben vele kellett megállapodni. Ezért egy telefonon egyeztetett időpontban harmadszorra is Budapestre utaztam. A titkárnőjénél faggatóztam, hogy mit vigyek magammal. Megjátszottam – nem volt ez gond –, hogy fogalmam sincs, mit kell magammal vinni. Az eddigi zárójelentéseket mondta, holott engem az érdekelt, hogy „kés alá” kerülök-e, vagy szerencsésebb esetben kapok még némi haladékot? A kérdés fölösleges volt, mert Romics professzor figyelmeztetett: a titkárnővel csak a programozást tudom egyeztetni, a szövettani vizsgálat eredményét Zsuzsa asszony nem ismeri.

Vettem hát újra a „fekete dobozt”, amely már degeszre telt mindenféle papírokkal. Ebből a szívműtétemre vonatkozó, lényegtelennek vélt papírokat, CD-ket félretettem. Feleségem megtömött egy kerekcsőrös bőröndöt: pizsamák, alsóneműk, törülközők, házikabát, papucs, minden, ami egy hosszabb klinikai elfekvéshez szükséges. Mindannyian fel voltunk készülve ugyanis, hogy a már hónapokkal azelőtt és az itthon is jelzett műtét valamelyikére sor fog kerülni. A leoptimálisabb variánsra, mi szerint a TUR műtét is elegendő egyelőre, egyikünk sem számított. Egyezségünk szerint vonattal utazom. Rokonaim várnak rám a budapesti pályaudvaron, s ha majd a klinikai kezelés után szállítható állapotban leszek, a vejem utánam jön Budapestre.

Az utazásra olvasnivalót is vittem magammal, amire aztán ismét nem volt szükség, mert a fekvőhelyes kocsiban egy fiatalasszonnyal együtt utaztunk. Amint kiderült, sepsiszentgyörgyi, méghozzá egészségügyi, Esztergomban van férjénél, most első gyermeküket várják. Nővér a kórház belgyógyászati osztályán. Beszéde, hangképzése bő tíz év után is tipikusan alsó-háromszéki. Mély, öblös „a” hangokat ejt, sűrűn használ tájszavakat, észjárása is itthoni. Nem is akar rászokni az ottani beszédre, s azt is megszokta, hogy „idegen voltát” rögvest felismerik. Közel van a szlovák határ, sok munkavállaló jár át Esztergomba, s emiatt sokan nem „románozzák” és „oláhozzák”, miután meghallják, hogy beszél, hanem „a szlovák nővérként” emlegetik.

Beszélgetésünkéből kiderül, hogy örökös honvágy kínozza. Főleg az étkezési szokásuk, a „főztjük” idegen. Mindent túlfűszereznek, az egytál ételek inkább paprikásnak, pörköltnek nevezhetőek, és ezt gyakran találják. Az anyósa főz. Erővel is próbálta rákapatni magát ezekre az ételekre, eszik is, de a honi ízeket semmi sem pótolhatja. Most is azért olyan nehéz a bőröndje, mert tele van hazai étellel. Szalonnával például. De még mititejt is visz a férjének, mert az ura ezt nagyon megszerette. Erről jut eszébe, hogy a csórékolbászt hűtőbe kellene tenni, szól is az utaskocsi vezetőjének, aki az üzletlánci csomagolású műanyagtálcát készségesen behelyezi a hűtőbe. Közben édesanyja telefonon keresi, még reggel, érkezésünk előtt is figyelmezteti, hogy aztán a mititejt nehogy a vonaton felejtse.

Dehogy felejtí, a kalauz udvarias, a vonatjeggyel együtt, mint egy pincér, a tenyerén hozza a tálcát, a nővért az állomáson a férje várja, aki utánajött Esztergomból.

A várandós asszony – úgy emlékszem Enikő – miután kikászálódott a fülke ajtaján, a táskájából egy zsebnaptárt vesz elő és átnyújtja nekem. – A csiksomlyói kegytemplomban is jártunk – mondja –, vegye ezt a Mária-képet és meglátja, meg fogja segíteni.

Valami jóleső érzés kezd zsi bongani bennem, mert arra gondolok, hogy ezt a Mária-képet bizonyára leendő gyermekének védelméért vette magához. Mondta is azelőtt, hogy abban reménykedik, hogy a gyermek majd feledteti-oldja gyötrő honvágyát, s az édesanyja is megígérte, hogy immár nyugdíjas és segítségére lesz.

Utazás közben meg kellett kérdeznem, hogyan került Esztergomba, ahol tíz év múltán sem tudta az életet igazán megszokni? Meglepetésemre azt mondja, hogy munkát keresett és talált is – Sepsiszentgyörgyön végezte a nővérképzőt –, s internetes játékok, partnerkeresés közben akadtak férjével egymásra. Kezdték egymás iránt érdeklődni, több üzenetet is váltottak, majd megegyeztek egy találkában is. És házasság lett a vége. Már nem volt túl fiatal, amikor férjhez ment, az első gyermek is azért késik, de még van idő, hogy testvérkéje is legyen. Távozáskor, mint valami forgalmista a kerek táblával, amellyel a szerelvényt elindítja, a Mária-képpel intek utána, s már a férje karjából visszanezve mondja: – Meglátja, a Szűzanya meg fogja segíteni!

A ROMLÓ VAKOLAT S AZ ÉP TÉGLAFALAK

Romics professzort valami komplikáció miatt műtétre hívták. Várokunk. Percek múlva ékezik, szinte percnyi pontossággal a velem egyeztetett időpontra. Egyenesen felém tart: jöjjön, mondja, maga érkezett a legmesszibbről. Ez a kórszövettani lelet másolata – mondja, és átnyújt két ív papírt. Nincs is idő rá, de nem is merek belenézni. A professor folytatja: második műtétre nem kerül sor. Fellelegzem. A té nagyságához képest az az ostoba apróság jut eszembe, hogy rokonaim tanácsára csak a „fekete dobozt” hoztam magammal az egészségügyi leletekkel. Milyen nevetséges lenne, ha most az inggel, gatyával megtöltött bőröndöt vonszolnám magam után a klinika folyosóján. Arcomon derű suhanhat át, mert Romics professor szeme is barátságosan villan. Milyen könyveken dolgozik? – kérdezi váratlanul. A klinikai témából kibillenve zavartan mondom, hogy van egy nyomásra előkészített könyvem, címe *Ablak Erdővidékre*. Az idén hármas Benedek Elek évforduló van – mondom, de eszembe villan, hogy ilyen mesékkal ne lopjam az idejét. Van egy, ugyancsak nyomtatásra előkészített könyvem, *Halak, vizek, sziklaszirtek* a címe. Ez a természethez kötődő élményeimre alapozott írások gyűjteménye. És az észak-amerikai utamról is van egy útikönyvem: *Erdélyiek észak-amerikai portyán...*

– Hány éves is? – kérdezi.

Mondom.

– Maga még fiatal.

Erre felnevetek.

– Még sok könyvet fog írni. De utókezelésre lesz szüksége. Ezt otthon is el tudják végezni. Injekciók, időnként hólyagtükrözés. Vitos doktorhoz megy továbbra is: Ő küldte hozzám.

Bólintok.

– Írok neki levelet – és máris diktálja az asszisztensnőnek a szöveget. – Figyeljen rám – folytatja –, az eredmények rosszindulatú daganatot mutattak ki. Ezt a daganatot kikapartam. Tágítottam a beszűkült vesevezetéken is. Ezzel megszüntettük a vizelet pangását a vesében. Próbálok érzékeltetni, hogy miről van szó, milyen az állapota. A betegség még csak a „vakolatot” érintette. – A falra mutat. – A „tégglák” még épek. Amíg ezek épek, addig nincs nagy baj. Az utókezelést Vitos doktor elvégezheti, az injekciókat egy nővér is beadhatja. Gyógyszere-

ket is írhatnék fel, de külföldiként ezekért fizetni kell. Otthon tudni fogják, milyen gyógyszerre van szüksége.

Nem hálálkodtam, de feltettem a kötelező kérdést: mivel tartozom?

- Semmivel - felelte. - Most csak beszélgettünk.

Megismételtem a múltkori erdélyi meghívást az Ojtoz-völgyébe. Bólintott. És én fogtam a „fekete dobozt” s kihátráltam az ajtón, s a klinika patinás épülete, a terem méretű folyosó urológia-történeti kiállítása a sokféle kellemetlenség és félelem után szépnek, szanatóriumi hangulatúnak tűnt.

- Jó lenne találkozoznunk még - mondta a vargyasi főnővér, aki szintén megkeresett. - De ne itt - fűzte hozzá hirtelen. - Maga úgy írt rólam, hogy otthon „sztárt” csinált belőlem. Édesanyám nagyon boldog volt, azonnal küldte a lapot. Pedig interneten itt is olvassuk.

Kinn, a szanatóriumi hangulatú parkban még mindig ott voltak a féllábú Károly, kórtermi társam bádogvarjai. Amíg azokat látjuk, hogy nem repültek el, addig nincs végzetes baj. S addig sincs, amíg egy Mária-képpel is segítenek, ha teljes felépülésünkön nem is, de túlélésünkön feltétlenül.

UTÓKEZELÉSEN

Utókezelésre ismét a kézdivásárhelyi kórházhoz, dr. Vitos Attilához járok. Budapesten az Urológiai Klinikán dr. Romics professzor a műtét utáni utókezelést részletező hivatalos irat mellé a kézdivásárhelyi urológus főorvosnak személyre szóló levelet is mellékel, amelyben a kezelés módját és az alkalmazott gyógyszert írta elő. A gyógyszer beszerzése körül itthon bonyodalmak keletkeztek. Romániában még nem alkalmazzák azt a kezelést. Vitos főorvos végigtelefonálta az urológiai szakismeretségi kört, majd a Romániában is használatos gyógyszer beszerzését ajánlotta. Ez is méregdrága „méreg”, de itthon a biztosító finanszírozza majd a hatalmas összeget.

A gyógyszerek beszerzése külön kálvária. Ez a feleségem tiszte. A hónap utolsó napjaiban beadja az egészségügyi könyvecskét a háziorvos asszisztensnőjéhez, aznap délután vagy másnap a recept után megy. A váróterem mindig zsúfolt, tele türelmetlen betegekkel és ezek hozzátartozóival, akik rossz szemmel nézik, ha valaki soron kívül surran be az orvosnőhöz, akkor is, ha mondja, csak egy már megírt receptet vesz át. Aztán irány a gyógyszertár. Újabb sorok, és ott már

kötelező sorállás. Szerencsére ismerik, gyorsan kiszolgálják, ha nincs meg az a gyógyszer, mint a mostani esetben is, amelyet az urológiai utókezelésre írtak fel, akkor másnapra már beszerzik. Futár hozza.

Szóval újra Kézdivásárhelyen vagyok. Vitos főorvossal a kórház udvarán szaladunk össze. Azonnal betessékel az urológiai osztályra, üres kórtermet készített elő, ahol a katéteres hólyagfeltöltés után legalább egy órányi időt kell töltenem. A feltöltés művelete nem annyira fájdalmas, mint amennyire kellemetlen. „Túl kell lenni ezen is” – játszom a határozott férfit és a fegyelmezett beteget.

Az orvos mindenféle civiltörténettel tereli el a figyelmemet a katéteres kellemetlenségről, ami sikerül is, azon veszem észre magam, hogy jókedélyű beszélgetésbe keveredtünk. Meghallgatom a viselkedési utasításokat, azt, hogy mennyi ideig maradjak hanyatt fekvve, majd forduljak erre meg arra az oldalamra, és sétáljak is, hogy az orvosság „bejárhassa” a hólyag teljes belső felületét.

Aztán magamra maradok. Az orvosnak ebben az órában a műtőbe kell mennie, ahol a műtésre előkészített beteg várja.

Mégsem vagyok magamra, mert a szomszéd kórteremtől egy függöny választ el, ahol két műtét utáni lábadozó beteg beszélget. Idősebb férfiak – egyiküknél a prosztataműtét után egy idő után újra elzáródott húgyút, s ahogy mondja, az ebben képződött „köveket” kell kipisilnie. A másiknak – Gyurinak – a fél veséjét kellett eltávolítani.

Mindezt későbbi megismerkedésünk után tudom meg. Most a függönyön áthallatszó beszélgetésből az életútjukkal ismerkedem. Mindketten világlátott emberek. Már az átkosban is jártak a határon túl.

Sándor az NDK-beli élményükről beszél. Fő téma – az urológiai klinikán vagyunk – a sör. A német sör, amely az itthonihoz képest szuper minőségű volt és végtelenül olcsó. A finom söröknél jobban csak az lepte meg, amikor egy fél márkányi pénzt baksisként a pincérnél akart hagyni, de az utána rohant, s a vendéglő ajtajában visszaszámolta a pénzt.

Ez még abban az időszakban volt, amikor Sepsin, a Sugás vendéglőben az értelmiségiek asztalánál Géza, a kedvenc pincérünk, mikor a számlát írta, mindig hozzábiggyesztette: „plusz a mai dátum – de szerencsétek van, ma olcsón megússzátok, mert ma még csak elseje van, messze még a hónap vége”. Persze játék volt az egész, Géza nem a mi zsebünkön akart meggazdagodni.

A függöny mögötti „félvesés” férfi is világot látott ember. Előbb Nyugat-Németországban dolgozott muzsikusként. Csodálkozva hallgatom, milyen szakszerűen és mekkora jártassággal ecseteli a kinti életet. Alsóháromszéki nyelvjárásban beszél a szakma titkairól, a repertoárról, az itthoni zenei viszonyokról határozottan rossz a véleménye. Persze a kereset is szóba kerül. Az „átkosban” a bukaresti ARIA bonyolította le a művészek külföldi szerződését. Ez a hivatal közvetítette. A pénzt is ez zsebelte be. Adott a klienseknek egy itthoni fizetésnél valamivel nagyobb összeget. Ezért nem érdemelte volna meg kimenni, de a baksis, az a zsebükben maradt. Még a romániai forradalmat is „kinn” élte meg. Hatan voltak, s mondták is a szálloda és a vendéglő tulajdonosának, hogy most mitévők legyenek, mert ők többet nem akarnak román állami cégnek keresni. Otthon forradalom van, indulnak haza. A főnök nagyon egyszerűen oldotta meg a válságos helyzetet. Azt mondta: én nálatok nélkül nem tudom működtetni a céget. Annyi változás lesz, hogy nem az ARIA-nak utalom át a pénzt, hanem a ti markotokba adom. Közvetlen.

Nos, ezután szépen kerestek.

A beszédtema aztán árnyalódik a zene ürügyén, s a nőkre terelődik a szó. Ez tipikus kórházi téma, különösen az urológián, az éhes disznó makkal álmodik alapon. Gyuri szerencsésnek tartja magát, hogy ő akkor még nem volt nő. Ez azért szerencse, mert hat hónapon túl egyetlen fehérnép sem tud meglenni férfi nélkül, s itthon, ha nem is kurvul el az asszony, de kapcsolatot épít, s diszkréten félrelép. Ami természetesen valamiképpen mindig a távolban lévő férj tudomására jut, s amikor hazajön, vagy már a távollétében kezdődnek a kölcsönös szemrehányások, mert az asszony is sejti, hogy olyan hosszú ideig a férfi sem tartóztatta meg magát. Aztán szétmennek a házasságok.

Neki, legényemberként ezen nem kellett átesnie.

Órányit fekszem egymagamban, tervszerűen fordulok egyik oldalamról a másikra, s hallgatom a Sándor és Gyuri nőkről, férfi és női viszonyokról szóló történeteit. Kiderül, hogy több közös ismerősük van, azoknak a nőügyeit részleteiben ismerik, pikáns történeteket hallhatok. Nem vagyok prűd ember, de ha ez a téma ekkora teret kap ennyi polgártársunk életében, akkor bennünk, újságírókban egy teljesen hamis kép él a világról, amelyben élünk.

Érdekes, hogy a kórházban az ital és a nők után az élni akarás a következő téma. Gyuri mondja, hogy ő arról, hogy a fél veséje el van rohadva, semmit sem tudott. A szív tájékon voltak fájdalmai, ezért szívgyógyszereket szedett, mindenféle népi szív kúrálási módot kipróbált, aztán amikor a vizeletében észrevette a vért, akkor orvoshoz ment. Addig vizsgálták, hogy mi a baja, hogy kilenc kilót soványodott. Olyan lett, mint a deszka. És a végén kisült, hogy a vese okozza az egészet, s ha azt el nem távolítják, akkor ez végzetes lehet. Erre azt mondta: doktor úr, ha maga úgy látja, hogy e nélkül a műtét nélkül megdöglöm, akkor tegye velem azt, amit kell. Én alávetem magam a műtétnek. És tessék, most úgy érzem magam – mondja –, hogy itt a kocsim a kórház udvarán, azonnal be tudnék ülni és mehetnék haza. De nem teszem, mert még a cérnát nem szedték mind ki a varrásból.

– Én élni akarok és élni is fogok – jelenti ki –, én olyan erős akaratú vagyok, hogy ezt is túlélem. Soha nem voltam beteg. Olvastam róla s láttam a tévében is, hogy fél vesével még sokáig lehet élni.

Sándor, a szomszéd hallgat. Sejttem, hogy neki többféle baja volt. (Két szívinfarktus, prosztatagyulladás.)

A betegségekből az orvos témára vált a beszélgetés.

Ez felette érdekes. Gyuri mondja, hogy végigtelefonálták és érdeklődtek – klinikákat, kórházakat nem mondok – a hazai világ felét. Ezer eurón alul szóba sem állnak az emberrel. A lánya Budapesten él, végigjárta ott is a szent szert, s azt mondta: édesapám, a legtöbb helyen azt mondták, hogy van otthon elég kiváló orvos. Ott van Vitos doktor, aki megjárta Svájcot, volt Magyarországon, keresse meg őt. Itt, Magyarországon egy ilyen műtét egy kocsi árába kerül. Hogy megértse, nemcsak a pénzről van szó, hanem a szakértelemről is. Én veszek magának egy kocsi. Keresse meg Vitos doktort.

A kocsi meg is vette – folytatja –, itt van az udvaron, akármikor beleülhetnék. Vitos doktor úrnak a szakmában nemcsak a neve jó, hanem maga is jó ember. Közvetlen. Figyelje meg, hogy az arca milyen megnyugtató. Ez a betegnek nagyon fontos. Bízni kezd nemcsak az orvosában, hanem önmagában is.

Erre cseng a kabátom zsebében a mobiltelefon.

– Van valaki a szomszédban? – kérdezi Sándor.

– Van egy úr – feleli Gyuri. – Most jött, nemrég.

Hosszú telefonálásba kell kezdenem, amiből kiderül a kilétem és sokminden egyéb. A függöny mögött a szomszéd kórteremben beáll a csönd.

Kopogok az függönnyel takart ajtófélfán és átmegyek ismerkedni hozzuk. Ismernek. Olvasnak. Szinte sajnálom, hogy társalgásunkat félbe kell szakítanom, mert számomra már rég lejárt a gyógyszeres kezelésre kiszabott idő.

Beszélgetünk. Egymás társaságának örvendezve mondja Gyuri, a zenész, hogy műtét előtt olyan kórteremben volt, ahol egy izgága, raplis vénember mindenkivel kötekedett, a nővérekkel is, neki semmi sem tetszett. Rossz volt a hangulat. A betegek idegesek voltak, türelmetlenek. Ő sem bírta sokáig, s amikor vizitre érkezett Vitos főorvos úr, mondta neki, hogy ő abban a társaságban megbolondul. Az orvos mosolygott, nem szólt semmit, nem hordott le senkit, aztán jöttek a nővérek s mondták, hogy melyik kórterembe menjen át. Mert a legfontosabb az, hogy az ember jól érezze magát.

Akaratomon kívül két óráig tartott a kúra, amelynek fele idő is megfelelt volna.

Egészséges gondolkodású és lelkületű emberek között még a kórház, a félelmetes ispotály is klubba, kaszinói hangulatúvá válhat.

PÁLINKAFŐZŐ-BAJNOKSÁG BÉCSBEN

Érik az embert meglepetések: a Destillata (Bécs, Ausztria) nemzetközi párlatversenyen 13 ország 188 pálinkafőzdéje közül összesített versenyben a győztes – no, ki lehetett? – természetesen magyar. (Hátha még a pálinkaivást is mérték és értékelték volna, s erre beneveznénk, akkor mi, székelymagyarok bizonyosan számíthatunk volna több nagydíjra.) No, de folytassam a magyar pálinka diadalmenetét: a 18. alkalommal megrendezett párlatversenyen, amelyre Argentína, Ausztrália, Ausztria, Görögország, Hollandia, Magyarország, Németország, Olaszország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Thaiföld és Új-Zéland nevezett be, a nemzetközi zsűri *Az év főzdéje, 2009* aranyfokozatát az Agárdi Pálinkafőzdeinek ítélte, s *Az év főzömestere* Vértés Tibor, a főzde egyik tulajdonosa. Ő tehát a világ legjobb pálinkafőző mestere, s ami természetes is, a kóstolást is szakmai szinten műveli. „A Destillata történelmében negyedszer kerül nem Ausztriából származó főzdehez ez a cím – állapította meg Wolfgang Lukas, a Destillata verseny

igazgatója –, és idén első alkalommal viheti el magyarországi mester-műhely ezt, a szakmában világbajnoki éremnek számító díjat.” A Destillata-érmekből 96 került Magyarországra, ebből négy *Az év pálinkája*, öt arany-, 32 ezüst- és 55 bronzérem. Ezt mindössze hús magyar főzde csurgatta haza, szemben a 101 ausztriai benevezővel, akiknek a díjakból idén csak csepegtettek. Végre valami igazi magyar és magyaros diadalról is beszélhetünk, amely azt is jelzi, hogy a jelenlegi kormányzati szervek még nem kavartak bele a cefrébe. És hirtelen azt is mondjam el, hogy ez a díjözön, ez a kitüntetéses eső elmosta annak a magyar-román pálinkavitanak az emlékét is, amely a Medgyessy-Năstase-kormányzat alatt az uniós bírakra ráömlött, s ehhez jókedvemben azt is tegyem hozzá, hogy Magyarország akkor aratta legnagyobb diplomáciai győzelmét, amikor a Magyar Külügyminisztérium képviselője a vitában elővette a román nyelv értelmező szótárát, azt felütötte a „palincă” szócikknél, s hangosan felolvasta: „A palincă magyar eredetű, gyümölcsből erjesztéssel és lepárlással készülő szeszes ital.” Punktum. Az uniós egyeztető csapat erre azt mondta, hogy ha maguk a románok is magyar eredetűnek tartják, és nem ősi román italnak, akkor ez csak magyar termék lehet. (Hja, ha autonómiaügyben is össze lehetne hozni egy ilyen grémiumot, amelyen Băsescu államelnök a maga mentségére – nem lesz soha székelyföldi autonómia – felhozhatná Gagauziától Katalóniáig az összes autonómiát.) Nos, ennyi jó szöveg, magyar siker olvastán a hírtől enyhén magam is megpityókosodtam, hisz ez az ausztriai siker a mi sikerünk is, mert Erdélyben sem cukját párolnak, hanem igazi szilvóriumot (is) – ilyenell még Lomnici Zoltán, a legfelsőbb törvényszék volt elnöke is koccintott Felsőcernátonban a Bíró-féle vízimalomban, amikor a Rákossy-szobrot avattuk –, szóval, máris nyúltam a kamrába, hogy Dobolyi Laci barátom Cserszegtomajról (Balaton-felvidék) származó, aszú szőlőszemekből erjesztett és párolt törkölyéből egy kupicával felhajtsak, s akkor telefonált Sándor öcsém, aki éppen pálinka nélküli nevenapjára készült, s mit sem tudva az ausztriai magyar győzelemről, azt tanácsolta: tedd le a poharat, bátyám, mert másképp úgy jársz, mint én. Ez volt a másik meglepetés. Volt egy harmadik is: az egyik urológiai orvosi gyógyszerreceptre rá volt írva, hogy – szabadon fordítom magyarra – „alkohol nélkül”.

De a bécsi magyar győzelemnek azért örültem.

Fekete J. József

A VILÁGÉGÉS UTÁN

- Hász Róbert: *Ígéretföld*¹ -

Regényként jegyzi a kiadó Hász Róbert *Ígéretföld* című könyvét, a szerző is így tarthatja bizonyára, és el is fogadom. Bár inkább kisregénynek nevezném, de ez talán szörszálhasogatás. Annál is inkább az, mert utóbbi időben problémásnak tartom a „regény” műfaji besorolást, mert zömmel olyan könyvekkel találkozom ezen műfaji megjelölés alatt, amelyeket inkább összefüggő elbeszélésnek neveznék, noha nem egy nem él az összefüggőség elvével (sem). Az *Ígéretföld* nem ilyen, nagyon is egybefüggő, összefogott, zárt közösségekben játszódó cselekménye fő- és mellékszereplőket egyaránt mozgat, az elbeszélés a keretként szolgáló idézetek és a belső utalások révén jelentős időintervallumot fog össze, a szereplők motiváltsága előbb-utóbb kiderül, és egy sajátos világképet jelenít meg. A 161 oldalas könyvből nem sok hiányzik, hogy a „román” klasszikus műfajába soroljuk. Viszont nem igazán tudom, milyen zsánerű szöveget olvastam Hász könyvében.

Valami be nem határolt, évszámokkal megjelölhetetlen jövőben játszódik, ennél fogva futurisztikus, de a tudományos-fantasztikumnak nyoma sincs benne, mindaz, ami az elbeszélésben történik, keményen realiztikus. A megjelenő világ utópisztikus, mert ilyen még nem éltünk meg, egyben disztópikus, avagy anti-utópisztikus, mert nem is szeretnénk megélni az elbeszélteket, ugyanakkor profetikus is, mert az írói képzelet alkotta léthelyzet bármely pillanatban nyakunkba szakadhat, sőt, egyes elemei, részletei (migráció, társadalmi átrendeződés, az integráció hiánya, korrupció, terrorizmus stb.) már ma is meghatározók életünkben. De a szöveg olvasható krimiként, csalafinta szerelmi történetként, kifordított szociális allegóriaként, a terrorizmus nyomába eredő dokumentációként, egy rút/szép új világ lenyomataként... és ez helyezi a remek könyvek polcára: annyi olvasatot nyit meg, ahány

---

1 Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2015.

olvasója akad. Én csupán úgy tudtam olvasni, mint egy könyvet, amiben mindez benne van.

Hozzá kell tenni, hogy a szerző született elbeszélő, ez már nyilvánvaló volt első kötete, a *Szalmakutyák szigete* (1995) megjelenésekor, ami előrevetítette érdeklődését a történelem, az elpusztult világok, a magukba roskadt kultúrák személyek általi megjelenítését, az imaginációval ötvöző elbeszélését, a pontos és célratörő narráció megteremtését. Azóta könyvek sorával bizonyította alkotói alapállásának szilárdságát, azzal, hogy mostani kötetében lendületes párbeszédék révén az egyik lehetséges jövőbe kalauzol. Bár, amikor a jövő szót írom, megremegnek az ujjaim a billentyűzet fölött: ez a jövő már itt van a mában, a regény írásakor a szerző ezt még talán nem is sejtette, hogy a valóság például a tömeges migráció esetében lekörözi a fikciót.

A felvezetőben összegzett kételyeim természetesen lehetetlenné teszik, hogy a könyv tartalmát ízelítőül átmeséljem, annyit viszont megenged, hogy tudjuk, Magyarországon a Kelet és Nyugat borzalmas összecsapását követően megtelepedik a világegésben megsemmisült területekről megmaradt holland népesség, amely immár hat évtizede eltetője a helyi populációnak, a német és a skandináv országokból érkezett vendégmunkásoknak, a gazdaságba beépült cigányságnak. A hollandok fallal körülvett, Ígéretföldnek nevezett enklávéban élnek, konzervatív közösségüket szigorú erkölcs, szorgalom, fegyelem vezérli, ezt a vendégmunkásoktól is megkövetelik. Az üvegházaikban megtermelt dinnyét és zöldséget a megtollasodott cigányság értékesíti a világegést követően létrejött új államalakulatokban. Az enklávé körötti dolgokat a Debrecenben állomásozó ENSZ-misszó felügyeli, történetesen Szalma László és Lakatos Lajos összekötők, s mindkettőjüknek viszonyuk van a falakon belül. Az elsőnek szerelmi, a másiknak ugyancsak nőhöz kötődő, felszabadító-mozgalmi. S tudjuk, ahol nő kerül a történetbe, kezdődnek a bonyodalmak...

A Pio atyától (1887–1968) és Alois Irlmaier (1894–1959) német látnoktól vett idézetek érzékletesen mutatják be a globális katasztrófa-ba torkolló III. világháború kezdetét és következményeit, Hász ezekre a jóslatokra építette mozgalmas, dinamikus elbeszélését. A könyvben megjelenő magyar–holland dialógusok, a közösségek másságának kiemelése mögött nem nehéz fölismerni az „otthonról hozott” anyagot, ugyanis a Szegeden élő szerző a vajdasági Doroszlón született, ahol

közvetlenül tapasztalhatta a többnyelvűség és a kisebbségi lét élményeit, a vegyesházasságokat, az integrációt és asszimilációt egyaránt. Ezért is láthatja élesen a különbséget a hollandok identitásukat szabályozással megtartó igyekezetét, a magyarok haszonélvező hozzáállását, a cigányok talpraesettségét és találékonyságát, illetve a befelé forduló értékőrzést, amit egy, a világégést túlélő agg „bokorugró” jelenít meg, aki magányában beszélni is elfelejtett, de konokul őrzi egykori családtagjai sírhelyeit és fényképeit. Számára annyi a világ, amennyit lát belőle.

Az olvasóbarátság rutinjával, nyelvi igényességgel megírt szöveget tartalmazó kötet „könyvélményét” viszont rontja a védőborító. A zombori születésű Davor Gromilovic képzőművész alkotásának fölhasználása telitalálat volt Antalovics Péter kupuszinai költő *Örökszoba* verskötetében, de Hász (kis)regénye esetében nem jött be, a fölhasznált műalkotás nem kommunikál a szöveggel, sőt, azzal teljesen ellentmondó üzenetet hordoz, baklövés volt ezt a munkát választani a könyvhöz.

Pow(d)er, 2016

Adorjáni Anna

HAZAÉRÉS-KÍSÉRLETEK

Nyár, utazás. Vallomások a volánnál, szerelem, az állandóság vágya. Értékrelativizmus és fülledt meleg. Hász Róbert két regénye, a 2010-es *Júliával az út* és a 2015-ös *Ígéretföld* nagyon különböző történetekben beszélnek el a biztonságot kereső ember útját.

Mindkét elbeszélés felépítésének fontos eszköze a rejtély, a titok. Az első oldalakon még vakon bolyongunk a regény világában, majd fokozatosan derengeni kezd, felsejlik a beszélő személye vagy a hős, akiknek a sorsát végigkövetjük, akinek a szemszögéből az eseményeket látni fogjuk, illetve a tér és idő, ahol a történet játszódik. Fokozatosan, oldalról oldalra, kilométerről kilométerre tanuljuk meg az ábrázolt világ szabályait. Ki beszél, és ki hallgat. Ki milyen nyelvet beszél. Aki szól, mit hallgat el.

A *Júliával az út* című regényből egy bácskai magyar család élete bontakozik ki egy női szereplő elbeszéléséből, aki fiatal felnőtt a délszláv háború idején. Az autóban ülve hallgatag sofőrjének felidézi, rekonstruálja fiatal éveinek és családjának történetét. Elősorolja vívódásait a családi hagyomány, örökség, az otthonról hozott értékrendszer és saját vágyai, ambíciói között egy tudatosan felépített elbeszélésben, amelynek a végét, mint kiderül, csak az olvasó nem ismeri. Az elbeszélés tétje, hogy egy beteljesületlen szerelem kap-e második esélyt, és erre a választ a regény a közösen átélt múlt elbeszélésétől reméli a nő perspektívájából.

Az elbeszélőnk, Júlia erős személyiség, éles eszű lány, akinek határozott véleménye van a dolgokról, az őt körülvevőkről, céljairól, elhatárolja magát a családjától, a környezetétől. Racionális és cinikus, büszke, és néha kifejezetten szemtelen. Ugyanakkor mélységesen vágyik a harmóniára, az otthonosan kerek világra, intimitásra. A regény egy olyan korban játszódik, amikor a hagyományos értékek relativizálódnak, az új rend azonban még nem honosodott meg. Az egyén magára van utalva a lelkiismerete, vágyai, a vélt vagy valós szabadságérzete és kötelességtudata szorításában. A szabadság bódulatában életre kel a bűntudat, és hősünk a hagyományos értékrend

biztonságába visszakozik. A családi kötelezettségek teljesítése közepette azonban elhatárolja magát a környezetétől és feladott szabadságán kesereg. Júlia elbeszélése cinikus és távolságtartó-távolító hangvétele ellenére felépítésében és végkicsengésében menthetetlenül romantikus.

Júlia története úgy romantikus, ahogy a klasszikus romantikus regények azok, ahogy például *Az arany ember* az. Kezdjük a rejtéllyel, a titokkal, amely az elbeszélés rendező elvévé válik, a metaforikus összefüggések, szimbólumok történetsszervező szerepet kapnak. A regény cselekménye változatos, kalandos, sok váratlan fordulattal, a szereplőket sorsfordító helyzetekben ismerjük meg. A történet, Júlia családjának története mindig egy-egy új szereplő, családtag perspektívájával bővül, és a történetek egyszerre mondanak ellent egymásnak és egészítik ki, magyarázzák egymást. Az igazság nem egyszerű és a szülőket, nagyszülőket, nénikéket, bácsikákat szeretni nehéz. Az elbeszélés további romantikus sajátossága a kontrasztos jellemformálás, az ellentéteket azonban a könyv végére föloldják a perspektívaváltások, és mindenik szereplőre ugyanolyan nehéz lesz haraggal, mint együttérzéssel tekinteni.

A regény egyik kulcsmotívuma az elvágyódás, a tenger-szimbólum szintén romantikusnak mondható. Oszi bácsi és a háza, világa a háborítatlan természetben egyfajta „Senki szigetévé” minősül, olyan helyé, ahová a társadalomból ki lehet vonulni, szakrális hely, az alkotás tere egy sorkatonára számára, az álmok, a révület, a halottakkal való találkozás, az önreflexió, a boldogságkeresés és a beteljesült szerelem megtalálásának helye. Olyan hely, ahol a Hold fénye ragyog. Júlia azonban mégis visszatér beteg anyja mellé a faluba, ahová gyökerei kötik, ahová jól-rosszul értelmezett kötelessége szólítja, ahová szégyene úzi meztelensége miatt. A tengeri ház elhagyásának jelene, a módosult tudatállapot és a meztelenség miatti büntudat valóban az Édenkertből való kiűzetést idézi, önmaga száműzését a gazdagság, gondtalan élet és szerelem ígérétenek helyéről.

Júlia viselkedésében, megnyilatkozásaiban és döntésében mindvégig ott van a hezitálás a hagyományos női szerep beteljesítése, az (olykor értelmetlen) áldozatvállalás és a modern (önzőnek tűnő) karrierista, önmegvalósító nő között, másrészt pedig a szerelmes és önérzetes nő között. Júlia összeköltözik szerelmével, akitől azonban a háború egy időre elválasztja. Júlia hazautazik, elgondozza beteg édesanyját és

tanárnő lesz a faluban, ahol felnevelkedett. Évek telnek el, és Júlia szerelme felbukkan. Azt kérdezi, van-e még esélyük? Erre csak a hallgatóg férfi története adhatja választ.

Míg a Júlia-könyvben az egyén és a család kapcsolatának dinamikája adta a feszültséget, az *Ígretföldben* a társadalom és egyén kapcsolatának szerkezetére kérdez rá a szerző. Itt is autózunk a nyitójelenetben, Szalma László összekötővel és Lakatos Lajossal, a helyettesével, méghozzá a jövőben, a világegés után, Kalie Lambers titokzatos eltűnésének okait és rejtekhelyét felderítendő. Itt a szerelmi szál mellékes, hogy társadalmi kötelességeit komolyan vevő humánus állami hivatalnok tépelődéseinek legyünk tanúi.

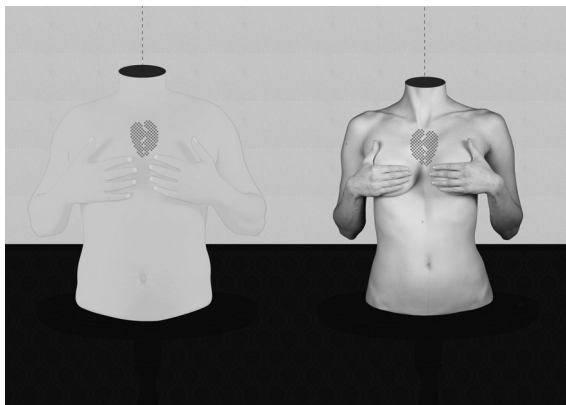
Kevesebb, mint száz évvel vagyunk előre, vannak, akik még emlékeznek arra a három napra: „A háború alatt eljön a nagy sötétség, amely 72 órán át tart.” Földrengés, vihar, árvíz, mérgező gázok, mérgező por, félelem, halál. A Föld lakossága megfeleződik, földrészeket áraszt el a víz, termékeny földek sivatagosodnak el. A centrumból periféria, a perifériából centrum lesz. Holland telepések érkeznek Magyarország területére, hogy megalapítsák ott falakkal elzárva az enklávójukat, az ideális társadalmat. A fal elzár és megtart. Ideális társadalom helyett azonban csak az állandóság és hagyomány illúzióját valósítják meg, az ideál és valóság közötti diszkrépancia, az autoriter hatalom, az egyén alárendelése a közösség érdekének, az alternatív vélekedések elhallgattatása korrupciót, titkokat, rejtélyeket, csalást, hazugságot, lázadást és végül a falak leomlását eredményezi. Pedig mindent egybevetve béke van és jólét.

A disztópia hollandjai egy történelmi, hagyományosnak vélt állapothoz kapcsolnak vissza, amikor megalapítják a puritán erkölcs elvein alapuló, televízió, alkohol és luxus nélküli fityulás-kalapos társadalmukat. A világ vége utáni világ azonban nem nulláról indul, nem hordozza magában a megtisztulás, az emberiség önmegváltásának esélyét. A teremtet világ túlságosan is emlékeztet az általunk ismert világra, strukturális változás nem történt, nem köttetett új társadalmi szerződés, a nemzeti alapon szerveződő közösségek megmaradtak, a hatalmi intézmények nem merültek feledésbe, van rendőrség, titkosszolgálat, börtön. Így nem csoda, ha az új világ lakói számára a túlságosan is szervezett társadalom biztonságával szemben élhető alternatívaként

megjelenik a teljes kivonulás alternatívája, egyfajta visszavonulás lehetősége a természetbe az elhagyatott falvak újjáélesztésével.

A világegés mozzanata Krasznahorkai László *Háború és háború* című regényét idézi fel. Nem csak a teljes sötétség plasztikus leírása kötötte össze bennem a két regényt. A Hász-regény holland társadalma, de Szalma és Lakatos is a *Háború és háború* négy angyali férfiújához hasonlóan a békét és nyugalmat keresi, azt a biztonságos helyet, ahol az ember nem farkasa a másik embernek, ahol értelmet nyer a régi világ elpusztulása az új ember és a béke megteremtésével.

Abderrahmane Sissako 2014-es *Timbuktu* című filmje is nagyon hasonló kérdéseket feszeget. A sivataggal körbevett nyugat-afrikai várost konzervatív militáns szunniták tartják rettegésben, értelmetlen tiltások és kötelezettségek vannak érvényben, a hit törvényeire hivatkozva bármi előírható és bármi betiltható: tilos énekelni, labdázni, nevetni, sétálni, ögyelegni, dohányozni, nőknek fedetlen fővel, kesztyű, zokni nélkül mutatkozni. Timbuktuban is, akár az enklávé hollandjainál a nők párválasztását és házassági preferenciáját felülbíráhatja a társadalom, felülírhatja a csoportérdek. A falak a félelmet konzerválják. A *Júliával az út-hoz* hasonlóan Hász Róbert az *Ígéretföldben* is a szabadság és a hagyomány közötti feloldhatatlan dilemmát tematizálja, az otthon megtalálásának nehézségeit az értékek relativizálódásának idejében. A szerelem itt is rést üt a falon, és felülírja a legszigorúbb törvényeket.

Digitális érzelmek, 2014

Czegő Zoltán

LEHETETLENEK PEDIG NINCSENEK

- *Dobozi Eszter: Ahogy ő néz, ahogy ő lát*¹ -

Mintha az életben minden görcsöset, kuszát, minden gubancot megoldani érkezett volna, ki tudja honnan, Dobozi Eszter. Nem téveszti meg az olvasót az sem, hogy válogatott (1979–2013) és új (2014–2015) verseiből talán könnyű volt kiválogatnia a megváltásra, megoldásra szolgálóakat. De nincs annál nehezebb, mint övéi közül válogatnia szeretetre és olvasatra legméltóbbakat.

Pedig a költő a kezdetektől tudja, egyébre nem telik a halandónak a földi, az emberi világban, mint a mindenséget, az egyszeri életet elvállalni a nagy adakozásban úgy, ahogy az adatik. De ebben a tudatban élnie kételkedve és rajongva, a bölcsőtől – talán a következő életig?! – ebben az átmeneti létben tehát – riasztó.

Ez a vállalkozó verseskönyv az első hullámtól a következő kötet első soráig egységes a gondolkodás és a művészi szellem tekintetében. És ez már aligha szerkesztés kérdése.

Nem Jób jeremiádjait éli újra a költő, Isten őrizze őt attól; a felelősség és az elvállalás lelkiismereti kérdése emitt a fontos, tehát jellemző. És mindezt önként vállalta Dobozi, mintha „A csecsemő álma” pillanatától el máig. Innen és itt, azt hiszem, nincs szükség bizonygatásra –, mert ez is lehet elrendeltetés.

Elvetéli éje a költőt, el az álomtól az alkotó képzelet magasáig. És látja ám ő maga, mit csinál. Magával Európával és abban kezdi az elszámolást valahol, valahol a szabályos zürzavarban. (Pszichológia). „*Most – mint aki apát fél – / úgy vagyok, / gyermek, ki Isten / jöttére vár, és nem vágya más –: csak az. Egy. / Most – tudom – ez Európa, még Európa.*

Kissé hátborzongató ma olvasni ezt 1979-ből. Megreszket az álságos, a szemünk láttát meghazudtoló csönd. A költő már akkor világot látott. (Dante: *Eláll a szó és megreszket a csönd...* – Vita Nova.)

---

1 Budapest, 2015, Magyar Napló Kiadó, Budapest.

Azt írom: szinte eszméletlen, egy hangra újra írhatná az egész világot, ha megkérnék rá. De nem vállalná azt kérelemre, tudom. Viszont önként olyasmit művel Dobozi Eszter (is), ami az eddigi fájdító valóságot szinte lerontaná, hogy legyen, amiből újat építenie.

Aki ennyit vállal, mint a költő, az máris a penitenciával kezdi, a megbűnhődéssel. Kérdése ez is, hogy van-e még, van-e más világ, vagy mindenütt ugyanaz? Ugyanis az építkezőnek azt is tudnia kell legegyszerűbben, hova, mi helyébe építi az újat, a jövődöbélit. Háló című verséből: „*ha kész ez a háló / ki mondja meg / hogy én a pók fontam-e őt / vagy ő font be engemet?*” Ki kit fon be? Az est, vagy a test? – És tenyerén a kétségek legszebbike. Egyszer majd a te könyved is csak a szél lapozza majd.

Akkor, ekkor viszont a teremtés maga is tökéletlen? Kételyei csak ott lehetnek az egyes embernek, ahol már minden fontos és ismert. Gorgiászt, az ókori görög gondolkodót hívom segítségül, aki kérdésre válaszolja: *Istenről nem mondhatom sem azt, hogy van, sem azt, hogy nincs, meggátol ebben annak homályos volta és az élet rövidege...*

Dobozi magasan és mélyen kételkedve próbálja átrendezni a való világot. Azt is, azt sem tudván, lesz-e majd szél, mely lapoz, elmozdít valamit. *Eurüdiké léptei* című versét érintjük: „...*emléktelenül ím / mi húz, mi, ki visz magával / súlytalanná vetkőzött valóban, / e kiürült terheket, nehezékeim / ki cipelteti testetlen általam / s miért kell szökni így / árnyaktól árnyakig, / miért az egyszer voltunk / új s új halált halnia...?*”

Segítséget, ki ha adni akar, megteheti nyugton e kérdésekre válaszolva. Akár én. – Azért, mert egy életnyi idő alatt csak a tervet képes elkészíteni még a költő is! Ezért és azért kell a jövődö szelének is lapozgatnia tél-túl, míg igenis egyenesbe jön a jövődöre megteremtett világ, ama *Vita Nova*.

Csak a világot átrendezve jobbító ember tud, képes könyörögni a fájdalom hosszabbításáért. Még a pillanatnyi létet is dédelgetve élni s hosszabítani, hosszabítani haszonnal, másokért.

Dobozi Eszter még kétségei között sem veszi tudomásul költészetében a képtelent. Világépítkezésekben nincs lehetetlen. És ez így jó, mert létezik ám világszabadság is.

KÖLTŐ A NEMZET KAPUJÁBAN

Sok meglepetést szerzett Lezsák Sándor mindannyiunk számára 68 esztendő alatt. A mindannyiunkba – még ha riadoztatva is – bele kell számítani azt a bizonyos, előző társadalmi rendszert is, amelyben élnie és azt megszenvednie adatott; bele azt is, hogy képesítetlen, tanyasi iskolában is dolgozott, miközben tanárit végzett Szegeden. Lakiteleken, a Kiskunságban tanított tanulva, ott szervezte egy művelődési házban, a színjátszócsoporthoz vezetőjeként, az Antológia-estet. És abból eset lett a Hatalom számára. Lezsák Sándor számára az akkori helyzet, ha nem is tragédia, de dráma. Ezért 1975-ben „kormány szintű” figyelmet is érdemelt: az elvtársak azonnal elbocsátották.

Számunkra aztán egyre érkeztek a meglepetések Lakitelekről, ő volt a Lakiteleki Népfőiskola alapítója, mely nemsokára országos szinten is politikai és erkölcsi nép- és nemzetnevelő intézetté magasodott.

Mindössze két verseskönyve jelent meg (a világhírű francia Rimbaudnak csak egy), és csupán jelzés jelentőséggel említem Lezsák nagyszerű kortársának, Pilinszky Jánosnak a szavait: nem az a fontos, hányat csap szárnyával a madár, hanem hogy íveljen.

Most, Lezsák Sándor gyűjteményes könyvét¹ olvasva, ismét meglep a szerző. Magam gyakran közelítem a gyűjteményes köteteket az utolsó – utóbbi – időktől, alkotásoktól. És a Lezsák Sándorét most éppen előlről, hiszen a korai verseket kevésbé ismerem. És a költő most azzal lep meg, ahogy fiatalon egybeölelésnyi érzelmekkel közelít, már az első versektől az öregekhez! Nem jellemző biz’ ez mindenkinél! De nem is törvényszerű.

Szinte könnyű kortársként kimondanunk, hogy hiszen akik megérték a kommunista diktatúrát, egy az egyben vallhatják az öregeknek földjükéről, műhelyükéből való kiűzetésük tényét. Megélni versben viszont másképp nehéz, mint kenyértelen asztal körül.

Az olvasó fényévben is számolhatja az idő fogaskerekeit, melyek a legnemesebb emberfajta is elkoptatják. Lezsák Sándor hamar vált a rendszerváltási népakarat egyik vezéregyéniségévé, mindazzal, amit

---

1 Lezsák Sándor: *Társai elmentek Megváltót nézni*. Összegyűjtött versek. Bp., 2015, Kairosz Kiadó.

elvégezt. Példabeszédek mellőzve. A gazdát – különösen a nemzet birtokán – azzal mérlegelik, amit megművelt.

Lehet, volt Lezsák Sándor előtt is tüntetése a magányos öregembereknek és öregasszonyoknak, de költészetben, és így – aligha. „...KÉRJÜK AZ ÖREGASSZONYOKAT ÉS AZ ÖREGEMBEREKET, HOGY NE ZAVARJÁK A FORGALMAT!” (...) „A magányos öregasszonyok és öregemberek némán állnak és várakoznak...” Másképp ráz, ébreszt, mutogat, lázít Lezsák, mint mások. Ahogy másképp öreg „A néni arca imakönyvben margaréta, öleli hideg holdudvara: fehér haj és csipkegallér...”

Aki meg nem élte, mármint ez az új nemzedék, az meg sem írhatná a *Nagymama levele Karácsonyra* című verset és annyi más. „...és tudatom véled, hogy mindenszentek napján voltam nagyapátoknál, megint besüppedt a sír, nem jó föld az, mindig besüpped, valamit csinálni kéne...” Talán még annyit hely híján erről a könyvrészről, ahogy „Az Öregember a kútnál megáll / Estére kihúzza a vizet / Az Öregember kihúzza a vizet / Hogy koporsója tiszta legyen”.

Úgy van, ahogy írva vagyon: nem jó föld ez, valamit csinálni kéne. És az is tudatos fölkérés, fölszólítás a '70-es, a '80-as évek magyar mezsgyéjén, hogy süppedékes, történelmi talajra nem lehet új Magyarországot építeni. Csinálni kell valamit. És odaképzelnék e „mindenes” embert és könyvét, elébb a lekváros kenyér mellé, aztán az Országház asztalához, valamit s igazat művelni. NAGYAPA kezeit „fehér gézzel kötötték a fehér vaságyhoz. (...) Kigyúltak roncsolt fényei, / zuhant a gyertyás jégre.”

„Róza néni, a bamba titkok tudója, az okos titkok tudója Róza néni gyönyörű szép imádsággal, répa-magányból, illatos fűvel eltipegett.” Hallottam sokszor, és már nem akarom hasonló eltipegések magyarázatát hallani „történelmi szükségszerűség”-ről.

Lezsák legelőször el- és leszámol önmagában és fennhangon is – lásd a verseit – a képtelen valósággal, amelyben a mindennapi kenyeret a mindennapi megaláztatás is csak sejteti a nap alatt. Nem bazsarózsás kertben való vinnogyás (abból is volt elég) ez a költészet. Villantja föl egy másik vers, *Bátyámnak, Komáromba*: „Köszönöm szépen, jól vagyok. (...) Amikor a mennybolt reccsen, / családommal csöndesebben / mondom azt, hogy jól vagyok, / szép házunkat nem bombázzák, / a cserepet szelek rázzák (...)”

Könnyű képzelni a nagy nemzeti család jólétét, s annak ajtajában Lezsák Sándort is: nem jó a föld, süpped, csinálni kell valamit...

Különben csend van – jut eszünkbe az erdélyi költő, Bartalis János verse is. Csend, halálos. Lezsák Sándor a maga s az Országház küszöbén egyként kimondja, szabadság híján él s van az ember, a költő-ember is, ha nem mondhatja ki azt, AMI VAN. Hadd tegyem hozzá a küszöbnyi huzatban: ma sem, még azt sem mondhatja ki, ami *volt*.

1993-ban Szörényi Levente rockoperát írt Nemeskürty István író, történész szövegekönyvére, abban Lezsák Sándor verseire. Hatalmas volt az érdeklődés, immár a száz százalékosra vélt szabadság légkörében. Az *Atilla, Isten kardja* egyetlen himnusza a szabadság(-vágy)-nak, emelkedett érzelmek s a verslogika történelmiesülésének.

A szabadság ma is csak vágy, mondom én. De akkor a beteljesülés lehelete éltetett milliókat – és dúskáltatott százezreket. „Ellenség itt nem tehet kárt, / Szolgálnom kell most főhivatalát, / Rómát is hallom, s értem HUNNIÁT!” Igen, ezt mondhatja Oresztésszel, egyik történelmi szereplőjével. Bizony, ezek a versbeszédetek betétek is, meg – ha úgy veszem – nem is azok. Két helyen is állják a sarat.

Sok örömet szerez „elhelyezni” az új verseket Lezsák Sándor összegyűjtő könyvében. És ha derül is az olvasó picit, hadd kezdjem még akkor is ezzel a verssel: *Végrendelet*. „...olykor már két bottal járok, / a látásom is romlik, / a tető egy része is beszakadt, / az is elvadult már, / ami a Kertből megmaradt. (...) / de van egy nagy-nagy kérésem, / ez az én utolsó kívánságom: / ne vágják ki a madárcseresznyefát, / alatta ölelt, csókolt először / az én Nagy Szerelmem, / akivel egyre többet álmodok, / akivel hamarosan találkozok...” Világosan látó költővel van ismét dolgunk, aki nem búvik a maga léces kerítése mögé. Lezsák igen-igen rövid idő alatt a mindenséget vállalta. Tanyáktól Országházig. És itt a verse: *Amit nem mondtam el...* „Amit nem mondtam el, / az romlik most. / Ma is megköveznétek / Mindszenty bíborost.” Jaj, ha bár egy is magára venné a lentről felpancsolók közül!

A Költőt mondhatni naponta láttatja a képernyő. Számomra, „szemem előtt” Lezsák Sándor költő, országgyűlési alelnök, ott áll, lenn a kapuban, érinthetőleg és feddhetetlenül. „(...) mert most is van tétje a versnek, / még akkor is, ha »az országúton / végig a szekérrel a négy ökör / lassacskán ballagott«.” (El)

Peace of sheet, 2015

Máriás József

„ISTEN SEGEDELMÉVEL
UDVAROMAT MEGÉPÍTETTEM...”

*„Milyen jó, hogy Erdély kövei beszélni tudnak.
Milyen jó, hogy a halott, örökkéideg anyag, amit
az ember Istentől való lelke élővé, némából beszélővé
és örökkévalóvá tett, csak igazat tud mondani.”*
(Kós Károly)

Aki a letűnt rendszer iskoláiban szerezte ismereteit az Erdélyben épült kastélyokról, azt tanulhatta (ha ugyan szót ejtettek róluk), hogy azok a kizsákmányolás szimbólumai, amelyeket – mint oly sok más dolgot – „a múltat végképp eltörölni” barbár indulatával le kell rombolni. A megtévesztett „rabszolga had” pedig végezte a dolgát: „ráhúzott” az idő vasfoga kérlelhetetlen pusztításaira, a két világháború és az erdélyi impériumváltozás okozta rombolásokra, széthordta, kifosztotta azokat, értékeit sárba taposta, elégette. Aztán az, aki hallott valamit a marosvécsi Helikon-találkozók színhelyéről, báró Kemény János kezdeményezéséről, aki ellátogatott Koltóra, a Teleki-kastélyba, aki olvasta Bánffy Miklós regényeit s „vissza-visszatérhetett” a boncidai kastély varázslatos világába, aki belépett a zsigóvár arborétumba és láthatta a Wesselényi család otthonaként szolgáló kastélyt, aki járt a ma múzeumként működő csíkszeredai Mikó-várban... hozzájuk társíthatta azt a világot, amelynek azok otthont adtak, elgondolkozhatott erdélyi építészeti örökségünk értékein, azon a szellemi hagyatékon, amely ezen falak között született meg s áradt szét a századok során. Ezek a kövek Erdély kövei voltak, fészekmeleg bölcsői sok-sok építőeszmének, erdélyi magyar kultúránknak.

Mit jelentenek, jelenítenek meg számunkra, kései utódok számára? A históriát, azt az örökséget, mely az Erdély „címszó” alatt tudatunkban és emlékezetünkben él, melyet Németh László a Dunántúl és az Alföld mellett „a nagy magyar tájak” egyikének nevez. Emlékeztet továbbá a veszteség súlyára, „a darabokra szaggattatol” tragikumára.

Erre döbbsent rá bennünket a Bicsok Zoltán és Orbán Zsolt szerzőpáros immár harmadik kiadást megért könyve¹. Az alkotópár tudományos megalapozottsággal, éveket igénylő „terepmunka”, levéltári kutatás, oly sok irányú szakmai tájékozódás és elmélyülés nyomán tárja elénk azt, ami belőlük – jelesen: az erdélyi kastélyokból – mára megmaradt. A csíkszeredai nyomdának a tipográfiai műves munka gyümölcseként asztalunkra tett kötete megrázó mementó, tetemre hívó opus: az Idő koordinátáin egymást ütköztető, egymásnak feszülő – építő történelem + hetven év rombolás + bizonytalan jövő – korok elevenednek meg a hatszáznál több oldalon. Hatalmas, a történettudomány és művészet-történet eszköztárát felvonultató munka oszlatja a köztudatban és -emlékezetben eluralkodott homályt. A kötet kitűnő minőségű képanyaga távolról sem csak a szöveget többletértékkel feldúsító illusztráció; a kettő szimbiózisa/elegye egységgé kovácsolódik, a létrehozott értékek feletti csodálat és a veszteség, a rombolás feletti bánat érzését ébreszti bennünk, tiszteletet és megbecsülést azok iránt, akik e kastélyok falai között Erdély, egy-egy régió sorsát, kultúráját formálták, gazdagították, akik tárgyi és szellemi vonatkozásban egyaránt a nemzet kincseit gyarapították.

A kötet Előszavát jegyző Haller Béla, a Castellum Alapítvány elnökének méltatása előrevetíti azon értékeket, amelyeknek birtokába juthatunk a közel hat és félszáz oldal elolvasása után: „...Bicsok Zoltán és Orbán Zsolt igen figyelemreméltót alkotott: egy erdélyi kastélykönyvet, amely nemcsak a több mint 60 nemesi család és az általuk épített/birtokolt mintegy 130 kastély bemutatását, hanem az erdélyi nemesség és az erdélyi kastélyépítészet történetének rövid összefoglalását is tartalmazza. (...) Említést érdemel a tárgyilagos, mégsem színtelen írásmód, a történések plasztikus ábrázolása és az információk jó ütemben történő adagolása, amelytől a szöveg sodrása származik, az a fajta stiláris adottság, amely többszöri (újra)olvasásra predesztinálja a könyvet.”

A szerzőpárosnak *Az Olvasóhoz* címzett ajánló sorai nemcsak a régi adósságra utalnak – „hetven éve nem jelent meg” ehhez hasonló kiadvány –, hanem szándékaikról is: „elsődleges célunk a figyelemfel-

1 Bicsok Zoltán – Orbán Zsolt: *„Isten segedelmével udvaromat megépítem...”* Történelmi családok kastélyai Erdélyben. Harmadik kiadás. Csíkszereda, 2015, Gutenberg Kiadó.

keltés volt”, továbbá az, hogy hozzájáruljanak „erdélyi múltunk legfontosabb színtereinek megmentéséhez”.

A kötet törzsanyagát felölelő „részleteket” – családtörténeti feltárást és művészettörténeti, architektúrai bemutatást/elemezést – megelőzően betekintést nyerhetünk a kutatást és feldolgozást megelőző műhelymunkába.

Bicsok Zoltán *„Akire több bízatik, az többről tartozik számot adni”* címmel az erdélyi nemesség történetét, tagozódását tekinti át. Erdély – a királyi Magyarország vajdaságaként, önálló fejedelemségként, osztrák tartományként, majd az Osztrák–Magyar Monarchia részeként – évszázadokon át külön entitásként töltötte be szerepét. A nemesség államépítő, nemzetfenntartó munkájában különösen fontos helye volt a kultúrának, a tárgyi és szellemi építkezésnek. „Az erdélyi nemesség a századok folyamán elévülhetetlen érdemeket szerzett művelődéspártoló, kultúrafenntartó tevékenységével. Legyen szó külföldi egyetemlátogatásról, könyvkiadásról, templomépítésről, iskolaalapításról vagy művészetpártolásról, a támogatók, alapítványtevők, patrónusok jelentős része az ő körükből származott.” Tudatában voltak annak is, hogy „címeik, rangjuk, vagyonuk, társadalmi megbecsültségük kötelezettségeket ró rájuk (...), a nemesség lényege a *katonai szolgálat* és a *társadalom vezetése*”, a köz ügyeinek képviselete, szolgálata. Különösen fontos és felbecsülhetetlen értékű volt ez akkor, amikor Erdély jelentette az önálló magyar államiság kontinuitását. A XIX. század utolsó harmada indította el a hanyatlás folyamatát. Az erdélyi magyar nemesség létének gazdasági alapját rendítette meg az első világháborút követő impériumváltás, az 1921-es és az 1945-ös román földreform. Ennél is súlyosabb csapást jelentettek az erdélyi magyar arisztokráciára a kommunista diktatúra osztálygyűlöltre alapozott, ezen társadalmi osztály felszámolására tett kísérletei, fizikai létükben, személyiségükben is korlátozó, ellehetetlenítő, diszkrimináló intézkedései. Az 1989 utáni restitúciós törvények ugyan lehetővé tennék az újraéledést, de akkorra már erejét veszítette az arisztokrácia, a világban szétszóródott, harmadik-negyedik nemzedék tagjai közül kevesen tudják/bírják felvállalni a küzdelmet az akadémikuskodó, velük szemben ellenséges román jogrendszer halogató, opponáló gyakorlatával.

Orbán Zsolt tanulmánya – *Támpontok az erdélyi kastélyépítészet tanulmányozásához* – a kötet törzsanyagát alkotó improzans esszé,

illetve tanulmányfüzér előkészítésére, megalapozására, a műhelymunka ismertetésére koncentrálnak. „A több mint százharminc épület »kiválasztásakor« szempontjaink összetettek voltak: a szakirodalom mellett figyelembe vettük az épületet, annak díszítőelemeit, a körülötte lévő birtok és park méretét, gazdasági épületeinek jelentőségét, más, a birtokon levő építmények meglétét, és ezek együttes képe, valamikori pompája, díszessége és történelmi szerepének feltárása után »minősítettünk« kastélynak egy épületet.” A tanulmány segít abban, hogy nyomon követhessük a kastélyépítészetben megtestesült művészeti irányzatok – késő gótika, a reneszánsz, az empire, a barokk, a historizmus, az eklekticizmus – erdélyi jelenlétét, kihatásait, valamint a belső berendezésekben, a parképítésben megnyilvánuló törekvéseket, a külföldi és hazai mesterek szakmai orientáltságát. „Pusztulásukkal az erdélyi magyar múlt felbecsülhetetlen értékei vesznek el, az épített örökség legszebb alkotásai válnak földdel egyenlővé.” Néhány, reménykeltő pozitív példáról is említést tesz: a Zabolán, Bodolán, Fugadon, Miklósváron, Sepsikőröspatakon, Várfalván, Almakeréken, Feleken tapasztalható regeneráló munkálatokról.

A hatalmas jegyzetapparátus jelzi a tanulmányok mélységét, megalapozottságát, tudományos/szakmai hitelességét.

Az erdélyi nemesi, főnemesi családok történetét bemutató, elénk táró sorozat egy időben jelenti a sok százados folyamat történelmi háttérét, az erdélyi magyar civilizáció és kultúrtörténet beszédes példázatait, jeles személyiségeinek a megidézését. Erdély története ötvöződik a helytörténeti és családtörténeti, a tárgyi és szellemi gazdagodás elemeivel, megannyi mozaikból áll össze a freskó. Az erdélyi kövek közé életet leheltek azok az elődök, akik munkájukkal, hősiességükkel, tudománnyal és igyekezettel, nemzetfenntartó szerepüket vállalva és kiteljesítve teremtették meg és őrizték – nemegyszer életüket áldozva óvták és védték – Erdélyt, hagyták örökül utódaiknak. Az arisztokrácia legjáva a „noblesse oblige” – a nemesség, a név kötelez – francia mondás szellemében cselekedett, küzdött a megmaradásért, az örökség gyarapításáért és hasznosításáért. Morális, etikai tartásuknak szép példája Vay Katalin intelme fiához, Ádámhoz: „Semmit se cselekedjék, amíg meg nem hányja-veti magában. Ne tegyen lelkiismerete ellen, hogy cselekedetén legyen az Isten áldása. Minden dolgának kezdete legyen az Isten félelme, tehát semmit se cselekedjék annak

meggondolása nélkül, nem ellenkezne-e az az Isten akaratával. (...) Ételben-italban legyen mértékletes. Jó hírneve drágább az aranynál. Boldog, aki e jó hírt elérheti. Kívánja a fiának a bölcsesség lelkét, hogy dolgait jól tudja igazgatni. (...) Akire több bíztatik, az többről tartozik számot adni. A jó hadi embernek az igazságot ki kell szolgáltatnia, de az igazságtól az irgalmasság soha el ne maradjon. Hozzá tartozótól kívánja meg az Isten félelmét, a káromkodás eltávoztatását, egymás megbecsülését, a tiszta életet. Régi embereit az újért meg ne vesse.”

Az 1947-et követő radikális politikai és társadalmi változások egyik fontos eleme volt az arisztokrácia teljes jogfosztása. Az erőszakos kitelepítés már nemcsak vagyonuktól – kastélyaiktól, birtokaiktól, erdeiktől – fosztotta meg őket, hanem ellenséggé bánt velük a kényszerlakhelyre hurcolással, kitoloncolással. A megbélyegzettséggel életlehetőségeiket is szinte teljesen ellehetetlenítette. Arisztokrata sors, anno 1950 s még évekig utána... Mikes Borbála 2004-ben így emlékszik vissza azokra a kegyetlen napokra, évekre: „Az 50-es évek elején nagyon erős volt az osztályharc. Az iskolában és később a munkahelyi gyűléseken is sokszor elmagyarázták, hogy a munkás-paraszt rétegen kívül csak egy vékony értelmiségi rétegnek van létjogosultsága, az ezen kívüliekre a megsemmisítés vár. Ezt a célt szolgálta a kitelepítés, semmit sem engedtek elhozni magunkkal otthonainkból, nem hagyhatuk el a várost, senki nem kaphatott munkakönyves munkát, így kenyérgyegyhez sem lehetett jutni. Ajándékba kaptunk egy ismerőstől egyetlen barna jegyet (a munkásoknak zöld jegy járt, a barna jegyeket a családtagoknak adták, arra adták a legkevesebbet, 35 dekát), ez volt ötünknek (nagyamával) a napi kenyéradagja. Mindenki olyan sovány volt, mint a deszka. Petróleumégőn főztünk, hamuval és ócska újságpapírral mosogattunk. A lábast először kiöblítette nagymama meleg vízzel és tett bele egy kanál rántást, ezt kapta a házőrző kutya.”

A történeti hűséget és tárgyilagosságot az alapos tudományos háttér megidézése biztosítja, gyakori hivatkozás történik az évtizedekkel előbbi tudományos feldolgozásokra – legtöbbször Bíró József munkáira –, valamint kortársak és utazók leírásaira, a birtokviszonyok alakulására, a birtokszerzések – adomány, házasság, végrendelet... – módzataira. A családi portrék sokasága jelzi, hogy az erdélyi arisztokrácia tagjai

mily meghatározó szerepet töltöttek be Erdély történetében. A kötet lapjain megelevenedik előttünk a Bethlen, a Teleki, a Wesselényi család, sok-sok történelmi személyiség portréja, áldásos munkájuk eredményei. A politikai, társadalmi életet irányítók mellett a tudomány- és művelődéstörténet panteonjából kiemelkednek az erdélyi irodalom főúri származású jeles alkotói, az erdélyi kultúra nagy mecénásai és alapítványtevői, köztük Árva Bethlen Kata, Jósika Miklós, Kemény Zsigmond, Wass Albert, Bánffy Miklós, az Erdélyi Múzeum Egyesületet megalapító Mikó Imre és Daniel Gábor, a Marosvécsi Helikonnak otthont adó Kemény János, az Erdélyi Gazda Egyesületet megszervező Paget János, a vívósportot Kolozsváron meghonosító Kendeffy Ádám, az első kolozsvári napközi otthont életre hívó Csáky Rozália...

A kastélyok nem csupán egy-egy család életterét jelentik, nem csupán az erdélyi történelem tájékozódási pontjai. Falaik közt történelmi események játszódtak le, kulturális értékek halmozódtak fel. Építészeti értékeik felbecsülhetetlenek. Megismerésük hozzásegít bennünket múltunk jobb megismeréséhez. Sorsuk – tündöklésük és bukásuk – korhoz kötött, általuk a történelem váltóláza köszön vissza ránk. A kastélyok is szenvedő részesei voltak a történelmi viharoknak, bölcsői sok nemes eszmének és tettnek. Az épületek, a hozzájuk tartozó parkok és gazdagsági létesítmények a fölöttük múló idők civilizációs jegyeit hordozzák, a bennük fölhalmozott tárgyi és művészeti értékek lakóik szellemi beállítottságáról és igényéről tanúskodtak. A százharmincöt kastély – közte az erdélyi Versailles-ként emlegetett boncidai, a klasszicista jegyeket hordozó marosnémeti, a reneszánsz főúri rezidenciaként emlegetett gyergyószárhegyi, az erdélyi barokk udvarház típusjegyeit magán hordozó backamadarasi, a XIX. század második felére jellemző historizmus szellemét idéző magyarnagyszombori, az eklektikus stílusban épült felsőzsuki, az erdélyi barokk építészet legkiválóbb alkotásának számító gernyeszegi s mind a többi – „személyiségjegyei” az európai kultúra térhódításáról, annak sajátos, a helyi alkotószellem érvényesítéséről tanúskodik. Hisz Erdély a nyugati keresztény kultúrkör legkeletibb régiója volt. Az arisztokrácia peregrinációja, egyetemjárása, országos érdekből vagy magáncéllal tett utazásai során szerzett tapasztalatai öltöttek testet a kastélyok arcula-

tán, berendezéseiben, igényességében és művészi ízlésében, elvárásai-
ban, könyvtáraikban és művészeti tárgyaikban, díszparkjaikban.

A „kastély-portrék” tudományos igénnyel megrajzolt – szövegben és képekben megjelenített – külső és belső arculata elmúlt századok eseményeit, szellemét idézik. Mindenik kastélytörténet időutazás a transzszilván kultúrában, amely a tündéerkertnek nevezett Erdélyben megvalósult. Megihletődve hajtunk fejet építőik előtt, azok előtt, akik e kastélyok által is kifejezésre juttatták Erdély európaiságát, sokszálú kötődését mindahhoz, amit Európa jelentett a világ számára. A művészi reprodukciók által megjelenített személyiségek élővé, elevenné teszik számunkra azt a sorsképet, léthelyzetet, történelemformáló szerepet, amely bennük kibontakozott, mintegy megelevenednek előttünk Móricz Zsigmond és Bánffy Miklós Erdély-trilógiájának, Passuth László erdélyi tárgyú történelmi regényeinek hősei, a tér és az idő megannyi sajátos erdélyi miliője. A kötetbe beiktatott sok-sok vendégsszöveg híven jelzi a „mi volt” és „mi lett” viszonyrendszerét. A szentbenedeki Kornis-kastélyról írta Jókai Mór: „Szent-benedek vára, szeszélyes alaprajzával, az egymásra halmozódó átépítések ötletességével, tetőzetének minden nézetből mást mutató játékos formáival s belső díszének gazdagságával szembetűnően erdélyi alkotás.” A kastély kisajátítás utáni állapotáról emlékezik a család leszármazottja, Kornis Gabriella: „...soha nem pótolható értékek semmisültek meg, több ezer kötet akadt fenn a Szamos gátján, s lefejezve állnak a kapuőrző unikornisok. A park letarolva, sírköveink ledöntve. Anyám sírján keresztbe téve itatóvályú. Utolsó ottjártamkor talákoztam egy falubeli, velem egykorú leánnyal. Egyenesen rákérdeztem: »Miért, miért csináltátok?« Lesütött szemmel válaszolta: »Mert más is csinálta.«” Kastélysors Erdélyben... A példákat százsámra sorolhatnánk a kötet lapjairól.

Amint fentebb jeleztük, a szerzők a múltábrázoláson túl a jelen többnyire áldatlan, kilátástalan helyzetére, az értékek mentésének szükségességére hívják föl a figyelmet. Azok a létesítmények voltak viszonylag védett helyzetben, amelyek a kisajátítás után iskolákként, egészségügyi vagy szociális intézményekként, minisztériumok vagy tudományos intézetek, helyi önkormányzatok székhelyeként, művelődési otthonokként, egyházi kezelésben... vészelték át a múló idő falakat mállasszó erózióját. Szemet gyönyörködtető, lelket melegítő ránézni a ma is hajdani pompájukban látható kastélyokra: a Balázsfalván,

Ároklján, Vargyason, Alsógáldon, Nagysajón, Magyaránadason, Erdős-szentgyörgyön, Zámon, Árkoson, Uzonban álló épületekre... Remélhetőleg a volt tulajdonosok által visszanyert kastélyokra jobb idők várnak, a restitúciós folyamatok késedelmes eljárásait követően újra élettel telnek meg az elhagyott falak. Szerencsésebb helyzetben vannak azok az épületek, amelyek újjáépítéséhez, restaurálásához intézményes formában láttak hozzá: a boncidai kastélyhoz a Transsylvania Trust, az almakerekihez a Károly herceg védnöksége alatt működő Mihai Eminescu Trust alapítvány révén, az ebesfalvaihoz norvég, izlandi és liechtesteini kormánytámogatással, több helyen megyei, illetve helyi önkormányzati szándékkal, Miklósváron és Sepsikőröspatakon az örökös Kálnoky Tibor – követésre méltó elszántsággal és kitartással – önerőből látott hozzá a felújításhoz, hasznosításhoz. (Egyetlen szerény megjegyzés: a Wesselényi családhoz kötődő kastélyok sorában hiába keressük a zsidói kastély és arborétum leírását. Beke György szilágysági „barangoló-kötetében” idézi B. Nagy Margit leírását a ma is meglévő, történelmi időket idéző kastélyról.)

A kötet olvasásakor magunk is azt érezzük, amire Kós Károly szavai utalnak: Erdély kövei beszélni tudnak, csak az igazat mondják annak múltjáról. E nagyon értékes, hatalmas könyvészeti háttérrel létrejött kötet folytatja azt a feltáró, értéktudatosító és -mentő munkát, amelyet Kós Károly indított el az 1929-ben kiadott *Erdély* című kultúrtörténeti vázlatával, folytatott Bíró József *Erdélyi kastélyok* című munkájával (1943); ehhez járult hozzá B. Nagy Margit: *Váarak, kastélyok, udvarházak, ahogy a régiek látták* (1973) című könyvével, Lestyán Ferenc *Megszentelt kövek* (2000) című, a középkori erdélyi püspökség templomainak monografikus bemutatásával. Remélhetőleg a sor a kezünkbe került kötet után is folytatódik.

Lőrinczi Dénes
A HABSBURG BIRODALOM ÚJ ÉKKÖVE

„Hűséget tör arany, s aranyért eladó az igazság;
áldozatául esett állami rend s becsület.”

(Propertius: Elégiák III.)

Köleséri Sámuel *Erdély aranybányászata* című könyve¹ nagy népszerűségnek örvendett a 18. század első felében az európai értelmiségi körökben. Az 1717-ben Nagyszébenben kinyomtatott munka – amelyet most már magyar fordításban is kezében tarthat az olvasó – az első megjelenésekor az *Auraria Romano-Dacica* címet viselte.

A fordító, Magyar László András foglalta össze Köleséri Sámuel korántsem mindennapi életútját, aki személyes érdeklődésének s ezáltal sokoldalúságának köszönhetően törekedett arra, hogy az újonnan a Habsburg Birodalomhoz csatolt Erdély modernizálását elősegítse. „Köleséri azonban – állapítja meg a fordító – nemcsak az erdélyi bányaugy felvirágoztatásában, hanem Erdély új közigazgatási, jogi, járványügyi rendszerének kialakításában és a tartománynak a Birodalomba való sikeres beillesztésében is fontos szerepet játszott.” (156. o.)

Köleséri könyve tizennyolc esztendővel a karlócai béke és hat évvel a II. Rákóczi Ferenc által vezetett szabadságharc bukása után látott napvilágot a Habsburg Birodalomba nemrég betagozódott Erdélyben.

A fordítónak és a munkáját segítő lektoroknak, Petneházi Gábornak és Papp Gábornak, valamint a kötetet szerkesztő Font Zsuzsának sikerült megőrizniük és tovább adniuk a 18. század első évtizedeiben használatos nyelvezet stílusjegyeit. A könyvet a lojális szerző VI. Károly

---

1 Köleséri Sámuel: *Erdély aranybányászata. Auraria Romano-Dacica. Cibinii 1717.* Szerk. Font Zsuzsa. Szeged – Kolozsvár, 2015, Szegedi Tudományegyetem – Erdélyi Múzeum-Egyesület (Kölesériana 2.) 178 oldal.

Köleséri Sámuel írásai közül a „*Kölesériana*” sorozat első kötete 2012-ben jelent meg magyarul Jakó Zsigmond gondozásában *Köleséri Sámuel tudományos levelezése 1709–1732* címmel, míg az *Erdély aranybányászata* a sorozat második kötete 2015-ből, harmadikként pedig 2016-ban látott nyomdafestéket *Köleséri Sámuel és az európai korai felvilágosodás* című könyv.

német-római császárnak, magyar és cseh királynak ajánlotta. Köleséri első mondatában kiemeli, hogy Károly császár „a német, spanyol, pannon, cseh és dák” területek uralkodója, majd néhány mondattal alább figyelmezteti az utókort, hogy örök hálával és tisztelettel tekintsenek a Habsburg család jelenlegi uralkodójára, aki Daciát integrálta birodalmába. Fontos kiemelni – amit a könyv fordítói sem mulasztottak el –, hogy a szerző a *Dacia*, *dák* szavak használatakor az Erdélyi Fejedelemségre gondolt, ezeket következetesen szinonimaként használta. (7. o.)

Az Erdélyt érintő 17. század végi és a 18. század első felében történt meghatározó jelentőségű történéseket sem mellőzi Köleséri. A törököket „barbárok”-nak, II. Rákóczi György magatartását „szemtelen önállósodásnak”, II. Rákóczi Ferenc szabadságharcát pedig „zavaros közzjátéknak” (40. o.) nevezi.

Az ajánlásában hízeltő kijelentések magasztalják Károly császár *jupiteri* adottságait, akinek mértékletességével, alattvalói üdve érdekében kifejtett fáradhatatlan munkálkodásával, mindenkivel szemben egyenlően mért igazságosságával és igen körültekintő kormányzásával a birodalom a jólét felé közeledik. (7. o.)

A császári Erdély ércbányáinak volt főfelügyelője 1717. március 10-én kelt előszavában röviden körvonalazta, hogy könyve az arany feltárását, előállítását és felhasználását ismerteti. A kötet hat fejezetből áll, amelyek a *római-dák bányászat történetétől* kezdve az arany *orvosi hatásaiig* foglalják össze a nemesfémvel kapcsolatos ismereteket.

Az első nagyobb fejezet a térség ókori történetét, a római-dák konfliktusokat elemzi. A rómaiak Kárpát-medencei terjeszkedését kimondottan az erdélyi ásványkincsek bőségével indokolja. Ebben a fejezetben kiváltképp Traianus császárt, és az általa felállított és feliratokból ismert *aranybányászati kollégium* munkásságát tárgyalja, amely a későbbi korokban működő céhekhez hasonlóan tevékenykedve törekedett az erdélyi ásványok gazdaságos kitermelésére. Köleséri folyamatosan törekszik párhuzamot vonni Róma és a Habsburg Birodalom, illetve azok uralkodói és tanácsosai között. Így például a 16. oldalon célzást tesz az uralkodóra és a helytartóra vonatkozóan, és azt ecseteli, hogy a Római Birodalom mennyire bölcsen cselekedett, mikor a kolóniák és municípiumok jogait érvényesítette, melynek köszönhe-

tően nemcsak az erdélyi települések, hanem maga a birodalom jövedelme is gyarapodhatott.

A némileg erőltetett párhuzam számos helyen hitelességét veszti azáltal, hogy forrásai tévesek, hivatkozásai nem minden esetben pontosak, megalapozottak, ezeket a hiányosságokat a könyv fordítói folyamatosan jelzik. A kontinensek összehasonlításának esetében is téves az a megállapítása, hogy ebben a korban az életszínvonal Európában volt a legmagasabb.

Az első fejezetet képező *aranybányászat történetét* bemutató részből egyebek mellett megtudhatjuk, hogy a 18. század első felében a Kárpát-hegynyomulaton mely oldalai voltak már többé-kevésbé kiaknázva. A Kárpátok vonulatának a déli és a keleti, azaz „az ellenkező [román fejedelemségi] oldalon azonban még a folyamokban is elsőrangú és majdnem teljes tisztaságú arany lelhető”. (32. o.)

A szerző kiemeli, hogy az 1700-as évekre Dél-Erdély „legalább négy, aranybányájáról híres bányászvárossal” büszkélkedhetett (37. o.), Abrud-, Aranyos-, Körös- és Rézbányára gondolva.

A könyv második fejezetének elején az aranybányászattal kapcsolatos filozófiai fejtegetéseket követően Köleséri más európai térségek aranylelőhelyeivel hasonlítja össze az erdélyi aranyban gazdag vidékeket. Mesébe illők azok a kijelentései, miszerint a Kárpát-medence különböző szőlőtermő vidékein többször megtörténik, „hogy a szőlőkben aranycseppek, aranymagvak csillannak meg” (44. o.), vagy máshol „színarany szemcsékkel teli szőlőszemeket” találtak (45. o.). A térséget tehát szavaival is törekedett „bearanyozni”, ami részben azzal magyarázható, hogy a Gubernium figyelmét kívánta felhívni a bányajövedelmek fontosságára. Ez okból 1699-től Köleséri elsődleges feladatául a korabeli erdélyi bányák részletes feltérképezését és a figyelemnek hangsúlyosabban e nemesfém értékére való irányítását tűzte ki. Ezen igyekezetének köszönhetően látott napvilágot később, 1717-ben az *Auraria Romano-Dacica* című munkája is.

„Az aranypénz veréséről” szóló harmadik fejezet egyszerű nyelvezettel ismerteti a „szabad arany” „többé-kevésbé darabkás, porhanyós, szemcsés, [...] finom homokhoz hasonló” porként való előfordulási módját a természetben. Bemutatásából az is kiderül, hogy a 18. század első felében számos tisztítási folyamatot alkalmaztak: az enyhébb vagy hevesebb melegítést, a higany vagy mágneses kövek használatát.

A következő fejezet „a bányászattal és pénzveréssel kapcsolatos tartományi törvényeket és rendeleteket veszi sorra”. Ennek megfelelően kitér az Erdélyi Fejedelemség korában hozott azon rendeletekre és törvényekre is, amelyek szabályozták az ásványi anyagokban gazdag területek használatát.

Az utolsó fejezet „az arany orvosi hatásait vizsgálja”, ismerteti a 18. század elejéig összegyűjtött ilyen jellegű ismereteket, és érdekes kuriózumokat tartalmaz a kor arannyal kapcsolatos gyógyászati hiedelmeiről. A befejezésként közölt segítő és szemléltető írások témája szintén az arany, mint a térség legértékesebb ásványa.

Az *Erdélyi aranybányászataiban* a szerző nemcsak az arany szerepét, múltját és előállításának folyamatát ismerteti, hanem folytonosan érezhető az olvasó elkápráztatásának szándéka is. Sokszínű tartalmának köszönhetően napjainkban is számos érdekességet nyújt az olvasónak. E művén kívül a szerzőnek mintegy 50 különböző témájú írását tartja számon a szakirodalom. Ezek közül az egyik legérdekesebb az erdélyi pestisről 1709-ben kiadott munkája, amelyben terítékre kerülnek a vámpírok is. Szerteágazó tudományos érdeklődéssel bírt, értekezett matematikai, fizikai és teológiai kérdésekről, kézikönyvet adott ki jogi és filozófiai problémákról, imakönyvet jelentetett meg, valamint írásokat publikált a numizmatika, régészet, botanika, alkímia, lélektan és csillagászat területéről.

Soraiból mindvégig egyértelműen kiolvasható az a cél, hogy a birodalom vezetőiben felébressze az érdeklődést Erdély és annak értékei iránt. Könyvében ezt ritkán nyilvánítja ki nyíltan, inkább csak diplomatikusan érinti, mégis érezzük, végig azt próbálja sugallni, hogy Erdély a Habsburg Birodalom új ékköve lehet, amennyiben kellő figyelmet és támogatást talál.

OLVASÓLÁMPA

A „BOLTOS”, A „VIGÉC” ÉS A „NŐPROBLÉMA”

Négy év, több mint 800 oldal¹, csak (csak?) naplóból, szinte mintegy mellékesen (de persze nem), önmagával beszélgetve, tusakodva; önmagával, ha már nincs, vagy nem nagyon van, vagy alig van, akivel. Mária, a második feleség, Janka után, nem partner erre; jó asszony, kedves, finom lélek, de nem inspirálja, nincs meg benne, ami megvolt Jankában: összeütközni, összecsapni, majd utána megfürödni, megtisztulni az alkotásban. Napló, beszélgetés, társalgás tehát, ha kell, naponta háromszor is, ha úgy van kedve, és olyan precízen, mintha egy svájci órában turkálna (év, hó, nap, óra, perc is rögzítve), máskor csak odavetve, hanyagabbul, de abszolút mindent kibeszélve. Tabuk nélkül, egy az egyben megnevezve, kimondva a dolgokat, kiírva azt is, amit a nevelés, az illem, a neveltetés, a társadalmi megfeleléskényszer nem enged a regényekben, egyebekben. És közben, az évi mintegy kétszáz oldalnyi napló mellett folyamatosan írni, írni, verni a gépet (csak az utazások alkalmával ír kézírással), regények, tárcák, novellák, elbeszélések sorát szerezni. Penzumok és nem penzumok, de főleg penzumok. És hajszolni a pénzt, a pengőket, öltöztetni, ruháztatni a lányokat, a feleséget, fenntartani egy nagy családot, közben még telket is vásárolni a Balatonnál, befektetni azt a kicsit, nagy asztalokat adni tíz-tizenkét embernek nagyon gyakran; aztán keseregni, számolni, harcolni a kiadókkal, és megint csak számolni, átírni és átírni és átírni. Küszködni a *Nyugattal*, a lehetőségekkel, szervezni, szervezni, és küszködni megint a színpaddal, a színpadi adaptációkkal, amelyek sehogy se akarnak kéz alá járni neki. És nem is fognak igazán soha. Ami a regényben megy, az nem működik a színpadon, vagy nem úgy működik a színpadon. Előbb, az elején még siker a *Légy jó mindhalálíggal*, aztán mintha elválnák az egésztest. A csap alig csöpög tovább. A színpadi sikerből. Van persze némi siker is, de igazából az mégsem az. Ezt érzi ő is, érzi és tudja. Közben meg keseregni azért is, hogy a fiatalok már elfelejtették, hogy ő már érdektelen lett számukra, és rettenetesen magányosnak is lenni, egyedül mindenütt és mindenhol. Miközben, persze, a regények is születgetnek, 1930 és 1934 között félévenként egy

1 Móricz Zsigmond: *Naplók 1930–1934*. Budapest, 2016, Noran Könyvesház.

folytatásos regény (a *Rokonok*, *Matura*, *A fecskék fészket raknak*, *A boldog ember*, *Az asszony beleszól*, *Jobb mint otthon*, és a nagy mű, az *Erdély-trilógia* utolsó, befejező része, *A nap árnyéka*. Ezeken kívül még minden évben egy-egy könyv áll a terjesztőknél: *Esőleső társaság*, *Forr a bor*, *Barbárok*, *Rokonok*, *Az asszony beleszól*, és az *Erdély-trilógiát* alkotó regények átdolgozott kiadása.) És kesergés megint, ez utóbbi megjelenése után, hogy letesz az asztalra egy ilyen művet, és semmi. Illetve, hogy keckeckednek vele, Hunyady Sándor például, az egyik felkért recenzens: a nagyobb lapokba, mindháromba, a kiadó megszervezi, Móricz beleegyezésével, az első oldalas, kiemelt beharangozást, a reklámot, az akkori ún. „marketinget”. Folytonos tipródás a *Nyugatkaland* kudarcáért is, ami állandó tüske benne, hiszen lelkesen beleveti magát, számol, oszt-szoroz, szervez stb. Majd kijön belőle (gazdasági világválság, a lap, a könyv nem kell, csak az olcsó, pengős ez utóbbiból, az is csak itt-ott); kínlódás az adósságokkal, a megkülönböztéssel (Babits-csal, a Gellértekkal), és a sértettséggel, a személyes traumával. A bolt tehát, minden erőfeszítése, talpalása, minden szervezőkészsége ellenére, nem működik. Az országjárás, a vigéckedés, a könyvvarusítás, a fellépések, felolvasások rengeteg energiáját elveszik (de ekkor tesz szert szerteágazó kapcsolatokra, ekkor tanulja meg, hogy jól felolvasni: siker, hogy az íróknak is el kell adnia magát, hogy ő is áru).

És közben meg élni az életet, harcolni, küszködni a rokonokkal, idegeskedni a másnapért, hogy lesz-e megint pénz, miközben annyit keres, mint egy miniszter, de adósságokat kell törlesztenie folyamatosan, élnie a mindennapokat, lefeküdni este kilenckor, és félháromkor, négykor már az írógépet püfölni, hogy mire felkel a család, már kész legyen a novella, hogy az elbeszélés, karcolat ott heverjen, szinte mindig, az írógép mellett. Amikor pedig két nap alatt, gyomorrontás miatt, csak két karcolat és két novella készül el, az egy rossz periódus.

Móricznak a naplóírás a lélegzése, hogy ilyen patetikusak legyünk, különösen e kötet utolsó évében, a *Nyugat*-kitérő után, de nemcsak a naplóírás, hanem maga az írás is az. Szinte készre ír, aztán később átír, ha kell, többször is. Kihagy, kivág, és őrlődik aztán ezért is. A színműveknél pedig átír és átír, és mégse jók. Elbizonytalanodik, majd újra nekilendül, újra elbizonytalanodik, majd megint új erőre kap, ahogy vagyunk ezzel mindannyian, akik írásra adtuk a fejünket.

„Mire támaszkodjak? Új s új területet kell kiharcolnom” – írja 1934. december 24-én. Mert nála az élet és az írás együtt, szinte egymás mögött jár. Átélni, majd az élményt rögzíteni: ez az esztétikája. Ekkor persze még nem tudja, hogy jön, hogy lesz új terület is hamarosan. Mindent felforgató. S hogy még másfél, két év csak addig. Vagy talán annyi sincsen. (*Fekete Vince*)

SZÓ VAGY SZÍV?

Mikes Kelemen 206. (1757. december 29-i, utolsó előtti!) leveléből idézem a világirodalom egyik legszebb „vándortémáját”:

„Egy püspök a tengeren utozván, a hajósok egy sziget mellé a hajót megkötik, a püspök maga multságára a szárazra kimegyen. Amint alá s fel járna, egy kis gunyhócskát lát a fák között, gondolá, hogy talám valamely ember lagnék ott. Egy kis ablakocskához közelítvén csak csendesesen, emberszót halla, és mintha valaki imádkoznék. De mint elcsudálkozék, hogy az, ki bent volna, eszerént imádkozék: átkozott legyen az Isten. Ezeket a szókat pedig szüntelen mondja vala. A püspök nem állhatván, bémene az emberhez, és mondá néki: atyámfia, ne azt mondjad, hogy átkozott az Isten, hanem áldott az Isten. A remete úgy kezdé mondani. A püspök, hogy erre megtanította volna, visszatére a hajóhoz, és megindula a hajó. A remete pedig azalatt elfelejté, amit tanult volt, és észrevévén, nagy sebességgel kezdé a püspök után futni. A hajó távul vala már a parttól, de a remete nem vigyázva arra, ha a földön vagy a vízen futott-é, néki csak az imádság volt az esziben. A püspök és akik a hajóban valának, nagy csudálkozással láták, hogy a remete a tengeren futna utánok. Aki is a hajót béérvén, kiáltá a pöspöknek, hogy elfelejtette volna az imádságot. A püspök látván a nagy csudát, mondá néki: atyámfia, csak úgy imádkozzál, amint eddig imádkoztál. Ebből a példából látjuk, hogy az Isten a szív imádságát szereti, és nem a szónkra figyelmez.”

Ugyanezt a történetet verseli meg Vörösmarty is (akinek Mikes *Törökországi levelekje* volt az egyik legkedvesebb könyve!) *A szent ember* című, 1845-ös (tehát 45 éves korában írt!) háromrészes költeményében. Ennek a költeménynek az utolsó 14 sorát idézem most, amelyekben „Bölcs Gerő” püspök levonja a sztori konklúzióját:

„Embereknek hangzik a szó, / Isten szív után itél: / Aki hisz, szeret, remél, / Az jobbához feljutandó. / Csalfa szívre, cifra szóra, / A

szerencsés hazudóra / A világ hallgat bolondúl: / A magas menny meg nem indul. / Téged isten / Jól megértett, / Életedben / Angyallá tett: / Mondd tovább is bátran szent imádat / És ne rettegj semmi földi vádat.”

És ugyanennek a témának a feldolgozását olvashatjuk Lev Tolsztoj *Járjatok világosságban* című „prédikációgyűjteményében” is² (egészen pontosan a *Három aggastyán* című elbeszélésben). Félreértés ne essék: ezzel a „prédikációgyűjtemény” minősítéssel nem gúnyolódni akarok a kötet szerkesztőjével, illetve az utószót író Kindelmann Győzővel: egyszerűen nem rajongok túlságosan a „megtért” Lev Tolsztoj írásaiért (a *Járjatok világosságban*t is csak azért vettem meg, mert korábban nem ismertem az ókori Rómában játszódó, címadó kisregényt). Nem rajongok? Ez így nagyon kevés: elismerem ugyan, hogy egy író is megbánhatja a bűneit, de kifejezetten viszolygok a Tolsztoj-féle prédikációktól – talán azért is, mert miközben ezeket az istenes írásokat olvasom, folyamatosan ott visszhangzik bennem Varlam Salamov ítélete Tolsztojékról: „A XIX. századi orosz humanista írók lelkét nagy bűn terheli: a XX. században az ő zászlajuk alatt kiontott emberi vér bűne... Valamennyi orosz terrorista tolsztojánus és vegetariánus volt, valamennyi fanatikus az orosz humanisták tanítványa. És e bűn alól nincs feloldozás...”

És mégis... Vajon Mikes (aki joggal pörölhetett volna Istennel!) miért épp egy ilyen történetben keres kiengesztelődést élete vége felé? Vajon Vörösmarty miért épp 45 évesen írja meg *A szent embert*? (Csak jelzem, hogy egy év múlva már *Az embereket* írja: „Az emberfaj sárkányfog-velemény: / Nincsen remény! nincsen remény!”) Vajon Tolsztoj miért menekül kétségbeesetten az evangéliumhoz? S miért mondogatom én 45 évesen – hol csak magamban, hol félhangosan –, hogy a fél karomat odaadnám, ha hinni tudnék Istenben? Vajon miért ábrándulunk ki szinte törvényszerűen emberekből, világmegváltó szép eszmékből...?

S ha már egy székelly íróval kezdtem ezt az olvasónaplót, hadd fejezzem be egy másik székelly íróval: íme, milyen következtetésre jut Tamási Áron *Élni és írni* című írásában: „a vérben, az idegekben, a koponyában és a szívben van az élet: a száj néma marad a legigazibb pillanatban, mert a szó és a betű csak civilizáció”. (*Lövétei Lázár László*)

„A SÁRGÁSBARNA HOGYHÍVJÁKLEPKE RÖPDÖSÉSE AZ IZÉ-
VIRÁGOKON”

Czakó Gábor új, rövidprózákat tartalmazó kötete³ esettanulmányok gyűjteményének is nevezhető. Olyan, zátonyra futott emberi sorsokról, félresiklott életokról esik benne szó, amelyekért többnyire a szenvedő alanyok a felelősek: valamiképpen falat, kerítést építenek maguk köré, kizárva önmagukat – honnan is? – leginkább az értelmesen leélhető életből.

A gyeprü szavunk jelentése egyrészt mesterségesen megépített középkori országvédő határ (lehetett árok, sövény, földhányás, készülhetett felhalmozott kőből, földből, fából), másrészt van olyan értelme is, hogy a gyeprűn túli széles, lakatlan sáv, a gyeprüelve. Sivár, nem emberi viszonyok uralta vidék, egyfajta Sinistra körzet. De Czakó Gábor értelmezésében ez a fenyegető, sivár vidék nem valahol odakinn, hanem bennünk, emberekben bújik meg.

Ajánlatos elkerülni, csak nem mindenkinek sikerül.

És ez mintha nem is a tudástól függne: „...okos emberek elvértve szoktak értelmesen cselekedni” – mondja Czakó a *Mi a haza?* című novellában kajánul és meghökkenően. Merthogy a szuperkoponyájú mérnök nyugatra disszidál, ott úgymond megcsinálja a szerencsését, módos ember lesz belőle, csakhogy közben egyre *veszettebbül* hiányzik neki valami, látszólag a csak a régi honban megfelelően elkészíthető dióspalacsinta, de az is lehet, hogy az elsatnyult vágyaiban dióspalacsintává zsugorodott haza.

De gyeprűt építhet úgy is maga köré az ember, hogy életformájává válik „nézni a meccset az Örökrangadóhoz címzett kocsmá tévéjén, ahol szinte bármelyik pillanatban fölbukkanhat a játékosok között I. Ferencz József, olyannyira összeszarták már a legyek a képernyőt...” A *Suejkben* Palivec z kocsmájában még csak a császár falra akasztott fényképét mocskolták meg a szemtelen jószágok, de már modern időkben élünk, mostanában lapos képernyőjű, 3D-s csodaszerekentyűket szarnak össze a legyek. Ennyi lenne a haladás?

A kötet leghosszabb írása egyfajta antiutópia, negatív jövőkép, amikor az (atomkatasztrófában?) hirtelen elpusztult világban néhány, emberre egyre kevésbé emlékeztető lény folytatja önfenntartásra

3 Czakó Gábor: *Gyeprü*. Budapest, 2016, CzSimon Könyvek.

berendezkedett silány életét, jobb napokon „nézi a sárgásbarna hogyhívjáklepike röpdösését az izévirágokon...”

Hogyan juthatott ide az emberiség? Elhangzik a válasz erre is: „Mondhatjuk úgy is, hogy az ember, emberként semmi szín alatt nem csatlakozott volna Mefisztóhoz, hogy elpusztítsa bolygóját. Ehhez barbivá kellett változnia.” Barbivá, vagyis önálló véleménnyel, saját értékrendszerrel nem rendelkező, felsőbb apparátusok által könnyen befolyásolható, különböző talmi fogyasztási cikkek bűvöletében élő, nem közösségben gondolkodó véglénnyé.

Valamit nem jól csinálunk mi, emberek. Talán nem a lényegre összpontosítunk, talán nem mindig ismerjük fel a lényegét. Néha még az ösztönlény állatok is több tudással rendelkeznek ezen a téren: „Amikor tavasszal, még veteményezés előtt a gazda kiengedi a baromfiakat gypelni, akkor estelente be is kell hajtani őket. Csatárláncot alkotunk, ugrálunk erre-arra, hessegetünk, ami eszünktől telik. Bugri [a pulikutya - a szerk. megj.] a kérdést másként oldja meg. Lélektől-lélelig. Semmi arcvonat, bekerítés, ugatás, rohangálás. Kiválasztja a kakast, behajtja, a tyúkok szépen követik. Lelke gyökeréig ismeri a baromfi pszichológiát és szociológiát. Doktorálhatna, ha az etológusok értenék.”

Úgylehet, már annyira fejlett az emberiség, hogy nekifoghatna tanulni az állatoktól. A lényeg mindig egyszerű és szem előtt van, talán ezért olyan nehéz észrevenni. De időnként megadatik mindenkinek, még szegény királyoknak is, ahogy ez a kötetet lezáró, pozitív végkicsengésű, *Salamon és Piroška* című történetben áll. Ebben a királyságát elvesztő, földönfutóvá lett árpádházi Salamon király (az elbeszélés valós eseményen alapul) új kincset, új hatalmat talál, ezúttal igazit.

De hagyjunk valami felfedeznivalót az Olvasónak is. (*Molnár Vilmos*)

Készlet, 2014

SZÉKELY KÖNYVTÁR

НІМД.Д. 0201

ZSIDÓ FERENC AJÁNlja BOGDÁN LÁSZLÓ AZ ÖRDÖG HÁROMSZÉKEN CÍMŰ KÖTETÉT

Kérdezhetnénk, Bogdán László gazdag életművéből miért épp *Az ördög Háromszéken* című regény került be a Székely Könyvtár sorozatba. Erre vonatkozóan van halvány elképzelésem: számomra ez a regénye a legkedvesebb, mely mű ugyanakkor a szerző Achilles-sarka is. Mert a legizgalmasabb és a legerélyibb. Erdélyiségünk a legebezhetőbb pontunk – épp azért, mert oly nagyon féltjük.

Le a kalappal Bogdán László történetészvési képessége előtt! Sikerül megfognia az olvasót, néha meg is rángatja, pedig a téma lassan idegenné kezd válni, mert egy letűnt világé: az ötvenes évek vad-kommunizmusába vezet vissza, a büntető munkatáborok, éjszakai elhurcolások, helyi pártképviselők kiskirálykodásának mozgalmas időszakába. A szerző által bizarrnak nevezett történet mindössze négy nap alatt játszódik le, narrátora Bogdán László visszatérő, alapos műgonddal megrajzolt figurája, Hutera Béla, valamint a férje „tisztátalan” múltja miatt a tanügyből elbocsátott Asperján Rebeka. A cselekmény alapját a bukaresti elvtársak, párttitkárok háromszéki vaddisznóvadászata képezi. Felsőtábor egész lakosságát mozgósítják, hajtókról – és mint kiderül –, hajtottakról is kell gondoskodni... Fény derül a helybeliek kiszolgáltatottságára (igen, a vadászat egyben „tisztogatás” is): jobb meg sem szólalni, márpedig meg kell, mert a faggatózás állandó, a buzgó pártvezérek mindenhol pártellenséget szimatolnak, arra a válaszra pedig, hogy „én ártatlan vagyok”, fölöttébb allergiások, mert azt, hogy ki ártatlan és ki nem, úgyis a párt dönti el... Megtudjuk, hogy az elvtársak ígéretet tesznek Rebekának: megpróbálják kiszabadítani a férjét a munkatáborból, holott tudják, már rég halott... Hutera Béla vergődésének is tanúi lehetünk, ki épp kiváltságos helyzete miatt megalázott: borbély lévén beretválhatja a nagykutyákat, így nem állítják félre az útból, sőt, még egy vaddisznót is kap ajándékba, ám hatalmas árat kell fizetnie érte...

Persze, gyakran van jelenése az ördögnek is, sejteni lehet – ám Bogdán László egy verbeli ördögi sztorihoz illően homályban hagyja a részleteket –, hogy ez Ödön von Boticselli illuzionista ügyködésének tudható be. Az alvilági lény egyszerre több helyen is megfordul, aszerint, hogy hol van nagyobb szükség rá, aztán végül ő is eltűnik. Vagyis az ördög is magára hagyja a falut? Ezeket nemhogy ima, az ördög se segít? Bogdán László következtetése: nem az a lényeg, magyarul vagy románul szólalt-e meg az ördög, hisz „orunk amúgy sem csak ettől fokhagymás!” A talányosság összebékíti ezt az embertelenül hideg, realista történetet a vízió, babona, mitikus létérzés ezoterikájával. A regényt ez teszi időtállóvá, olvasóbaráttá, múltunk pozitív értelemben vett ponyvájává (a cím alatt műfajmeghatározásként ez áll: szocreál ponyva).

Hantz Lám Irén

VASS ALBERT FESTŐMŰVÉSZ ÉS SZÉKELY PIROS KERAMIKUS EMLÉKEZETE

Vass Albert festőművész, költő és író 1896-ban született a székelyföldi Makfalván. Az első világháború kitörésekor 18 éves, az osztrák–magyar hadsereg önkénteseként harcolja végig a háborút. Szerencséje van, nem pusztul el a fronton és nem esik hadifogságba. A háború befejezte után, 1920-ban kerül haza. Autodidakta módon kezd festeni, rajzolni. 1927-ben a nagybányai iskola tagjai között találjuk, ahol Thorma János tanítványa. A '20-as évek végén Budapesten, majd Párizsban a Julien Akadémián folytat tanulmányokat. 1933-ban feleségül veszi Székely Piros keramikust, tánctanárt, és Nagyenyeden telepedik le.

Enyed gazdag kulturális hagyományokkal rendelkező dél-erdélyi város; a kultúra és művészetek pártolása itt évszázados hagyomány. A '20-as évek végén a kollégium vonzásában kis művészcsoport alakult, tagjai: Dóczyiné Berde Amál, Gruzda János, Göllner Elemér; támogatóik: Áprily Lajos és Jancsó Béla Kolozsvárról.

Vass Albert termékeny festő, képeinek témája Nagyenyed és környéke. A műértő közönség hamarosan mint „Nagyenyed festőjét” tartja számon. A harmincas években nemcsak Enyeden állít ki, hanem Erdély több városában is: Kolozsváron, Brassóban, Marosvásárhelyen, Udvarhelyen, Désen és Tordán. Kiállításain sokszor felesége, Piros is jelentkezik kisméretű kerámiáival. 1944 őszén Enyed magyar értelmiségét a kollektív bűnösség elve alapján Târgu Jiu-ba deportálják. Túléli a láger embertelenségét és 1945 őszén szabadul. A lágerben sikerült papírt és ceruzát szereznie és lerajzolta lágertársait. Szerencséjére további „büntetésképpen” a kollégium rajztanári katedrájától nem fosztják meg. Nyugdíjaztatása után elvonultan él. A halál 1969-ben éri.

Vita Zsigmond búcsúbeszédében így emlékezik meg róla:

Művész és író volt

Névnapokon, családi ünnepeken olykor kedves, friss és lendületes versekkel lepett meg. Nem voltak ezek szokványos köszöntő versek, jólesett természetes meleg hangjuk, de azután megfeledkeztünk róluk.

Vass Albert művész volt, a Maros menti táj, a napfényben csillogó őszi színek, a csendesen csobogó víz, a végtelenbe táguló alkonyi órák szerelmese. Tudtuk, hogy művész és azt vártuk tőle, hogy torockó népi életének gazdag színeit s az enyedi táj őszi ragyogását vigye be otthonainkba.

És Vass Albert valóban fáradhatatlanul festett egy olyan korszakban is, amikor mindenki előre kiszabott feladatot kellett megoldjon. Ő akkor is megmaradt a maga útján.

Az 1940-es években a dél-erdélyi irodalmi és sajtóélet is számíthatott az ő munkájára. Cikkeket írt és könyvet illusztrált, ha erre szükség volt.

1943-ban az Enyeden megjelent Dél-Erdélyi Magyar Írók Antológiájában *Veress Pali* című elbeszélésével szerepel.

1944-ben megnyeri az Arany János Társaság versenypályázatát *Éjjél lehetett* című versével. Ebben a vonagló háborús esztendőben, amikor a gyűlölködés és a gyanakvás leste mindenütt áldozatait, Enyeden egy költői lelkű művész élt, aki megsejtette a kicsírázó új életet.

A vers gyorsan tűnő, változó képei festőre vallanak, olyan költőre, aki a háború utolsó évében a forrongások, elnémulások és elnémítások idején az életet merte hirdetni.

Hangja alig jutott el azokhoz az olvasókhöz, akik akkoriban éppen erre vártak. És azután a kibontakozó irodalmi élet nem csábította a maga új problémakörével. A természetet és Enyed ősi falait festette meg, megnyugvást keresve egy nyugtalan korszakban, és most már nem ír és nem fest többé. A művész pályája véget ért, de a művész mellett szóljon ez a pár sor most mégis az íróról, aki az élet hitét hirdette a pusztítás legsötétebb éveiben.

Írói munkássága különösen 1940, Dél-Erdély lecsatolása után teljeseedik ki. Az Enyeden megjelenő Enyedi Hírlap, majd Hírlap és az Aradon megjelenő Déli Hírlap kér és közöl tőle írásokat.

A Székelyföldben írói munkásságára Éjjél lehetett című versével (mellyel 1944-ben elnyerte az Arany János Társaság versenypályázatát), illetve az Enyed és környéke a festő szemével (1941. január, Hírlap) című cikkével emlékezünk.

Éjfél lehetett

S valahol messze
A halál mehetett,
Mert kuvik szólt.
A fehér hold
S a sok csillag
Az égen,
Sápadtan követte
Léptem.
S míg vittem két beesett vállam,
Az éjszaka lassan folyt utánam.
Mélyen aludtak a házak,
Csend volt
És a holt ablakok
- Mint úton a vakok -
Sorfalat álltak.
Szemükben néha csillant,
Pizkosan, ahogyan illant,
A márciusi hó.
A szél előttem mászkált
Félszegen,
Meggpihent, majd újra szállt
S én néztem
Miként tipeg,
Mint első induláskor
A gyermek,
Fogódzva ablakokban,
Kéményben, vén kapukban! -
Csöpögött az eresz
S vele ezernyi nesz
Kerülgetett.
Kopogó léptem,
Amerre tértem,
Fáradtan mérte
A köveket.
Sírt a csatorna

S tócsákba folyva
A meggyült víz,
Mint ezüst, ragyogott
Csillagra, holdra.
Kutyák lapultak,
Réseken bújtak
S amint vinnyogva,
Egymást szagolva
Vicsorogtak
És lihegték a fogódzó szél után,
Nem sejtette semmi
Az ég alatt,
Hogy ez éjszaka
Március haladt
Végig a házakon
S nyomán a borús,
Fekete fákon
Az élet pattant
Millió ágon.

Enyed és környéke a festő szemével

Enyedet, e kis történelmi és kultúrvároskáját a Marosvölgynek és környékét, nem volna éréktelen, ha egy kissé a piktor szemével is bejárnánk, azokat a látnivalókat és érdekességeket, amelyek kedvessé, széppé és feledhetetlenné teszik az itt született, itt élő, vagy innen elszármazott embereknek az emlékeit s úgy belevésődnek a szívekbe, hogy a ragaszkodás helyekhez és arcokhoz talán sehol sem erősebb, mint éppen Enyeden. Minden vidéknek megvan a maga sajátos adottsága, ami köt, vonz, beleszövődik a legrejtettebb rekeszekbe a léleknek és agynak, s elkísér, mint a puha, tapadó árnyék, és visszahív, visszahoz gondolatszárnnyakon, vagy robogó vonaton, bármilyen messze is vetődne tőle ezen a világon.

Enyed is úgy él az enyedi ember szívében, mintha nem is lenne a világnak szebb és kedvesebb helye ennél; világ közepének tartja a beszéd, s ha talán nem is eléggé komoly, vagy világos ez az állítás, kell hogy legyen mégis benne egy kis rejtett zamat, ami édes, tele van az

ölelés és melegség ezer illatával és derűjével, s ez a fiatalos lüktetés, ami így kiárad emberekből és falakból, erdőkből, hegyekből és vizekből, csak még hihetőbbé, igazabbá teszi a mondást, s éltető hatása egyformán folyik szét fiatalnak és öregnek az ereiben.

Igen öreg város ez. Nagy múlttal, nagy örömmel, és még több szomorúsággal és csapással az idők folyamán, amik érték, aszerint, hogy simogató, vagy ostromozó kedvében volt-e fölötte az Isten. Hogy a jelene és jövője egyre bizonytalanabb és szürkébb, ez már az új idők mostohasága; s ha az új szellem, új erők más-más orientálásokat idéznek is elő, mégsem tudják elmosni a múlt értékeit, és ha itt-ott porlanak is már a vakolatszemek, málik az évszázados téglá anyaga és keménysége, megmarad a lélekben a dal, a mese, a beszéd ereje – amit bár töredezetten és foszlányosan adnak is tovább szájról szájra –, velük ott élnek még a hegyek, az újuló erdő, a kövek, meg millió és millió fűszála és virágja a rétnak, amiknek éltető tüze megfeythetetlen módon belopja magát az anyatejbe, s a serdülő, játékos gyermeknek így nőnek egyre teltebbé, szebbé és boldogabbá az évei. Virágba borul az ifjúság, s a szüretelő nótákból jut bőven az öregek lehiggadt életébe is, amit mindnyájunknak, itt élő és innen elszármazott, de visszavágyó embereknek ajándékoz az Ég.

Talán legelsősorban a szőlőtermelő városka aranyhegyét kell megemlíteni, az Órhegyet, amely régi napok zivataraiban annyiszor vigyázta a várost, őrizte annak lakóit, s ma egyhangú, bortermő éveket él csak, amelyek néha szűkek, néha bőségesek. Ha szét akar nézni a gyönyörködni vágyó ember a város felett, az Órhegyre sétál, amelynek könnyű és kényelmes az útja, nem kerül különösebb fáradságba, s akiket érdekelnek a távlatok, a párás, opálos, levegős színek, azok innen gazdag változatban juthatnak hozzá. Gombás és Apahida felé a legszebb a látás tavaszkor, amikor ibolyalilába öltöznek a hegyek s rajtuk friss szökelléssel lopakodnak felfelé a smaragdzöld búzatáblák; itt-ott még rőtpiros foltok, elnyűtt, tavalyi tarka ruhafoszlányok a hegyek hátán s lent a mezők üde zöldjében lassan hempergeti magát a kanyargó Maros. A fákon még nem látni lombot, csak a fűzeken szép sárgászöld színekben van életindulás, s ebbe a súlytalan könnyedségbe éles feketén vág bele a vasúti sínek merev, egyenes vonala, mintha ezt a tavaszindulást kihangsúlyozni, aláhúzni akarná. Szétszórtan ténferegnek száraz, sötét törzsű fák, amint csapzott ágakkal mereven bámulnak

egymásra; míg fent, az egész kép felett, sötéten és céltalanul csókák vitorláznak, még dermedt és rekedt a hangjuk a téltől, s átérzik rajtuk az éhség – nem találnak a képbe, s így a festő hirtelen lendülettel könnyű felhőket dobál helyükbe a ragyogó, tavaszi égre.

Csombord. Dombtetőn a templom, fehérék a falak, s olyan karcsú és hegyes a tornya, mint egy felkiáltójel. Alatta vályogvető cigányok zsúpos házai, amelyekből ajtón és tetőn át menekül a füst. A tűz körül purdék mászkálhatnak, és pipás, vakaródzó vének kedves szavakkal éltethetik egymást a nehéz, savanyú szagú, de legalább meleg füstben. Hirtelen zökken a szem, amint leszalad a hegyről, keresi a hidat, amely átenged a vízen, komp járja az utat helyette; fölötte sötéten és zölden fekszik a park, jó közel a vízhez, hogy a fák nézegetni és rendbehozni tudják magukat, ha néha a szél összeborzolja őket. Érettebb, inkább nyári, vagy őszi téma, búzát érlelő júniusban, vagy szomorú szemű októberben, amikor elindul játszani az ökörnyál a földeken, s amikor fáradtabbak, egyszerűbbek, barnásabbak a napok, s az öreg halász árván és fázósan álldogál, mint gólya a parton, ha nehezen kerül a tarisznyába étel.

Olyan a január, mintha a telet akarná kicsúfolni. Se íze, se ereje, rendetlen, sötét, egyenesen piszkos az öltözete. Ami hűvösség van benne, azt tisztán csak azért teszi, hogy fogyjon az embereknek a fája. Hova lettek a téli örömök, a csilingelő szán, a fehér hegyek s az őszi vetés hogy maradhatott így ki takaró nélkül? Az öregek, akik álmos tűzű kályhák mellett szunyókálgatnak ebéd után, kedvetlenül pillantanak ki ébredéskor az ablakon, ahol még álmosabb a világ, mint ők, s ahova olyan szeretettel és szomjúsággal szoktak lélekben és gondolatban elcsatangolni, hogy egy kissé megjárják magukat uzsonnaidőig a jókedvű télben. Bizonytalan vagy, barátom, január, és egészen érthetetlen. Pedig egy kis önérzetre is mehetne a dolog, kedvesem, utóvégre holmi gyűröttarcú télkufárnak te sem akarnál lesüllyedni, hogy esetleg bolondnak tartsanak téged is, mint áprilist szokták tartani az emberek.

Így, ennyi és ilyen barátságtalan érzelmekkel indultam fel az Őrhegyre a cikkem folytatása kedvéért, hogy egy kissé körülnézzek és közelebb férközzek ehhez a szokatlan viselkedéshez, s találjak valami magyarázatot, esetleg mentséget ifjú barátom számára.

Állok a tetőn. Kék függöny van előttem, s emögött kissé valószerűtlenül lebeg a város, a fények szordínós, mesészerű játékával, amelyek

olyanok, mintha messzi keletről csalta volna valaki ide őket. Keresem a varázslót, hogy megköszönjem neki ezt a különös világot, amely sokkal szebb és értékesebb volt nekem egy agyonhavazott tájnál. Ez a különös, mindent átfogó kékség, ahogy függönyként zárja körül a várost, feloldja a keménységet, súlytalanná teszi a formákat, megszűnik a rögzítettség, és olyan délibábos libegéssel úszik minden, mintha tovatúnni készülné a következő pillanatban hegyeken és távlatokon túl, vissza a keleti csodák felé, ahonnan jött, és csak delejes intésére vár a rejtelmes mosolyú Mágusnak...

Késő délelőtt. A kéményekből szorgalmasan szállnak a füstök, melyeknek a színe sötétebb kék, vagy szürke, vagy élesen sárga, aszerint, mennyire és hogyan éri őket a nap. Mindegyik lefelé veszi az irányt, mintha segíteni akarna kékebbre festeni a világot a házak között. Háttal ülnek felém a házak. Csak a tornyok állnak lábon, de azok sem igen nézegetnek errefelé, mind szembe vannak arccal a nappal, süttetik magukat, követve szemmel, hogy kapaszkodik fölfelé lassan a fényes tányér az égen. A nap pályája már meredekebb, de ereje nincs, megtörik útközben a sok pára és az égre szélesen keresztbe húzogatott felhők között, amelyek úgy titkon csipegetnek, lopogatnak a tűzéből séta közben. Vizenyős, sárgás az ég az oldalak felett, s a tört fények üveghegyeket varázsolnak elő, amelyek finom, könnyűek és tetszés szerint kevergetik egymást a lazúrok ezüstjében. Finoman dekoratív a hatás. Gazdag kedélyűek a megtört fények és éhesen kergetőznek házak és tornyok tetején, vibrál a levegő s olyan különösen szép az árnyékok komorsága és hidegsége mellett a kontúrok apró, tarka nyugtalansága. Kékesen szürke világ, de ebben a tompítottságban finoman érvényesül a leegyszerűsített szépség. A fokozottabb intenzitás skáláján, ahol nagy ellentétek domborítják egymást, sokkal lobbanékonyabbak a szemek, s a valószerűbb formák, még bódultabb színek hamarabb érvényesülhetnek; itt szerények és egymást hangolók még a rideg árnyékok is, egy húron és mélyen játszanak pizzicatókat valóőrök, amelyeket észrevétlenül irányítanak valahonnan a felhők közül.

Közvetlenül előttem szőlőkarók hatalmas tömege, sorba vannak igazodva, mint a katonák. A színük szürke, s egészen beleillenek ebbe a kékes délelőttbe, amely átfog mindent, s ha nem ütné az óra az időt, még reggelnek könyvelném el az egész hatást. Hosszúak és egyenesek ezek a karók, s ahogy felnézek rájuk, esetlennek és görbébbnek látom

az öreg tornyot, mint eddig, amely ezelőtt sem lehetett valami sudár, de most ennyi egyenes mellett nem csoda, ha jobban kitűnik és aggasztóbbnak látszik a ferdesége.

Lent a Kollégiumban mérni lehet a csendet, mintha a falak is befelé figyelnének a tanulókra; csak egyetlen szolgálóforma alak tologatja magát előre-hátra az udvaron, alig él, árnyék és árnyékban.

A tornyok és tetők felett tovább lüktetnek az opálos fények; kopasz fák, szanatórium, kaszárnya, és túl, messze, kinn a mezőkön mértani fényvonalak összevissza, keresztül-kasul, vizes, nyirkos nyomai az árkoknak a szántások és vetések között. Szentkirály mögött az ezüst-hegy már egészen a nyakában lóg a kastélynak, mintha bele akarná mártani a tornyot a Marosba, amely túl közel lehet hozzá, mert páracsíkjelzi az útját. Az oldalakon már alig vannak hófoszlányok, nagyon kopottak, s ha hirtelen szél kerekedne, az sem vinné őket nagyon messzire hermelinajándéknak.

Ebbe a szín- és vonaltompítottságba hirtelen belevág idéetlen hangján valahonnan egy favágógép, csúnyán sivít a hangja, amitől – a párától már amúgy is síkossá lett tetőkön – megcsúsznak a felriadt napsugarak, s beleborzolódnak a házaknak még nyugodt síkjába. Megbokrosodnak a fények is, elvesztik az opálosságukat a tónusok, és a kék lazúrágyából a hangulatnak lassankint földszínűvé válik a világ, amit barna, fakószürke meg pergelt cserépszínek tarkítanak kissé, hogy ne legyen éppen annyira kopott kinézésű a város.

Megbékélve indulok lefelé a tetőről. A lazúros hatás felszívódott, ami még megbújva rejtőzködik házak és kövek között, azt tartogatom szóval és szemmel, hogy egy kis illatot vigyenek a többi részletek közé. A fény végigfolyik a Tövis utcán és szép sárgára festi a járdákat is. Feljebb az utcán két szekér kerget egy autót, az egyik ház kíváncsian bedugja a fejét, amitől nem látok tovább. A gőzmalomból erős, dubogó hangok jönnek; a Kollégium udvarán élesen szól a csengő, a diákokat gyorsan szellőztetik ki magukból a falak. Fölengednek az árnyékok, s körülfolymindent teltebben és erősebben a nap.

Ahogy ereszkedem lejjebb, egyre nő és emelkedik a város. Közel állok a temetőhöz, nézem a kis csoport fenyőt, amely örködik az álmai fölött a pihenő lelkeknek; sötétek, komorak, a szélsőt mintha külön gonddal csipkézték volna ki a jó szellemek.

Szarka csörög. Visszanézek a tornyok felé. Dolgozik köztük már javában a nap, az ablakszemek meg vígan hunyorgatnak hozzá. Egyre lejjebb csúszik a háttér, a tornyok nőnek, s az előtérben a karókat már nem tudom megállítani, hogy bele ne nyúljanak az égbe. Igénytelenek lettek a tornakerti fák, pedig őszkor milyen boldogan dobálják magok körül a színes leveleket, ha a dér egy kissé tartósabban, szenvedélyesebben megcsókolja őket. Mögöttem fekete szilvafák itt-ott, a barackok teteje meg krappos, mint a tavalyi fűz a vizek mellett.

Beérek a temetőbe. Törpe fenyők, bokrok, örökzöld, japánbirs a márvány- és terméskövek között. Lassan kikerülök a Csákyra felé, amelyek szépek, fiatalosak, frissek, s jókedvűen tekingetnek hópikájuk alól a sáros, sötét város felé. Száraz, régi füveken járok, amelyek közt sok a vakondtúrás. Az egyik előtt sárgászöröszínű nagy kandúr üldögél. Zsákmánya mi lehet itt ilyenkor? Vagy kicsalta-e a nap, amely az állatot is meg tudja téveszteni, ha néha melegebben süt?

A fejem felett és tovább a kis fenyves felé, teljesen kék az ég. Elindul egy kis szél, próbálgatja a száraz fűszálakon az erejét, majd hirtelen beleköt két fenyőbe, de látva, hogy nem adnak a tűlevelek hangot, nagy lendülettel felszalad az előttem lévő hosszú akácon, amely vékony és a fenyők fölé hajlik, s a rajta levő száraz leveleket kezdi rázogatni, és úgy örül neki, mint a gyerek, hogy végre lármát tudott kicsiholni valahonnan. Oldalra nézek, látom a kandúrt, amint lassan halad lefelé a sírok között, narancsvörös testére néha úgy verődnek reá a sugarak, mintha ki lenne gyúlva az egész állat, és lángot fogott volna a szőre.

Elkészültem. Dél van. Kondulnak a harangok, s én távozóban a csend és béke országából, alázatosan megemelem a kalapom az egyik legöregebb sír előtt.

1996-ban, születésének 100. évfordulója alkalmából a torockói Tóbiás Éva Galériában retrospektív kiállítás nyílik, magánszemélyektől kapott 31 olajfestményből és 11 akvarellből. A kiállítást e sorok írója szervezte, Starmüller Géza rendezte és Murádin Jenő tartotta a megnyitóbeszédet.

A torockói Piac tér 6. számú házában emléktábla áll. Jelzi az arrajárónak, hogy itt lakott Vass Albert torockói tartózkodása idején. Az emléktábla felállítására 2005-ben került sor, Székely László, Vass Albert Budapesten élő unokaöccsének kezdeményezésére. Az emléktábla szövege:

E házban lakott Vass Albert festő, Székely Piroska keramikus nagyenyedi művész házaspár az 1930–40-es években. Állította a család.

Vass Albert méltó társa felesége, Székely Piros. Ő is sokoldalú tehetség. Kisméretű festett kerámia szobrai még fellelhetőek enyedi magánszemélyek tulajdonában. Hangulatos írásai a Hírlap hasábjain jelentek meg. Ebben az összeállításban a Torockói kirándulás címűt idézzük (1944. január, Havi Szemle).

Torockói kirándulás

Kora reggel óta izgalmas pakolás folyik nálunk. – Lehetőleg minél kevesebb csomag legyen – adjuk ki a jelszót egymásnak, s mikor összekerül a sok koffer, kosár, elhűlve állapítjuk meg, hogy ez alaposan sikerült is. Csekély tizenöt darab a batyu s kihagyni egyet sem lehet. Ruha kell, főzéshez edény kell, ennivaló kell – mondom én, viszont férjem a festőfelszerelésből nem hajlandó selejtezni, s így délben, mikor megérkezik a szekér s felpakolunk reá s mi is felülünk a szénával kibélelt ülésre, kóbor vándorcigányokhoz vagyunk hasonlók, kik felrakják szekerükre egész pereputtyukat, s nekivágnak nagyvilágnak. Így indultunk el mi is, de nem a nagyvilágba, hanem a városból a faluból ismeretlen táj, ismeretlen emberek és szokások felé, miről csak annyit tudtunk, hog gyönyörű a vidéke, pazar a népviselete, s hogy kétszer kel fel ott a nap.

Zörög a szekér velünk, viszen a kicsi falukon keresztül, majd félelmetes nagy sziklaóriások között kanyarog utunk, fejünk fölött kőszáli sasok keringenek s alatt különös kis madárkák röpködnek, mik csak itt, Kőközben található. Most egy hídon óvatoskodunk át, ami nagyon gyenge állapotban van, újból egy falu, s ekkor hirtelen, mint valami őskori szörnyeteg, feltűnik a Székelykő kopasz sziklás hátával, szemben vele szintén nagy hegyek, s bent a völgyben az egy Isten hívóinek kicsi faluja húzódik meg, Torockó.

Már esteledik, csak a templom tornya világít fehéren, hívogatón, s ahogy mind jobban-jobban ránk szakad a sötétség, mintha valószínűtlenné válna minden körülöttünk, már itt tapogatóznak a szemek s valami különös érzés, valami különös megatottság fog el – a dalból, meséből ismert falu varázsa jött elénk, s ahogy beérkezünk kicsi házai közé, apró, világított ablakszemeivel kedvesen, huncutul hunyorgatott

reánk, mintha mondaná: – Na, híres városiak, meglátjátok, nem ti fogtok meghódítani engem, hanem én fogom a ti szíveteket...

Egy magas ház előtt megáll a szekerünk.

– Hát ez az, instálom. Itt szoktak lakni az urak, ha idejönnek. Tessenek csak kiszállni. Bezörget a kapun, kicsi lámpással megjelenik a gazda, Székely Ferenc fuvaros, s rövid értekezés után már viszik is a csomagokat fel a szobákba. Előkerül az istállóból az asszony és tíz percen belül már olyan meleg barátsággal beszélgetünk, mintha mindig itt éltünk volna, ízesen, zamatossan ömlik a szó belőlük.

– Elrendezem én magukat, naccsága lelkem. Itt lesz az alvás ebben a szobában, a másikban a festés meg a modélozás.

– Hát ezt maga honnan tudja, Anna néni, hogy nekünk az is kell?

– Hát már hogyan tudnám, aranyom, látom a csomagból, hogy festékes-ládát is hoztak. Liteczky naccságáék, meg Berde Amál naccsága is sokszor lakott nálunk, hát már hogyan tudnám, hogy mi kell maguknak is.

Hamarosan berendezkedtünk s rövid étkezés után lefeküdtünk a magasan vetett puha ágyakba.

Mese-mese, mese, ketyegte egy vén óra mellettünk. Mese-mese. S úgy aludtunk el, mint két boldog gyermek, kik Meseországba érkeztek. Kopogásra ébrednek fel. Anna néni jön be, kedvesen, mosolygósan.

– A művész úr meghagyta, hogy 9 órakor költsem fel a naccságát, ő elment egy kicsit széjjelnézni.

Kinyitja a zsalukat. Tündöklő fénycsóvák hullanak be a szobánkba, most veszem észre, így tényleg üres a másik ágy. Közben érkezik is haza férjem, tele ragyogással, örömmel.

Nahát, fiam, annyi itt a téma, csak győzze a festék és az ecset. Gyorsan ide, nézze milyen gyönyörű.

Rohanok az ablakhoz, nagy piactér előttünk, jobb oldalt, rózsaszín párában a Székelykő, olyan közel, mintha csak az ölében tartaná a lila árnyékokkal telehintett kicsi, fehér, muskátlis házakat. Bal oldalt a Tilalmas arany-erdős hegye, szembe a templomuk büszkén, méltóság-teljesen magasodik az apró házak fölött. Megkondultak a harangok s elbűvölve nézzük a szebbnél-szebb viseletbe öltözött s templomba igyekvő falusiakat.

Hamar megisszuk a jó, bivalytejes kávé s indulunk mi is az istentiszteletre.

Bent a templomban meghatározott sorrendben ültek a hívek. A templomhajó jobb oldalában a férfiak, elől az öregek, hátul a legények. Bal oldalt a lányok, menyasszonyok, menyecskék s hátul az öregasszonyok. A szószék alatt jobbról a papicsalád foglal helyet. Még be sem fejezték az utolsó zsolnárt, sietünk ki a templom-kijáróhoz, hogy kívülről lássuk a kivonulást, s magunkkal hívjuk Anna nénit is, hogy magyarázza a ruhák különböző jelentőségét.

- Na, jönnek, lelkem, ezek, a mentések öregasszonyok. Fekete csizma, sötétkék muszuj (szoknya), fekete vagy zöld selyem kötény, mentéjükön bal oldalt középkék zsinórozás, magas fehér mirha gallér és szegéllyel. A rókaprémesek már nem olyan öregek. Piros hímzéses, fehér, bőr, ujjatlan lájbjik, széles rókaprémesek gallérral. A fiatalasszonyok a fátyolosok, mi fejük és arcuk körül van csavarva, hátukon hosszan lecsüng és széles piros vagy zöld hímzés van a lenge fátyolon. Most már nagyobb csoportokban érkeznek a fiatalok. Szalagos arany-csipke pártákkal a fejükön a menyasszonyok; a zöld mejrevalósok, azok már konfirmáltak, a piros és kék hímes ingűek a növendék-lányok. S a sok-sok kék szövet muszuj vagy patyolat vászon fersing ezer ránc húzza-viszi a szemet. Milyen parádésan, milyen tudatosan lépkednek, piros szíves csizmájukban, ezt a ritmust az ősök dirigálják a rájuk hagyott értékes ruhadarabokkal együtt.

Anna néni magyaráz, hosszan, szakértelemmel. Csillogó szemeiből látom azt a nagy büszkeségét, mit fajtája iránt érez s kiket ilyen káprázatos mezben tud nekünk bemutatni.

- Na most, lelkeim, menjünk el Cuporékhoz, mert nekik van a legszebb torockói szobájuk a faluban.

Cuporék kedvesen, szívesen fogadnak. Megszokták már ők az ilyen városi bámulókat. Sok külföldi is járt már náluk. Festették, fényképezték, sőt filmet is csináltak már róluk. Ahogy a virágos oszlopos tornácról bekerülünk a szobába, újra hallom az öreg óra ketyegését. Mese-mese, mese-mese. Hát lehet-e valóság ez a sok színes virágos bútor? A kredenc, a sarok téka, az asztal, körülötte azzal a különös formájú székekkel, a magasan felvetett ágy, előtte a paddal s a tulipános láda és varrottasok az ágyon, asztalon, falon, ablakon. Az ember nem tudja, hova, merre nézzen.

Ha megengedik, lelkem, mi ide többször eljövünk - búcsúzunk a kedves háziaktól, s bizony sok látogatás, sok idő kellett hozzá, míg

megtanultuk, megjegyeztük minden színét, vonalát, mintáját ennek a falunak. Hogy milyen ruhadarabjai vannak, hogy melyik a rámán varrottas s melyik a szemes s hogy nagyon régen fekete hímzés is volt, de most csak piros és kék fonalat használnak a kivarráshoz s hogy a párnamintájuk közül melyik a nagykígyós, kiskígyós, asztallábas, folyótulipános, liliomos, tányéros, karikás, tövises, bazsarózsás, metéltes, petrezselymes, gyöngyvirágos.

Míg én a tulipános láda kincsei között tanulgattam, a férjem a falu külső festői részleteit festette fel vásznaira. Így ékesedtünk, gazdagodtunk azalatt a három hónap alatt, amit kinn töltöttünk. Összeismerkedtünk az egész faluval s ezer érdekes szokásaikkal, meleg barátságot kötöttünk a papokkal, jegyző-, bíró-, doktor- és gyógyszerészekkel, hova első látogatásra felvettem én is szép szürke, prêmes vizitelő ruhámat. A hatás nem is maradt el, mert a falusiak megállapították – hogy a festőné naccsága erőst úzi a luxát a bundás ruhájába! – S így billent helyre közöttünk az egyensúly, mert én viszont nagyon kopottnak és szegényesnek éreztem magam selyem rongyaimban az ő pazar viseletük mellett.

Az 1920–30-as években a polgárosodó Enyed ifjúságának szórakozásához hozzátartozott a tánciskola. A tánciskolát Székely Piros vezette. Erre emlékezett a 2008-ban megjelent, e sorok írója által szerkesztett Város az Őrhegy alatt. Nagyenyed szóban és képből című könyv oldalain Horváth Zoltánné, kézdialbisi Elekes Ida (1912–2005), Elekes Viktornak, a kollégium hajdani rektorának a lánya, Horváth Zoltánnak, a kollégium tanárának a felesége.

TÁNCISKOLA

A mi időnkben a húszas, harmincas években az enyedi fiatalság tánciskolában tanult táncolni és a kollégium konviktusában rendezett bálokon szórakozott – meséli Horváth Zoltánné Elekes Ida.

A tánchoz minden esetben élő zene kapcsolódott, hiszen abban az időben még a ma oly elterjedt „gépi zene” ismeretlen fogalom volt.

Generációk egész sora tanult táncolni Vass Albertné Székely Pirostól, Szentkirály utcai lakásukon. Piros Budapesten szerzett tánctanári képesítést, édesapja Enyed jönevű állatorvosa, édesanyja, Berta néni remekül zongorázó, igen művelt nő volt. Egy-egy csoport 3-4 hetes oktatásban részesült, az órákat hetente háromszor du. 4–7-ig tartották.

Berta néni zongorajátékára Piros az öccsével bemutatta a táncfigurákat, a lépésrendet, amit aztán a csoport elpróbált. Az oktatás nyilvános helyen volt, az órákra a szülők is eljöhetnek, szemmel tarthatták a fiatalokat.

Megtanultuk az akkor divatos táncokat, a keringőt, az angolvalcert, foxtrotot, vanszteppet, csárdást és a menüett lépéseit is.

Még most is fülemben cseng Piros utasítása: egy, kettő, hegyező (ez egy kis előre és hátra lépést jelentett), vissza kettő, hegyező. Egy-két tanfolyamot népes közönség előtt megtartott vizsgaelőadás zárt, amire a tanítványok ünnepi öltözetben jelentek meg. Volt olyan is, aki a társaság kedvéért kétszer is kijárt egy ilyen tanfolyamot.

A Székely Pirosnál tanult fiatalok már nem csetlettek-botlottak a kollégium báljain és a társaságban, hanem igazi „gentleman”, illetőleg „úrikisasszony” módjára tudtak viselkedni.

Now you see me, 2009

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

- Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andorkó Attila - Kénos
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Antal Dénes - Csikmadaras
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Imre-Levente - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajkó István - Csíkszentmárton
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balácsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Bara Béla - Csíkszereda
Baracsi Levente - Arad
Bárányi Ferenc - Temesvár
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda
Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlok
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csikmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zolt - Kolozsvár
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Bokor Katalin - Bukarest
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbáth Katalin - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borcsa Julianna - Csíkszereda
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
Burus János Botond - Csíkszereda
Czellecz Jenő - Marosvásárhely
Czikó László - Búzásbesenyő
Czoppelt Julianna - Kovászna
Császár Vilmos - Csíkrákos
Csatlós Mihály Levente - Kézdivásárhely

- Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
 Csíki Zoltán – Parajd
 Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
 Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
 Csúcs Mária – Csíkszereda
 Daczó Katalin – Csíkszépvíz
 Dánél Sándor – Csíkszereda
 Damó Csaba – Kézdivásárhely
 Darkó Béla – Marosvásárhely
 Daróczi Béla – Marosvásárhely
 Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
 Darvas Mária – Gyergyóalfalu
 Dávid Gyula – Kolozsvár
 Dávid Katalin – Székelyudvarhely
 Dávid Zoltán – Kolozsvár
 Deák Ferenc – Csernáton
 Deme László – Csernáton
 Demeter Edit – Kézdiszentlélek
 Dénes Emőke – Homoródalmás
 Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
 Dénes László – Nagyvárad
 Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
 Diénes Gábor – Nagybánya
 Dimény Attila – Kézdivásárhely
 Dimény Haszmann Orsolya – Csernáton
 Dobos Sándor – Nagyvárad
 Dr. Dóczy Annamária – Marosvásárhely
 Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
 Domokos Éva – Arad
 Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
 Duma András – Klézse
 Egyed Emese – Kolozsvár
 Eigel Tibor – Csíkszereda
 Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
 Elekes András – Csíkpálfalva
 Elekes Antal – Temesvár
 Elekes István – Gyergyóújfalu
 Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
 Farkas Antal – Székelyudvarhely
 Farkas László – Gyergyócsomafalva
 Farkas Miklós – Segesvár
 Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
 Dr. Fehér István – Székelyudvarhely
 Fekete Albert – Csíkszereda
 Ferencz Éva – Kézdivásárhely
 Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
 Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
 Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
 Fodor György – Székelyudvarhely
 Fodor Levente – Csíkszögöd
 Dr. Fodor István – Csíkszereda
 Fodor István – Sepsiszentgyörgy
 Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
 Forró László – Bukarest
 Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
 Funariu Éva – Szeben
 Fülöp Géza – Marosvásárhely
 Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
 Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
 Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
 Gajdó Albert – Csernáton
 Gál Attila – Székelyudvarhely
 Gáldi György – Bukarest
 Gál Katalin – Gyergyóújfalu
 Gáll Levente – Csíkmadaras
 Gálfalvi György – Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt – Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső – Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor – Marosvásárhely
 Gazda József – Kovászna
 Geréd Gábor – Székelyudvarhely
 Gergely Borbála – Csíkszereda
 Gergely Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Germán Salló Márta – Marosvásárhely
 Györfi Jenő – Nyárádmagyaros
 Dr. Györfi Sándor – Csíkcicsó
 Haáz Sándor – Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza – Farkaslaka
 Hantz András – Kolozsvár
 Hegedűs Enikő – Csíkszereda

- Hegyi Sándor – Székelyudvarhely
 Hertz Mikola – Csíkszereda
 Dr. Holló Attila – Csíkszereda
 Dr. Horváth Anna és Dr. Horváth István – Kolozsvár
 Horváth Kovács Ádám – Marosvásárhely
 Hubert Sándor – Bukarest
 Illyés Ferenc – Székelykeresztúr
 Imecs Márton – Kolozsvár
 Imre Jolán – Csíkszereda
 István Adrian – Székelyderzs
 Istvánffy Katalin – Torda
 Izsák Balázs Árpád – Marosvásárhely
 Jakab Attila Árpád – Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós – Kolozsvár
 János Ágnes – Csíkszereda
 János Julianna – Csíkszereda
 Jánosi Bertalan – Csíkszereda
 Jánosi Csaba – Csíkszereda
 Joikits Attila – Szilágysomlyó
 József Álmos – Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde – Csíkszereda
 Kakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István – Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor – Sepsikőröspatak
 Kánya József – Csíkszereda
 Kassay Vilmos – Csíkszereda
 Katona Lajos – Kolozsvár
 Kedei Mózes – Székelyudvarhely
 Kedves Béla – Gyimesközélpok
 Kémenes Bernadette – Gyergyószentmiklós
 Kerekes Ágnes – Nagyvárád
 Dr. Kerekes Jenő – Maksa
 Keresztes Enikő – Kézdivásárhely
 Keresztes Péter és Kedves Emőke – Temesvár
 Dr. Kikeli Pál István – Marosvásárhely
 Király László és Edit – Nagyenyed
 Király Zoltán – Kolozsvár
 Dr. Kiss András – Nagyvárád
 Kiss Jenő – Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva – Kézdivásárhely
 Kocsis László – Marosvásárhely
 Kolbert Tünde – Borszék
 Kolumbán-Antal József – Zetelaka
 Kolumbán Gábor – Énlaka
 Kolumbán László – Székelyudvarhely
 Komán Zsombor – Brassó
 Koncsag László – Gyulafehérvár
 Dr. Kónya-Hamar Zsuzsanna és Kónya-Hamar Sándor – Kolozsvár
 Koszta Gabriella – Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert – Bukarest
 Kovács Barna – Marosvásárhely
 Kovács Béla – Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos – Szatmárnémeti
 Kovács Katalin – Csíkszereda
 Kovács Mária – Székelyudvarhely
 Kovács Piroska – Máraféfalva
 Kovács Zsuzsanna – Bukarest
 Dr. Kozma Dezső – Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes – Zetelaka
 Köllő Félix – Csíkszereda
 Kőszegi Enikő – Csíkszereda
 Dr. Kuna Tibor – Csíkszereda
 Dr. Kurkó János – Székelyudvarhely
 Kristó Boróka – Csíkszereda
 Kürti Miklós – Kolozsvár
 Laczkó-Albert Elemér – Gyergyóremete
 Laczkó Anita – Gyergyóremete
 Laczkó György – Székelyudvarhely
 Laczkó Szentmiklósi Endre – Gyergyóremete
 László Attila – Jászvásár
 Lászlófy Pál István – Csíkszereda
 László György – Maroskeresztúr
 Dr. László Ilona – Marosvásárhely
 Lázár Lilla – Csíkszereda
 Lehoczky Ferenc – Arad
 Léstyán Dénes – Csíkszereda
 Léstyán Sándor – Kézdivásárhely
 Lőrentz Éva-Noémi – Brassó
 Lőrincz Ágnes – Marosvásárhely
 Lőrincz József – Székelyudvarhely

- Madaras Lázár - Brassó
 Mag István - Lövete
 Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
 Dr. Makai Magoss Csaba -
     Felsőbánya
 Markó Béla - Marosszentkirály
 Dr. Marton József - Gyulafehérvár
 Márton Ferenc - Temesvár
 Márton Károly - Marosvásárhely
 Mașteriu Erzsébet - Gyergyóremete
 Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
 Mátyás Endre - Szováta
 Dr. Mátyus Gyula - Székelyudvarhely
 Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
 Mester Zoltán - Szováta
 Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
 Mihály András - Csíkszereda
 Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
 Mihály János - Lövete
 Mihály Orsolya - Kolozsvár
 Mikes Borbála - Uzon
 Miklós Imre - Csíkszereda
 Miklós Levente-József - Székely-
     udvarhely
 Miklós Sándor - Csíkszentlélek
 Miklós Tamás - Marosvásárhely
 Mikó Júlia - Brassó
 Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
 Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
 Mirk László - Csíkszereda
 Molnár Endre - Marosvásárhely
 Molnár Lea - Csíkszereda
 Murádin László - Kolozsvár
 Murányi János - Székelyudvarhely
 Müller Dezső - Vámfalu
 Nádudvary György - Brassó
 Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
 Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
 Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
 Nagy Benedek - Csíkszereda
 Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
 Nagy József - Gyergyóremete
 Nagy Sándor - Székelyudvarhely
 Németh Irén - Vulkán
 Nete Mariana - Csíkszereda
 Novák Sándor - Marosvásárhely
 Oláh Sándor - Csíkszereda
 Olti Kálmán - Csíkszereda
 Orbók Ilona - Csíkszereda
 Orendi István - Székelyudvarhely
 Dr. Ozsváth Imola - Székelyudvarhely
 Pál Zoltán - Csikdánfalva
 Pálffy József - Csíkszereda
 Papp Mihály - Gyergyóremete
 Papp Zoltán - Zilah
 Péntek János - Kolozsvár
 Péter Éva - Csíkszereda
 Péter Gergely - Csíkszereda
 Péter Péter - Székelyudvarhely
 Pethő Ilona - Csíkszereda
 Petres Sándor - Csíkszereda
 Dr. Piros György - Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám - Gyergyóremete
     (6 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila - Marosvásárhely
 Dr. Rácz Katalin - Marosvásárhely
 Ráduly János - Kibéd
 Rákosi Eszter Katalin - Sepsiszent-
     györgy
 Rancz Árpád - Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna -
     Kézdivásárhely
 Rokaly József - Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor - Csíkszentkirály
 Sata Lóránd - Voluntari
 Sántha Emese - Marosvásárhely
 Sata Kinga Koretta - Magyarvita
 Sata Klára - Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter - Marosvásárhely
 Sebestyén Rita - Kézdiszentlélek
 Seprődi József - Dicsőszentmárton
 Silye Béla - Székelyudvarhely
 Siklódi Olga - Székelyudvarhely
 Sipos László - Felvinc
 Sóbester Klára - Marosvásárhely
 Sófalvi László - Székelyudvarhely
 Sógor Árpád - Kolozsvár
 Sógor Csaba - Csíkvacsárcsi

- Sógor Géza - Kányád
 Sógor Gyula - Aranyosgyéres
 Somogyi László - Bukarest
 Dr. Soós Szabó Klára - Csíkszereda
 Straub Etelka - Borosjenő
 Szabados Béla - Csíkszereda
 Szabó Andor - Bukarest
 Szabó Attila - Nagyalambfalva
 Szabó Ferenc - Gyergyóditró
 Szabó Judit - Kézdivásárhely
 Szabó Magdolna - Csíkcicsó
 Szabó M. Barna - Székelyudvarhely
 Szabó Nándor - Marosvásárhely
 Szabó Noémi - Csíkszereda
 Szabó Piroska - Nagyvárad
 Szabó Sándor - Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor - Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna - Csíkszereda
 Dr. Szász Éva - Gyergyóalfalu
 Szász Katalin - Bukarest
 Szász Kinga - Kézdivásárhely
 Szász Zoltán - Székelyudvarhely
 Szathmáry János - Gyergyószentmiklós
 Szatmáry Margit - Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén - Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs - Marosvásárhely
 Szávai Márton - Énlaka
 Szekeres Adorján - Csíkszereda
 Székely Ágnes - Balánbánya
 Székely Levente - Csíkszereda
 Székely Szabó Zoltán - Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna - Kolozsvár
 Szén Olga - Datk
 Szén Sándor - Siménfalva
 Szentannai Ágota - Bukarest
 Dr. Szentannai Dénes - Székelyudvarhely
 Szilágyi Németh Éva - Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd - Sáromberke
 Szöcs István - Szentegyháza
 Szöcs Viktor - Kovászna
 Tamás Béla - Csíkszereda
 Tamás Géza - Székelyudvarhely
 Tamás Huba - Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára - Csíkszereda
 Tamás József - Csíkszereda
 Tánzos Vilmos - Kolozsvár
 Tankó Gyula - Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa - Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István - Csíkszereda
 Tódor Béla - Kézdiálbis
 Tódor Gábor - Homoródmás
 Tófalvi Zoltán - Marosvásárhely
 Tóth Mária - Arad
 Tőke Mária Magdolna - Csíkszereda
 Tötös Katalin - Zilah
 Török Áron - Sepsiszentgyörgy
 Török József - Lövete
 Török István - Koronka
 Dr. Török Sándor - Kovászna
 Tövissi Zsolt - Csíkszereda
 Tulit Ferenc - Csíkszereda
 Vajda József - Csíkszereda
 Vántsa László - Marosvásárhely
 Ványolós A. István - Székelyudvarhely
 Varga Edit - Gyergyóremete
 Vass Mária - Csíktaploca
 Veres István - Szatmárnémeti
 Dr. Veress István - Szilágysomlyó
 Veress János - Kovászna
 Vetró András - Kézdivásárhely
 Vitályos Réka - Marosvásárhely
 Vitos László - Csíkszereda
 Vorzsák János - Csíkszereda
 Vorzsák Margit - Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila - Csikkarcfalva
 Zágoni Elemér - Karcfalva
 Zonda Csaba - Csíkszereda
 Zöld János - Salamás
 Zsigmond Margit - Székelyudvarhely
 Zsók László - Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Általános Iskola - Bélafalva
 Általános Iskola - Csomortán

- Általános Iskola - Csíkmenaság
 Általános Iskola - Csíkrákos
 Általános Iskola - Dálnok
 Általános Iskola - Esztelnek
 Általános Iskola - Felsőrákos
 Általános Iskola - Futásfalva
 Általános Iskola - Gyergyószárhegy
 Általános Iskola - Gyergyóremete
 Általános Iskola - Imecsfalva
 Általános Iskola - Kézdialbis
 Általános Iskola - Kézdialmás
 Általános Iskola - Kézdikövár
 Általános Iskola - Középpajta
 Általános Iskola - Málnás
 Általános Iskola - Nagyalambfalva
 Általános Iskola - Nyárádmagyarós
 Általános Iskola - Nyujtód
 Általános Iskola - Ozsdola
 Általános Iskola - Sepsibükszád
 Általános Iskola - Szentkatolna
 Általános Iskola - Torja
 Általános Iskola - Uzon
 Általános Iskola - Vargyas
 Általános Iskola - Zabola
 Általános Iskola - Zágón
 Apáczai Csere János Pedagógusok
 Háza - Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár
 - Gyergyóremete
 Baróti Szabó Dávid Líceum - Barót
 Benedek Elek Tanítóképző Líceum
 - Székelyudvarhely
 Bernády Közművelődési Egylet -
 Szováta
 Cristo Consult Kft. - Csíkszereda
 Csíki Székely Múzeum - Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon - Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. - Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár -
 Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. - Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsek-
 ség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség -
 Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvé-
 delmi Igazgatóság - Csíkszereda
 Iskolai Könyvtár - Szárazajta
 Iskolai Könyvtár - Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár -
 Csíkszereda (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Keramika Kft. - Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum -
 Kézdivásárhely
 Kontur Kft. - Csíkszereda (5 db.
 egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont -
 Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár - Sepsi-
 szentgyörgy (2 db. egyéves előfi-
 zetés)
 Kovászna Megyei Tanács - Sepsi-
 szentgyörgy
 Kőrösi Csoma Sándor Líceum -
 Kovászna
 Községi Könyvtár - Balánbánya
 Községi Könyvtár - Barátos
 Községi Könyvtár - Bardoc
 Községi Könyvtár - Bereck
 Községi Könyvtár - Bögöz
 Községi Könyvtár - Bölön
 Községi Könyvtár - Csernáton
 Községi Könyvtár - Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár - Csíkkozmás
 Községi Könyvtár - Csíkmadéfalva
 Községi Könyvtár - Csíkpálfalva
 Községi Könyvtár - Csíkszentdomkos
 Községi Könyvtár - Csíkszentgyörgy
 Községi Könyvtár - Csíkszentmárton
 Községi Könyvtár - Csíkszentmihály
 Községi Könyvtár - Csíkszentsimon
 Községi Könyvtár - Csíkszépvíz
 Községi Könyvtár - Etéd
 Községi Könyvtár - Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár - Fenyéd
 Községi Könyvtár - Galócás

- Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyócsomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószárhegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyárád-magyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarság
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csíkszereda
 Manpress Distribution Kft. – Bukarest
 Mix KFT – Csíkszereda
 Nagy István Művészeti Líceum – Csíkszereda
 Németh Géza Egyesület – Csíkszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Orbán Balázs Általános Iskola – Székelyudvarhely
 Orbán Balázs Gimnázium – Székelykeresztúr
 Petőfi Sándor Általános Iskola – Székelykeresztúr
 Polgármesteri Hivatal – Csíkdánfalva
 Polgármesteri Hivatal – Csíkszereda(5 db. egyéves előfizetés)
 Polgármesteri Hivatal – Gyergyószárhegy
 Polgármesteri Hivatal – Illyefalva
 Polgármesteri Hivatal – Ozsdola
 Református Parókia – Angyalos
 Református Parókia – Árkos
 Református Parókia – Bikfalva
 Református Parókia – Erdőfüle
 Református Parókia – Felsőcsernáton
 Református Parókia – Ikafalva
 Református Parókia – Karatna

- Református Parókia – Kiskászon
 Református Parókia – Kézdimartonfalva
 Református Parókia – Kézdimárkosfalva
 Református Parókia – Kisbacon
 Református Parókia – Komolló
 Református Parókia – Lisznyó
 Református Parókia – Magyarhermány
 Református Parókia – Nagybacon
 Református Parókia – Olasztelek
 Református Parókia – Oltszem
 Református Parókia – Orbaitelek
 Református Parókia – Páké
 Református Parókia – Papolc
 Református Parókia – Sepsimagyarós
 Református Parókia – Székelyszáldobos
 Református Parókia – Szotyor
 Református Parókia – Szörcse
 Református Parókia – Zabola
 Református Parókia – Zalán
 RMDSZ – Elnöki Kabinet – Marosvásárhely
 Római Katolikus Plébánia – Alsótorja
 Római Katolikus Plébánia – Csíkdelne
 Római Katolikus Plébánia – Kézdikővár
 Római Katolikus Plébánia – Majláthfalva
 Római Katolikus Plébánia – Ozsdola
 Római Katolikus Plébánia – Szentivánlaborfalva
 Római Katolikus Plébánia – Szentkatolna
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csíkszereda
 Salamon Ernő Líceum – Gyergyószentmiklós
 Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
 Sapientia Egyetem Könyvtára – Csíkszereda
 Simó Megsegítő Egyesület – Zetelaka
 Székely Károly Szakközépiskola – Csíkszereda
 Székely Nemzeti Múzeum – Sepsiszentgyörgy
 Szent Erzsébet Öregotthon – Gyergyószentmiklós
 Tamási Áron Gimnázium – Székelyudvarhely
 Tamási Áron Színház – Sepsiszentgyörgy
 Tarisznyás Márton Múzeum – Gyergyószentmiklós
 Tortoma Kft. – Barót
 Unitárius Parókia – Árkos
 Unitárius Parókia – Firtosmartonos
 Unitárius Parókia – Homoródalmás
 Unitárius Parókia – Kálnok
 Unitárius Parókia – Marosvásárhely
 Unitárius Parókia – Sepsiszentkirály
 Unitárius Parókia – Vargyas
 Városi Könyvtár – Barót
 Városi Könyvtár – Borszék
 Városi Könyvtár – Gyergyószentmiklós
 Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
 Városi Könyvtár – Kovászna
 Városi Könyvtár – Maroshévíz
 Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
 Városi Könyvtár – Szentegyháza
 Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
 Városi Művelődési Ház – Barót
 Br. Wesselényi Miklós Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
- MAGÁNSZEMÉLYEK**
- Ágh István – Budapest
 Dr. Antal Balázs – Budapest
 Bakos József – Budapest
 Dr. Balássy Péter – Szombathely
 Bálint Gábor – Dabas
 Barta László – Budapest
 Dr. Bartók Gergely – Budapest

- Báthori Csaba - Budapest
Beke Mihály András - Budapest
Bereczky Gábor - Budapest
Bertha Zoltán - Debrecen
Bíró Miklós - Budapest
Birtalan Ferenc - Budapest
Dr. Botz Lajos - Pécs
Bodor Ádám - Budapest
Borbás János - Veszprém
Dr. Borboly István - Budapest
Bozó Zoltán - Szentés
Böjte-Petneházy Réka - Győr
Burján Pál - Pécs
Czakó Gábor - Budapest
Császár Zoltán - Budapest
Csender Levente - Öröm
Csontó Lajos - Pilisborosjenő
Dávid Ferenc - Szentés
Dávid Gyula - Szigetszentmiklós
Dr. Demeter Béla - Kemece
Dr. Dobos László - Budapest
Dobozi Eszter - Kecskemét
Dömötör Zoltán - Csömör
Dr. Erdei Antal - Gyöngyössolymos
Farkas Zoltán - Veszprém
Fazekas Edit - Cegléd
Dr. Fázsy Szabolcs - Budapest
Fejér Istvánné - Szentés
Fekete Béláné - Budapest
Fekete Miklós - Szeged
Ferenz Ernő - Páty
Dr. Ferenczi Tibor - Budapest
Dr. Ferencz Csaba - Budapest
Ferencz I. Szabolcs - Budapest
Dr. Füleky György - Budapest
Fürjesi Csaba - Budapest
Fúzi Michael Stephan - Budapest
Dr. Gál József - Budapest
Gátay István - Devecser
Dr. Gottwald Péter - Győr
Guba Pál - Miskolc
György Tünde - Budapest
Hankó Zoltán - Kistarcsa
Hayek Ibolya - Budapest
Herman Levente - Budapest
Horváth Zoltán és Imecs Emese - Budapest
Ilia Mihály - Szeged
Dr. Iszlai Sándor - Berettyóújfalu
Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
Jancsó Gyula - Dunapataj
Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
Dr. Jánosi Ildikó Kinga - Szeged
Kántor József - Baja
Kányádi Sándor - Budapest
Kádár Tibor - Veszprém
Karap Ágnes - Budapest
Dr. Kata Mihály - Szeged
Keppel Gyula - Budapest
Keresztes Éva - Brassó
Király István - Mezőkovácsháza
Dr. Kiss András - Budapest
Kiss Anna - Budapest
Kiss Bálint - Budapest
Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
Kis Krisztián Bálint - Szolnok
Kisslaki László - Kéthely
Kósa Csaba - Budapest
Kósa Lajos - Debrecen
Kovács Árpád - Ugod
Dr. Kovács Klára - Császár
Kökényessy Szilárd - Budapest
Kőfalvi Magdolna - Budapest
Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
Kulcsár Júlia - Budapest
Dr. Kussinszky Péter - Budapest
Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
László János - Debrecen
Lezsák Sándor - Budapest
Lezsák Tibor - Budapest
Dr. Lukács Csaba - Fonyód
Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
Makai Judit - Budapest
Márkus Béla - Debrecen
Máriás József - Nyíregyháza

- Márton Lajos – Érd
 Dr. Medgyessy István – Debrecen
 Mészáros János – Gödöllő
 Miklós András – Keszthely
 Dr. Milován Orsolya – Budapest
 Dr. Molnár Jenő – Budapest
 Molnár Sándor – Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér – Budapest
 Dr. Nám Lóránt – Szombathely
 Németh Zsolt – Budapest
 Dr. Obrusánszky Borbála – Mende
 Dr. Oszoly Tamás – Budapest
 Pálfi Sándorné – Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea – Eger
 Pappné Pongrácz Csilla –
 Dunabogdány
 Papp Péter – Budapest
 Pataki Gábor Zsolt – Budapest
 Paulovics Tamás – Szentés (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos – Bakonyszücs
 Péter László – Szeged
 Dr. Pocsay Gábor – Gyula
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Sokoray László – Pápa
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Dr. Szabó László – Pécs
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepesi Attila – Budapest
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Térey János – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tők János – Kecskemét
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbicske
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Vásárhelyi Péter – Budapest
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest
 Vörös István – Budapest
 Zsolnai József – Hernád
 Zsigmond Aranka – Budapest
- INTÉZMÉNYEK*
 Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Jóbarát '92 Bt. – Budapest (4 db.
 egyéves előfizetés)
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Bu-
 dapest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő

Országgyűlés Hivatala - Budapest
 - 2 db. egyéves előfizetés
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület -
 Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 - Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület - Pécs
 Péterház Panzió - Szentés
 Révai Miklós Gimnázium - Győr
 Robinson Tours Kft. - Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára - Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ - Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda - Laguna Beach
 Farkas Szabolcs - Milwaukee
 Fodor Albert - New York
 Kirják Attila - New York
 Kiss István - Hawley
 Kovács Árpád - Maryland

Anglia

Sárközi Mátyás - London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg - Melbourne

Ausztria

Bede Sándor - Bécs
 Dr. Bartók Miklós - Leopoldsdorf
 Csipkó László - Bécs
 Csutak Magda - Bécs
 Dr. Forbáth Klára - Bécs
 Gellérd Andor - Bécs

Finnország

Petteri Laihonen - Jyväskylä

Franciaország

Nagy Pál - Montrouge
 Párizsi Magyar Intézet - Párizs

Hollandia

Hollandiai Mikes Kelemen Kör

Kanada

Füzéry Géza - Oshawa
 Gábor Zsófia - Ottawa

Németország

Dr. Dobó Attila - Rheine
 Dr. Dobó Tibor - Demmin
 Juliana Johrend - Buchen
 Kisslaki László - Steinbach
 Dr. Wieser Györgyi - Starnberg

Svájc

Molnár Attila - Frick

Svédország

Antal Imre - Ljungby
 Csata Attila - Västra Frölunda
 Jordáky Béla - Källered
 Molnár-Veress Pál & Szilágyi Enikő
 - Tangagärde
 Szentkirályi Csaga - Vällingby
 Török Ernő - Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggondozó Gimnázium
 és Kollégium - Zenta
 Fekete J. József - Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola - Magyarakanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggondozó
 Nyelvi Gimnázium - Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium -
 Nagybecskerek
 Rancz Károly - Pancsova
 Tari István - Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor - Szingapúr

Szlovákia

Fehér István - Komárom
 Kiss Mónika - Órös
 Pallér Péter - Komárom
 Selye János Gimnázium - Komárom

Olaszország

György Alfréd - Róma
 Kovács Gergely - Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta - Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László - Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Abel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Bözödi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Abel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagyenyei Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Abel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. Székely népdalok	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély története I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély története II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. Régi székely költők	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükrök</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej
35. Csiki László: <i>Tithos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkalások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében. Címünk: 530170 Csíkszereda,
Tudor Vladimirescu u. 5. Telefon: 0266-311026, Mobil: 0746-195413

Folyóiratunk a következő könyvesüzletekben, illetve újságosstandokon vásárolható meg:

Romániában:

Corvina Könyvesház (Csíkszereda, Székelyudvarhely);
Gutenberg Books (Csíkszereda, Marosvásárhely); *KeleKönyvVár* (Csíkszereda);
Háromszék Press (Sepsiszentgyörgy); *Kubi Kft.* (Székelykeresztúr);
Charta (Sepsiszentgyörgy); *Árnika Libri* (Székelyudvarhely).

Magyarországon:

A Lapker Zrt. következő áruhelyein: *Ajka* (Szabadság tér 14.); *Békéscsaba* (Szent István tér 1.);
Budaörs (Nefelejcs u. 1-3.); *Budapest* (Campona, Auchan Soroksár, Déli pu. 1.,
Keleti pu., Népliget Volán pince, Budapest Sport Aréna, Petőfi S. u. 2., XIII. Hegedűs Gy. u. 24.,
V. Szabad Sajtó u., XIV. Rákosszalva park); *Cegléd* (Szabadság tér 1.); *Csongrád* (Fő u. 2-4.);
Debrecen (Cora, Kishatár u. 7, Plaza, Péterfia út 18., Füredi út 78., MÁV Állomás Indulási
oldal, MÁV Állomás Érkezési oldal); *Dombóvár* (Inmedió); *Dunakeszi* (Auchan);
Eger (Széchenyi u. 20., Kossuth út 5.); *Esztergom* (Simor J. u. 24.); *Fehérgyarmat* (Kossuth tér 3.);
Gyöngyös (Páter Kiss Szaléz út 1.); *Győr* (Hermann O. u., Vásárcsarnok); *Hajdúböszörmény*
(Kálvin tér 3.); *Hatvan* (Horváth M. út 5.); *Hódmezővásárhely* (Andrássy út 10-12.);
Jászberény (Lehel Vezér tér 31.); *Kaposvár* (Plaza, Ady E. u. 5.); *Kapuvár* (Fő tér 26.);
Kazincbarcika (Egressy u. 54.); *Kecskemét* (Petőfi S. u. 2., Nagykőrösi u.);
Kiskunhalas (Hősök tere); *Mezőkövesd* (Mátyás király u. 101.); *Miskolc* (Bajcsy-Zs. út 2-4.,
Szemere u. 2., Cora); *Mór* (Szent I. u. 7.); *Nagykanizsa* (Plaza, Fő u. 1.);
Nagykőrös (Szabadság tér 8.); *Nyírbátor* (Szabadság tér); *Nyíregyháza* (Dózsa Gy. út 5.,
Nyír-Plaza, Szegfű út 75.); *Pápa* (Fő tér); *Pécs* (Király u., Kossuth tér 1., Búza tér 1., Rákóczi út);
Salgótarján (Erzsébet tér, Centrum Áruház); *Sárospatak* (Rákóczi u. 29.); *Sopron* (Busz pu.,
Várkerület 8., Magyar u.); *Szarvas* (Szabadság út 35.); *Szeged* (Cora, Dugonits tér,
Kossuth sgt. 10-12., Ortutay u.); *Székesfehérvár* (Berényi u. 88., Auchan, Sarló u. 25/a.);
Szekszárd (Mártírok tere, Széchenyi út 11-13.); *Szenes* (Kossuth tér); *Szolnok* (Kossuth út 18.,
MÁV pu.); *Tata* (Volán pu., Május 1. u., Piac tér); *Tatabánya* (Ságvári E. u. 4, Győri u.,
MÁV pu.); *Tiszafüred* (Fő út 35.); *Törökbálint* (Cora); *Törökszentmiklós* (Kossuth út 18.);
Vác (Széchenyi u.); *Veszprém* (Kossuth L. u.); *Zalaegerszeg* (Plaza, Kossuth u. 32.).

Magyarországon a *Székelyföld* folyóirat a *Magyar Napló* szerkesztőségében rendelhető meg:
1092 Budapest, Ferenc krt. 14 sz., postán: 1450 Budapest, Pf. 77.
Lapunk Budapesten megvásárolható az *Írók Boltjában* és a *Líra és Lant* boltjaiban is.

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

SZERELEM, SZERELEM... A Székelyföld folyóirat pályázata középiskolások számára

Harghita Megye Tanácsa

*„Ólmos پہely, fagyos láng,
tisztá füst,
Virrasztó álom, sorvasztó öröm:
Ilyen szerelmem...”*

(W. Shakespeare)

*„Csak azért
az egyetlen napért
érdemes volt megszületnem,
amikor szeretni tudtam,
és szeretnek-e, nem kérdeztem.”*

(Weöres Sándor)

Ki ne lett volna már szerelmes, ki ne epekedett volna már valakiért, és ki ne érezte volna azt a semmivel össze nem hasonlítható érzést, azt a világokat felforgató, eget-földet megrázó érzelmet, földindulást, amit egy szerelem tud előidézni bennünk. És ki ne olvasott volna már ilyen vagy hasonló munkákat, verseket, elbeszéléseket, regényeket, ki ne nézett volna szerelemről, szerelmesekről szóló filmeket, ki ne kutakodott volna már a közösségi médiában vagy ilyen-olyan portálokon, ahol mintát, példát, előzményt, vagy éppen fogódzót kerestett a maga számára, megnyugtató választ mindarra, ami vele történt és egyszeriben, egy csapásra felforgatott benne mindent, majd úgy, ahogy jött, eszméletlen pusztítást hagyva maga mögött, el is tűnt. Vagy nem. És boldog szerelemben él azóta is, boldog, viszonzott, kölcsönös, oda-vissza működő, nagyszerű szerelemben.

Arra kérünk tehát benneteket, mai középiskolásokat, hogy irjátok meg ezt az érzést, az elsőt, vagy a legnagyobbat, a legviharosabbat, a legcsodálatosabbat, vagy az elmúltat, a lassan megszűnőt, a már megszűntet, avagy a legnagyobb pofára eséseketek a szerelemben. Ami fontos, hogy mindenképp a Tietek legyen az élmény: versben, prózában, akár esszében.

Verset (maximum két-három verset, de 60 sornál nem többet), és prózai szövegeket (maximum 10 000 karakternyit) várunk tőletek, a mai 14–18 évesektől (IX–XII. osztályos diákoktól) a Székelyföld folyóirat postacímére (530 170 Csíkszereda, T. Vladimirescu u. 5. sz.), avagy a szekelyfold@hargitamegye.ro címre. A borítékra kérjük ráírni: Pályázat: SZERELEM, SZERELEM... Beküldési határidő: 2017. október 30.

A pályázat díjai:

- I. díj: 1000
- II. díj: 750 lej
- III. díj: 500 lej

Eredményhirdetés 2017 novemberében.

A díjazott művek közlési jogát a Székelyföld folyóirat fenntartja.